

Studia Zarządzania i Finansów
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu
Nr 9/2015

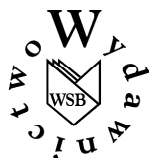
Organizacja w warunkach kreowania przedsiębiorczości i innowacji

Studies in Management and Finance
by the Poznan School of Banking
No. 9/2015

Organizations in Terms of Creating Entrepreneurship and Innovation

edited by
Andrzej Kokieli

The Poznan School of Banking Press
Poznan 2015

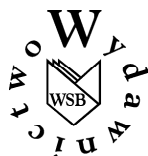
Studia Zarządzania i Finansów
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu
Nr 9/2015

Organizacja w warunkach kreowania przedsiębiorczości i innowacji

redakcja naukowa

Andrzej Kokieli

Wydawnictwo
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu
Poznań 2015

Komitet wydawniczy / Editorial Board

Przewodniczący / Chair: *prof. zw. dr hab. Józef Orczyk*

Członkowie / Members: *dr hab. Władysław Balicki, prof. WSB w Poznaniu, dr hab. Arnold Bernaciak, dr Piotr Dawidziak, dr hab. Marek Dylewski, prof. WSB w Poznaniu, dr hab. Sławomir Jankiewicz, prof. WSB w Poznaniu, Grażyna Krasowska-Walczak (dyrektor Wydawnictwa WSB w Poznaniu / Director of the Poznan School of Banking Press), dr Alicja Kaiser, dr hab. inż. Tadeusz Leczykiewicz, prof. WSB w Poznaniu, dr hab. Magdalena Majchrzak, prof. WSB w Poznaniu, Andrzej Malecki (sekretarz / Secretary), dr hab. Iłona Romiszewska, prof. WSB w Poznaniu, dr Łukasz Wawrowski, prof. zw. dr hab. Stanisław Wykrętowicz, dr Maria Zamelska*

Rada naukowa / Scientific Advisory Board

prof. zw. dr hab. Teresa Famulska (Polska), dr Donald Finlay (Wielka Brytania), dr Klaus Haberich (USA), prof. zw. dr hab. Bogdan Nogalski (Polska), dr Christopher Washington (USA), prof. zw. dr hab. Eugeniusz Wojciechowski (Polska), prof. zw. dr hab. Jerzy Węclawski (Polska), prof. nadzw. dr hab. Krzysztof Surówka (Polska)

Czasopismo umieszczone na liście „B” MNSW, w bazach: Index Copernicus, BazEkon, PBN i POL-Index.

Czasopismo recenzowane według standardów Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyzszego.

Lista recenzentów na stronie www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl

oraz w ostatnim numerze czasopisma z danego roku.

Journal included in List B of the Ministry of Science and Higher Education as well as in Index Copernicus, BazEkon, PBN and POL-Index databases.

Journal reviewed in compliance with the standards set forth by the Ministry of Science and Higher Education.

A list of referees is available at www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl

and published in the last issue of the Journal each year.

Procedura recenzowania / Review procedure

www.wydawnictwo.wsb.pl/informacje-dla-recenzentow

Redaktor naczelny czasopisma / Editor-in-chief

dr hab. Magdalena Majchrzak, prof. WSB w Poznaniu

Redaktor naukowy (tematyczny) / Scientific (Theme) editor

dr Andrzej Kokieli

Redaktor statystyczny / Statistical editor

dr Rafał Czyżycki

Weryfikacja tekstów w języku angielskim / Texts in English revised by

Victoria Szpyrka (native speaker)

Redaktor prowadzący / Text editor

Elżbieta Turzyńska

Redakcja i korekta / Copyedited by

Wojciech Nowakowski

Redakcja techniczna, skład i łamanie / Typeset by

Maciej Torz, www.munda.pl

Projekt okładki / Cover design by

Jan Ślusarski

Publikacja finansowana przez Wyższą Szkołę Bankową w Poznaniu.

Publication financed by the Poznan School of Banking.

Wersja pierwotna – publikacja drukowana / Source version – print publication

Nakład: 150 egz. / Circulation: 150 copies

© Copyright by Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, 2015

ISSN 2084-0152

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu

al. Niepodległości 2, 61-874 Poznań, tel. 61 655 33 99, 61 655 32 48

e-mail: wydawnictwo@wsb.poznan.pl, dzialhandlowy@wsb.poznan.pl, www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl

Druk i oprawa / Printed and bound by Zakład Poligraficzny Moś i Łuczak, Poznań

Spis treści

Wstęp (<i>Andrzej Kokieli</i>)	9
---	---

Szanse i zagrożenia nowych rozwiązań w organizacji

Oleksandr Polishchuk

Social dialogue as means of constructive collective activity	13
--	----

Rafał Klóska

Innowacyjność polskiej gospodarki	25
---	----

Elżbieta Kicka, Małgorzata Matlegiewicz

Ekonomia społeczna i jej znaczenie dla rozwoju gospodarki w Polsce	35
--	----

Rafał Czyżycki

Warsaw Stock Exchange as a component of the modern financial market in Poland	43
--	----

Maciej Martyniuk

Wykluczenie finansowe a podmioty mu przeciwdziałające na przykładzie Polski	55
---	----

Małgorzata Matlegiewicz

Aktywizacja społeczna poprzez pracę osób niepełnosprawnych, zagrożonych wykluczeniem społecznym	73
--	----

Elżbieta Kicka

Formy i koncepcje zarządzania nieruchomościami małych i średnich przedsiębiorstw w województwie zachodniopomorskim	97
---	----

Łukasz Makowski, Ryszard Ćwik

Efekty wdrażania do 2013 roku przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na terenie województwa śląskiego	107
---	-----

Znaczenie innowacji w zarządzaniu systemem oświaty**Ирина Н. Дарманская**

Подготовка будущих руководителей к управлению инновационными процессами в общеобразовательных учебных заведениях в условиях экономического кризиса 139

Лариса Володимирівна Зданевич

Управлінська компетентність керівника щодо успішного розвитку освітньої галузі регіону 147

Леоніда Станіславівна Пісоцька

Управління соціальним розвитком в умовах дошкільного навчального закладу як один із напрямів діяльності керівника 155

Олег Богданович Коцюбинський

Економічний розвиток Німеччини кінця XIX – початку XX століття в контексті освітніх реформаційних процесів 163

Lista recenzentów współpracujących z czasopismem

„Studia Zarządzanie i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu” 171

Recenzenci „Studiów Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej

w Poznaniu” nr: 6/2014, 7/2014, 8/2015, 9/2015 173

Wymogi edytorskie Wydawnictwa WSB w Poznaniu 175

Contents

Introduction (<i>Andrzej Kokiel</i>)	9
Opportunities and Threats of New Solutions within an Organization	
Oleksandr Polishchuk	
Social dialogue as means of constructive collective activity.....	13
Rafał Klóska	
Innovativeness of the Polish economy.....	25
Elżbieta Kicka, Małgorzata Matlegiewicz	
Social economy and its importance for the economic development of Poland	35
Rafał Czyżycki	
Warsaw Stock Exchange as a component of the modern financial market in Poland	43
Maciej Martyniuk	
Financial exclusion and counteracting entities: A case study based on a Polish market analysis	55
Małgorzata Matlegiewicz	
Employment as a factor of social activation of people with disabilities is threatened by social exclusion	73
Elżbieta Kicka	
Forms and concepts of real estate management of small and medium-sized enterprises in the West Pomeranian Province of Poland	97
Łukasz Makowski, Ryszard Ćwik	
The implementation of the “Operational Program Infrastructure and Environment” by the Regional Fund for Environmental Protection and Water Management in the Region of Silesia prior to 2013 – outcomes and conclusions	107

The Importance of Innovation in the Management of the Education System

Ирина Н. Дарманская

Preparing future leaders for management of innovative processes
in general educational institutions during the economic crisis 139

Лариса Володимирівна Зданевич

Managerial competence of a manager for the successful development
of the educational sector of a region 147

Леоніда Станіславівна Пісоцька

Social development management under conditions of pre-school
educational development as an area of a manager’s activity 155

Олег Богданович Коцюбинський

Economic development of Germany in the late XIX to early XX century
in the context of educational reform processes 163

List of reviewers collaborating with

“**Studies in Management and Finance by the Poznan School of Banking**” 171

**Reviewers of “Studies in Management and Finance by the Poznan School
of Banking” issues: 6/2014, 7/2014, 8/2015, 9/2015** 173

**The WSB Press Instructions for Authors Submitting Their Contributions
in English** 176

Wstęp

Przedsiębiorczość i innowacyjność stały się filarami współczesnej gospodarki. Prowadzą do postępu cywilizacyjnego, rozwoju społeczeństw i wzrostu ich zamożności. Budują nową jakość ekonomii opartą na wiedzy. Należy podkreślić, że taka sytuacja jest wynikiem przeobrażeń dokonujących się w sferze mentalnej współczesnego człowieka. Stan ten determinuje zmiany na poziomie wartości organizacji. Pracownik, pomimo rozwoju technologicznego, zyskuje na znaczeniu. Jego zasoby są najważniejszym czynnikiem warunkującym skuteczną realizację celów organizacji, która jest częścią systemu społeczno-gospodarczego. Wśród nich znajduje się generowanie zysku, przy czym zysk znajduje zastosowanie w rozwoju także samej organizacji. Zwiększa tym samym możliwości konkurowania na trudnym rynku, obciążonym ryzykiem i wszechobecną konkurencją. Patrząc z perspektywy kreowania przedsiębiorczości i innowacji w organizacji, nie ulega wątpliwości zasadność tworzenia wartości, tym bardziej że współcześnie bardziej niż „towar” sprzedaje się „ideę”, która jest wynikiem rozważań intelektualnych. Opiera się na wiedzy, ale również na umiejętnościach oraz zdolnościach przedstawicieli organizacji, którzy są w stanie nadać znaczenie wytworom swojej aktywności oraz utwierdzić konsumentów w przekonaniu, że są to dobra, których posiadanie zaspokaja ich potrzeby. Niezbędna w tym obszarze staje się permanentna interakcja z klientami przyjmującymi rolę kreatorów „idei”, która jest następnie przetwarzana i urzeczywistniana przez organizację. Innowacja tym samym staje się drogą do sukcesu, niemniej jednak potrzebne ku temu są sprzyjające warunki związane z przedsiębiorczością zespołu oraz polityką opartą na wypracowanych przez naukę modelach zarządzania działalnością tego rodzaju. Podstawową kwestią jest jednak samo zrozumienie istoty przedsiębiorczości i innowacyjności w zmieniających się warunkach społeczno-gospodarczych, a także ich powiązania z nauką, która dynamizuje postęp. Jest źródłem obiektywnej wiedzy umożliwiającej przeistoczenie pewnych idei czy praw w materialne lub niematerialne wartości organizacji.

Przedstawiony obraz ukazuje dwie perspektywy – z jednej strony szanse i zagrożenia nowych rozwiązań realizowanych na gruncie organizacji, z drugiej natomiast – znaczenie innowacji w zarządzaniu. Jest to przyczynek do poznania, czym jest przedsiębiorczość oraz innowacja rozumiana na gruncie nauki w obszarze zróżnicowanych celów organizacji, przy uwzględnieniu ich specyfiki i potencjału społecznego oraz uwarunkowań politycznych i społeczno-gospodarczych. To szerokie spektrum pokazuje zakres zainteresowania wielu dyscyplin naukowych przedsiębiorczością i innowacją, których praktyczny charakter znajduje odzwierciedlenie w działalności organizacji niezależnie od ich charakteru, specyfiki funkcjonowania i przyjętych priorytetów. Wszędzie tam znajduje zastosowanie i zrozumienie, jest bowiem podstawą kreowania nowych wizji i realizacji celów. Niesie z sobą nieograniczone możliwości wynikające z potencjału społecznego, który właściwie zarządzany kreuje wartości przekładające się na sukces instytucji, rozwój cywilizacyjny oraz wzrost gospodarczy.

dr Andrzej Kokieli

Szanse i zagrożenia nowych rozwiązań w organizacji

Oleksandr Polishchuk

Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
Department of social sciences
e-mail: kgpa@ukr.net
tel. 097 726 30 29

Social dialogue as a means of constructive collective activity

Abstract. Dialogue has been studied as a social phenomenon. It has found that the present day situation, which takes place in the country and around the world, provides for the necessity of the coordination of the interests of individuals, different social groups, and bodies of power by means of a civilized way without conflict. It is proved that the dialogue in collective activity favors the coordination of disconnected people, constructs their further activity. A single person is conventionally powerless and does not have connection with others, and so he or she is doomed to be isolated and lonely in life. Dialogue is a means of consolidating different senses, in which the formation of mind orientation, mutual understanding and interaction takes place. The mentioned social processes in the group are impossible without civilized dialogue, which must be realized at a high cultural level. In this case, the dialogue becomes a means of the construction of social space, in which all social-professional groups, cohorts of different age levels or generations, gender features, or political orientations participate, forming societies, unions, parties, holdings, associations, corporations, youth “parliaments,” movements, etc. with the help of the forces of social actions and initiatives. By their actions, collective activity influences the development of new constructive forms of social consciousness and the basis of public self-government, and the main thing, the integration processes, in the society in general. Therefore, social dialogue is an effective technology of the construction of social interaction and collective activity.

Keywords: dialogue, communication, individual, social groups, collective activity

1. Formulation of the problem and its connection with the important scientific or practical tasks

When studying the question of collective activity as a social phenomenon, we can't pass by such thing as a dialogue, because collective activity, as it was men-

tioned in the previous publications, – is a combination of two and more people around common goal. In this situation it becomes clear that achievement of the common goal is possible not only owing to actions of individuals, who united, but the important role is given to the dialogue, because it remains significant element in formation of collective activity, collective activity may not take place without it.

Besides, present social-political and economic situation, which formed in Ukraine and in the world policy, provides for the necessity of coordination of individuals' interests, different social groups and bodies of power by means of civilized, without a conflict way. Exactly this task actualizes the necessity of formation of the mechanisms of uniting different social interests with the aim to prevent tempests, reduction of social tension and achieving effectiveness of collective activity.

Such vision of the role of communication in person's life leads us to the thought that the dialogue is one of the key, and very important, elements in formation of collective activity, because development of effective dialogue is a necessary condition of collective activity.

So, dialogue in collective activity is a process, which includes all possible types of negotiations, consultations, change of information between participants of collective activity, directed to successful achievement of the goal and satisfying proper needs.

Address to the dialogue, as a phenomenon of communication is one of the most characteristic features of philosophy and culture, it is impossible to comprehend completely what a person is and what the person wants without it. Studies of the concept of the dialogue, its various transformations in history and present time, in communicational dimensions caused special interest. Traditions of study of communication and dialogue in philosophy provide for several interpretations for describing these notions, which prove their high psychological potential.

2. Analysis of the latest researches and publications, in which solving of this problem is initiated

Representatives of different social sciences – philosophers, politologists, sociologists, lawyers, economists and others study research of the dialogue, its institution at national and international levels, its potential as innovational resource of constant society's development and reproduction of human capital. But all previous scientific works on the mentioned thematics are mostly examinations of different aspects of culture and mechanism of achievement of mutual understanding.

The basis of scientific acquisitions of dialogue make up the works of ancient Greek thinker Plato,¹ works of Ukrainian enlightener H. Skovoroda,² representa-

---

¹ Platon, *Dialogi*, Mysl, M. 1986.

² G. Skovoroda, *Povne zibrannia tvoriv*, in 2 volumes, Vol. 1, Kyiv 1973.

tive of Russian religious philosophy V. Soloviov,³ representatives of philosophy of dialogue M. Bakhtin,⁴ M. Buber,⁵ S. Frank,⁶ P. Florenskiy⁷ and others. The researchers tried to examine the problem of person through the proof that in the structure of a person as individuality, – so in certain integrity, from where he can open into the infinity of the best human opportunities – his ability to open himself to the others and so to open others by himself, that is ability to make relations is of great importance. It is important to know that also our contemporary researchers (V. Rakhlin, N. Bonetska, A. Pigaliev, I. Pieshkov, S. Gurievych, V. Malakhov) are moving within the frames of problems of the dialogue. Such position is inherent to the philosophers, for whom personal questions are solved through recognition of the fact that the dialogue, dialogical way of relations is the most necessary and productive for formation of the person, that the nature of personality can be understood taking into account understanding of his dialogical nature. Other researchers J.J. Rousseau, C. Fourier, H. Saint-Simon, J. Mill, A. Marshall examine the dialogue as an objective condition of society's functioning. That is to say the dialogue arises for the sake of beneficial life. Proceeding from this, the dialogue can be called as “partnership,” “social dialogue,” “cooperation of work and capital.” So, the dialogue becomes an important condition in formation of collective activity.

The works of contemporary Russian and home scientists L. Vladychenko,⁸ K. Garnaga,⁹ N. Grynyshyn,¹⁰ L. Ushkalov and O. Marchenko,¹¹ T. Kolokolt-

³ V.S. Solovyev, *Sochineniya*, in 2 volumes, Vol. 2, general editorial staff and compiling by A.V. Gulygi, A.F. Losiev, remarks S.L. Kravtva and other, Mysl, Moscow 1988.

⁴ M.M. Bakhtin, *Problemy poetiki Dostoyevskogo*, Sovetskaya Rossiya, Moscow 1979; idem, *Estetika slovesnogo tvorchestva*, compiled S.G. Bocharov, text prepared by G.S. Bernshtein, L.V. Deriugina, remarks S.S. Averintseva, S.G. Bocharova, Iskustvo, Moscow 1979.

⁵ M. Buber, *Dva obraza very*, Respublika, Moscow 1995; idem, *Ya i ty*, “Kvintessentsiya. Filosofskii almanakh” 1991 year, Politizdat, Moscow 1992, pp. 294-370.

⁶ S.L. Frank, *Dukhovnyye osnovy obshchestva*, Respublika, Moscow 1992; idem, *Predmet znaniya. Dusha cheloveka*, Kharvest & AST, Minsk – Moscow 2000; idem, *Realnost i chelovek*, Respublika, Moscow 1997.

⁷ P.A. Florenskii, *Stolp i utverzheniye istiny*, in 3 volumes, Pravda, Moscow 1991; idem, *Khristianstvo i kultura*, OOO Izdatelstvo AST & “Folio”, Moscow – Kharkov 2001.

⁸ L.D. Vladychenko, *Demarkatsiya poniattia dialogu*, in: *Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. “Prostir humanitarnoi komunikatsii”*, In-t filos. osvity i nauky Nats. ped.uni-tu imeni M.P. Dragomanova, K.: Sektsiya “Filosofiya”, <http://iifpo.pp.net.ua/index/0–24> [10.12.2015].

⁹ K.P. Garnaga, *Dialogichne pidgruntia dosokrativskoi filosofii*, [www.nbu.gov.ua /portal/Soc_Gum/Vchu/N154/N154p076-082.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N154/N154p076-082.pdf) [10.12.2015].

¹⁰ N.I. Grynyshyn, *Pryntsyp dialogu yak svitogliadna paradygma moralno-tsinnisnykh oriyentatsii ta samovdoskonalennia liudyny*, in: *Aksiologichni aspekty transformatsii suchasnogo ukrainskogo suspilstva: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.*, Ivano-Frankivsk 2007, pp. 162-164.

¹¹ L.V. Ushkalov, O.V. Marchenko, *Narysy z filosofii Grygoriya Skovorody*, Osnova, Kharkiv 1993, p. 101.

seva,¹² O. Kotovska,¹³ L. Ozadovska,¹⁴ M. Rats¹⁵ and others also contain important for our article statements.

Aim of the article: to reveal the role of dialogue in constructing collective activity.

Such tasks are directed to attain the aim: to clear up the essence of dialogue as a social phenomenon; to show its importance in collective activity.

3. Presentation of the essential material

We meet a dialogue for the first time in ancient philosophy, where it was understood as a method of discovering the truth with the help of some questions and methodical search the answers for them. If sophists called dialectics the art to present wrong and doubtful as true, Socrates according to L. Ozadovska, considered dialectics the way of conducting scientific conversation, which allows to find true through collision of opposite thoughts.¹⁶ And it is not by chance, because in contemporary science the dialogue is, first of all, conversation, set of expressions of two or more people about the same topic, and, secondly, – it is free exchange of thoughts, negotiations,¹⁷ exchange of ideas or points of view as for specific subject with the aim to achieve understanding.¹⁸ As we can see, the dialogue in social environment becomes the phenomenon that allows to find understanding between two and more individuals, social groups, etc. as for achieving the set aim. So, it, in some sense, constructs collective activity of subjects, which participate in the dialogue. Accordingly, formation of human being takes place. Such vision of the dialogue in collective activity leads us to the thought initiated by R. Bart and developed by S. Gatalska, that solving of the problems of the dialogue is solving of the problems of human being. According to R. Bart, classical language, which formed the world, where people weren't lonely, where every thing appeared to be the form of meeting with another person, have always

¹² T.N. Kolokoltseva, *Spetsificheskiye kommunikativnyye yedynitsy dialogicheskoi rechi*, Izd-vo Volgograd. gos. un-ta, Volgograd 2001.

¹³ O.P. Kotovska, *Dialog yak metod poshuku istyny v ukrainskii filosofskii tradytsii: avtoref. dys. ... kand. filos. nauk: 09.00.05*, Lviv. nats. un-t. im. Ivana Franka, Lviv 2008.

¹⁴ L.V. Ozadovska, *Paradygma dialogichnosti v suchasnomu myslenni: monografiya*, Vyd-vo Parapan, Kiev 2007.

¹⁵ M.V. Rats, *Dialog v sovremenom mire*, "Vopr. filos." 2004, No. 10, pp. 20-32.

¹⁶ L.V. Ozadovska, *Dialog yak filosofskiy zhanr: vytoky, pidgruntia, problem*, Vyd-vo Parapan, Kiev 2006, p. 54.

¹⁷ *Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv: blyzko 20 tysiach sliv i slovospoluchen*, compiled by O.I. Skopenko, T.V. Tsybaliuk, Dovira, Kiev 2006.

¹⁸ *New Webster's Dictionary of the English Language: College Edition*, Surjeet Publications, Delhi 1989, p. 756.

demanded the dialogue.¹⁹ The language carries the feeling of blissful safety, because its nature is directly social. There was not a single classical genre, not a single classical text, which wouldn't provide for collective consumption, happening in the atmosphere of communication and conversation.

The dialogue was studied in literature (philosophic, philological, aesthetic, psychological, etc.) as classical form of speech communication, as literary genre, as a method of philosophizing, as a special style of scientific thinking, opposite to monologue, as a specific humanistic literary genre, as a means of communication and structural determination of humanistic thinking and, finally, as a mechanism of inner- and intercultural interaction.²⁰ In other words, the dialogue is studied not only as the most widely spread surroundings of interaction in social world, but as predominant form of interactions.

The dialogue is the initial, generic form of human communication, which determine healthy psychological development of personality; leading determinant of this development. The dialogue is defined in different ways: conversation, exchange of remarks of two and more people, etc. According to M. Bakhtin, the dialogue is the interaction of two or a few full value mutual understandings, which are not limited by one or the other mentioned positions. On personal level the dialogue is communication of free, having equal rights interlocutors on the basis of mutual understanding and empathize.

In this context we agree with the thought of the most of scientists, who suppose that such definitions are not sufficient, because they only in some degree envelop various "dialogical forms of communication," such as conversation, interlocution, argument, debates, discussion, etc. Identification of these forms of communication and dialogue leads to incomprehension of the place and the role of the dialogue in the system of different forms of communication and practical activity, and the more so constructing of collective activity as one of the kinds of activity and interaction. Such vision of the dialogue gives us the reasons to claim that the dialogue is an integral part of human world; it is unique peculiarity of social nature, which runs through all spheres of social relations.

All set forth is a reason to mention that the dialogue is the social phenomenon that helps in working out strategy as for the achieving common goal. It should be accentuated that the dialogue, as well as collective activity is possible in the presence of not less than two subjects, that is to say "I" and "You" must be present. In this context L. Feuerbach mentioned, "You" is a mind for "I".²¹ That is a separate person both in the dialogue and in collective activity is qualified as something

---

¹⁹ S.M. Gatalska, *Filosofiya kultury. Problema kultury yak dialogu kultur*, http://pidruchniki.ws/18421120/filosofiya/problema_kulturi_dialogu_kultur [10.12.2015].

²⁰ Ibidem.

²¹ L. Feierybakh, *Izbrannyye filosofskiyе proizvedeniya*, in 2 volumes, Vol. 1, Moscow 1955, p. 203.

cut away, imperfect, which doesn't have human essence in it, neither in the being moral, nor thinking, nor active. Human essence is present only in interaction through communication, in the unity of a person with a person, which is based on the real differences between "I" and "You." It affirms the fact that a person himself in social environment appears as a social organism, which functions, but which can't understand the essence of its functioning without outside assistance. Such situation proves that the person can't become himself without outside assistance, it happens only in the dialogue with the other. Because the spirit, about which M. Bakhtin says, doesn't see its boundaries from within, doesn't have its image. It is given only in the process of interaction, in other words, – in the collective activity. It is because in the collective activity a person sees the world, sees the world of the others, but doesn't see his own "I." The others see him in the world as a person, who possesses thus excess of vision comparing to the others.²²

When analyzing the meaning of the dialogue and its resources, we can't mention the works of M. Buber. It is because his initiated principle moments of the most clearly represented dialogical paradigm in its broad understanding are evidently seen in the works of E. Levinas. The same as for M. Buber, the state of dialogical communication for E. Levinas is essential basis of our "I." Instead of Buber's "You," E. Levinas tells us about the "Other." The "Other" in E. Levinas isn't a divine addressee, but first of all vulnerable and "naked" person – our fellow man, who, in the same time, is absolutely "other" concerning us.²³ So, E. Levinas, according to N. Grynchyshyn, studies the dialogue as universal condition of human being, distinguishing in the dialogical dimension anthropological, psychological and social aspects, and also attracting new concept – asymmetry of dialogical relations.²⁴ Asymmetry of relations is manifested in double manner: 1) as inequality (I am rich, the other's poor); 2) in its ideal as antipode of genders – female asymmetrically opposes male.²⁵

All this gives us reasons to claim that the dialogue in collective activity favors coordination of separated people, constructs their further activity, without it a person is determined week, he doesn't have connection with the other, and in this way is doomed to be isolated and lonely in life. The dialogue is a means of combining different senses, in which formation of the mind's orientation to mutual understanding and interaction takes place. It is because the mentioned social processes in the group are impossible without the civilized dialogue, in the process of which

²² M. Bakhtin, *Dialektika obshcheniya. Gnoseologicheskiye i mirovozzrencheskiye problem*, Moscow 1987.

²³ E. Levinas, *Put k Drugomu: Sbornik statei i perevodov, posviashchennyi 100-letiyu so dnia rozhdeniya E. Levinasa*, SPb. 2006, p. 145.

²⁴ N. Grynchyshyn, *Dialog yak vyznachalnyi pryntsyp etyky E. Levinasa*, www.nbu.gov.ua/portal/natural/vpnu/filos_psihol/2008_11/12.pdf [10.12.2015].

²⁵ E. Levinas, op. cit., p. 145.

it must be conducted on high level. In this context the thought of G. Skovoroda will be quite apt. He said that the dialogue is the way to the truth, because the participants of sophistic debates are led by the desire to win it, and the participants of the dialogue – by the striving for finding the truth.²⁶ It is worth to mention that the proper level and positive consequences of such dialogue are stipulated by the state of the citizens' culture, society in general, presence of the proper tolerance.

So, based on the assumption of the meaning of the dialogue in collective activity, we can single out its principles, offered by L. Vladychenko: birth of the new sense in the positions of the subjects of the dialogue; achieving mutual understanding by means of exchange of essential notions of its participants.²⁷ Therewith, when grounding essential characteristics of the dialogue, the author emphasizes that equal, symmetrical, parity relations of the subjects of the dialogue, who are in the same time partners, refer to the dialogue. Such approach to the definition of the essence of the dialogue is not quite good, because to define characteristics of the dialogue the author uses the term “partners,” which, in its turn, needs more precise definition of essential features. Also some other features are contradictory, such as unity of the subjects of the dialogue, which are expressed in the closeness of structures of spiritual world, typicality of problematic situations, appearing before the subjects, their positions and points of view.²⁸ It is because in the system of social relations topicality of the dialogue appears more often between the subjects, belonging to different social communities (class, labor, professional, etc.) and not always having the same structures of spiritual world. Such approach proves about some complications in formation of collective activity, which can't be overcome without using the dialogue. Besides, the dialogue is the most important means in formation of collective activity. But it can exist without the following conditions: presence of the goal of the dialogue, direction to the founding of the truth; the truth is equal value for all participants of the dialogue; subject-subject character; equality of the participants, tolerance and responsibility; exchange of the essential notions of its participants; birth of the new sense in the positions of participants of the dialogue; striving for constructive result – achieving of mutual understanding and rational interaction in the sphere of communicative and practical activity; calculability of the dialogue's results.

It works as a special type of communication, which presumes active interaction of equal subjects. The dialogue is a specific form of interaction of a person with other people, as an interaction of subjects. It is not just about the activity of one or another subject, but directly about the interaction.

---

²⁶ G. Skovoroda, op. cit.

²⁷ L.D. Vladychenko, *Filosofski ta religiini aspekty problemy dialogu: komparatyvnyi analiz tvorchosti Martina Bubera ta Mykhaila Bakhtina: avtoref. dys. ... kand. filoz. nauk : 09.00.11*, Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, Kiev 2007, p. 4.

²⁸ L.D. Vladychenko, *Demarkatsiya poniattia dialogu...*, op. cit.

So, the dialogue becomes the means of constructing social space, in which all social-professional groups, cohorts of different age levels or generations, gender features or political orientations take place, making with their social actions and initiatives societies, unions, parties, holdings, associations, corporations, youth “parliaments,” movements, etc. By their work, collective activity they influence the development of new constructive forms of social consciousness and the bases of civil self-government, and the main thing – integration processes in the society in general.

These organizations, or as they are also called social formations, become important factor of formation of the system of influential collective activities both to the society’s vital activity, and immediately to the social, political and economic consciousness of personality – the subject of these integration-constructive processes. But this process can’t take place and the collective activity won’t be effective, if positive attitude between the participants of the dialogue won’t be formed, as well as the openness between its subjects won’t be set up.

S. Naumkina and Y. Tkachuk state that trade unions, employers, different movements, organizations of structured groups of population (pensioners, disabled people), and also religious, farming organizations, communities of mutual aid, etc. are active subjects of the dialogue.²⁹ All mentioned subjects express collective activity, which is based on the dialogue. It guarantees civilized, effective regulation of the relations, prevents forming of social conflicts.

So, summing up the foregoing, we can see that the obligatory components of the dialogue are: 1) the subjects, 2) the object for discussion, 3) the space of activity, 4) the time of activity.

In this context the thought of F. Fukuyama is quite important. He, continuing the ideas of E. Durkheim, gave the important role to such phenomenon as solidarity. In his work *Trust: Social Morals and Forming of Prosperity* he appeals to revival of such “old” and eternal values as coordination of actions, mutual understanding, trust.

We understand that collective activity won’t take place without these values. F. Fukuyama claim that all countries in the world are divided into the countries with high and low level of trust. The latter, in particular, should pay additional direct tax for the absence of trust between the people, when the first receive reward for the domination of trust and mutual understanding in the kind of political, economic social stability, growth of well-being of individuals and rise of the level of life. It means that the higher the level of trust of individuals in social group, the more effective the collective activity in achieving the goal will be, and contrariwise, the lower the level of trust – the weaker and the less effective collective activity is, and, as a result, achieving of the goal is long-dated or it can not be achieved at all.

---

²⁹ S. Naumkina, Y. Tkachuk, *Globalizatsiya: tendentsii integratsii, universalizatsii ta poliaryzatsii suchasnogo svitu*, “Politychnyi menezhment” 2005, No. 6, pp. 212-128.

Thence, we can make a supposition that collective activity of organizations of both social institute and society, performs its functions of social protection, support, social adaptation, actualization of resources to socialization and development of personality, and thus forming the set of expectations-promises, motives and mounting topical sociogenic needs.

So, organizations, as social surrounding and the carriers of integrated culture or important forms of ideology, convictions, which form established forms of social relations and attitudes, make diversity and varieties of collective activities. In the basis of this diversity lies the necessity. In order to satisfy own necessity, one should achieve mutual advantage. In this sense the dialogue must expect (contain) reciprocal advantage of the subjects: 1) the main condition of the dialogue is mutually grounded response to the needs of the society, inquiries and expectations of social or professional surrounding; 2) the dialogue should create conditions for mutual support in the “freedom of activities.” it is necessary to help one another to solve complicated situations, instead of putting limits to the other party; it is necessary to adopt the agreement “about the principles of interaction” in which to coordinate general procedure, which will be used by the parties (must use), without limiting themselves, for solving the problems in the course of their appearing; it is necessary to adopt the agreement about “mutually dividing goals.” Such agreement in general must meet the interests of every party, and these interests must have common, joint and general sources (origins).

It proves that the dialogue cannot exist beyond the society – only in it the dialogue develops and performs its functions in constructing collective activity. But for this, as V. Zhukov, R. Pritser and L. Rykhli mention, the following conditions are necessary: presence of the will and devotion to the business of all participants of collective activity, favorable social environment, absence of administrative pressure, respect to the basic rights and freedoms of a person.³⁰

All this can be treated by the words of I. Dovgal, as the algorithm of social interaction, in the course of which every subject takes part in the interaction, realizes its own behavioral strategy as for the change or forming some aspects of social field. From the point of view of the principles of performing social dialogue, it can be described as the structure of communicative influences, which change social situations or social systems. In its basis is the striving for the interests’ realization by means of working out effective methods, ways of influence onto the social objects and processes.³¹

---

³⁰ V.I. Zhukov, *Desiatyrichchia spodivan na perenogu vyrobnychoi demokratii*, in: *Sotsialne partnerstvo – shliakh do zlagody*, Kiev 2003, pp. 91-96; L. Rykhli, R. Pritser, *Sotsialnyi dialog na natsionalnomu rivni u krainakh – kandydatakh na vstup do Yevropeiskogo Soyuzu*, in: *Sotsialne partnerstvo – shliakh do zlagody*, Kiev 2003, pp. 104-136.

³¹ I.V. Dovgal, *Tekhnologichniy aspekt poniattia “Sotsialnyi dialog”*, “Visnyk Lvivskogo universytetu. Seriya sotsiologichna” 2012, Issue 6, pp. 276-281.

As we can see, the dialogue is possible only upon availability of the certain conditions, and it is difficult to argue this fact, because the absence of at least any of the mentioned conditions leads to the destruction of the dialogue, and it means that collective activity as such will disappear, or its effectiveness will be reduced to minimal limit. In this context it is worth mentioning that the dialogue, which is directed to the rise of the effectiveness of the level of collective activity of social individuals should obligatory meet the goals, tasks and functions of one or another social formation, whose collective activity is under research. Absence of such responsibility leads to appearing of so called “hares” (the term introduced by M. Olson), which reduces collective activity as one of the kinds of social activity.

The dialogue in collective activity favors coordination of interests of social groups. It is the condition of relations’ harmonization. About this in their works, but in the wider sense – enveloping different spheres of society’s life – from production and distribution of production to education and upbringing of young people, wrote such thinkers as C. Fourier, H. Saint-Simon, R. Owen. That is, it is the other side of cultural, social, political pluralism and serves for solving various problems – from religious and economic to political and geopolitical.

Nowadays every society is characterized by the active dialogue of its members, who are maximally interested in effective solving of the existing problems. Consensus principle, when it is important not only to understand the other party, to recognize the grounds of its interests, but also to accept and construct collective activity for the real development of the society, substituted prevailing in our society antagonistic principle of solving conflicts. Effective dialogue is the example of what we mean, when talk about the positive development of collective activity.

4. Conclusions

Thus, social dialogue is informational and communicative interaction, multipurpose socio-cultural mechanism, directed to providing interaction of different social subjects, and also to reproduction and development of the norms and models of such interaction. Social dialogue in collective activity becomes verified during the centuries instrument of active policy, with the help of which formation and steady functioning of different social and political institutions is achieved: system of education, health care, culture, social security, high level of people’s life, ensuring their rights and freedoms, and also social harmony in the society.

In general, the dialogue is the effective technology of constructing social interaction and collective activity. Participants of this process are employers, trade

unions, experts on social communications, representatives of the third sector and out-of-state social institutions. That is all those, who are united by the proper goal. It is because to achievement of the desired goal in social system is impossible without the process of interaction.

References

- Bakhtin M., *Dialektika obshcheniya. Gnoseologicheskiye i mirovozzrencheskiye problem*, Moscow 1987.
- Bakhtin M.M., *Estetika slovesnogo tvorchestva*, compiled S.G. Bocharov, text prepared by G.S. Bernshtein, L.V. Deriugina, remarks S.S. Averintseva, S.G. Bocharova, Iskustvo, Moscow 1979.
- Bakhtin M.M., *Problemy poetiki Dostoyevskogo*, Sovetskaya Rossiya, Moscow 1979.
- Buber M., *Dva obraza very*, Respublika, Moscow 1995.
- Buber M., *Ya i ty*, "Kvintessentsiya. Filosofskii almanakh" 1991 year, Politizdat, Moscow 1992.
- Dovgal I.V., *Tekhnologichnyi aspekt poniattia "Sothialnyi dialog"*, "Visnyk Lvivskogo universyitetu. Seriya sotsiologichna." 2012, Issue 6.
- Feiyerbakh L., *Izbrannyye filosofskyye proizvedeniya*, in 2 volumes, Vol. 1, Moscow 1955.
- Florenskii P.A., *Khristianstvo i kultura*, OOO Izdatelstvo AST & "Folio", Moscow – Kharkov 2001.
- Florenskii P.A., *Stolp i utverzhdeniye istiny*, in 3 volumes, Pravda, Moscow 1991.
- Frank S.L., *Dukhovnyye osnovy obshchestva*, Respublika, Moscow 1992.
- Frank S.L., *Predmet znaniya. Dusha cheloveka*, Kharvest & AST, Minsk – Moscow 2000.
- Frank S.L., *Realnost i chelovek*, Respublika, Moscow 1997.
- Garnaga K.P., *Dialogichne pidgruntia dosokrativskoi filosofii*, www.nbuv.gov.ua /portal/Soc_Gum/Vchu/N154/N154p076-082.pdf [10.12.2015].
- Gatalska S.M., *Filosofiya kultury. Problema kultury yak dialogu kultur*, http://pidruchniki.ws/18421120/filosofiya/problema_kulturi_dialogu_kultur [10.12.2015].
- Grynychyshyn N., *Dialog yak vyznachalni pryntsyyp etyky E.Levinasa*, www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vpnu/filos_psihol/2008_11/12.pdf [10.12.2015].
- Grynychyshyn N.I., *Pryntsyyp dialogu yak svitogliadna paradygma moralno-tsinnisnykh oriyentatsii ta samovdoskonalennia liudyny*, in: *Aksiologichni aspekty transformatsii suchasnogo ukrainskogo suspilstva: materially Vseukr. nauk.-prakt. konf.*, Ivano-Frankivsk 2007.
- Kolokoltseva T.N., *Spetsificheskyye kommunikativnyye yedynitsy dialogicheskoi rechi*, Izd-vo Volgograd. gos. un-ta, Volgograd 2001.
- Kotovska O.P., *Dialog yak metod poshuku istyny v ukrainskii filosofskii tradytsii: avtoref. dys. ... kand. filos. nauk: 09.00.05*, Lviv. nats. un-t. im. Ivana Franka, Lviv 2008.
- Levinas E., *Put k Drugomu: Sbornik statei i perevodov, posviashchennyi 100-letiyu so dnia rozhdeniya E. Levinasa*, SPb. 2006.
- Naumkina S., Tkachuk Y., *Globalizatsiya: tendentsii integratsii, universalizatsii ta poliaryzatsii suchasnogo svitu*, "Politychnyi menedzhment" 2005, No. 6.
- New Webster's Dictionary of the English Language: Colledge Edition*, Surjeet Publications, Delhi 1989.
- Ozadovska L.V., *Dialog yak filosofskyyi zhanr: vytoky, pidgruntia, problem*, Vyd-vo Parapan, Kiev 2006.
- Ozadovska L.V., *Paradygma dialogichnosti v suchasnomu myslenni: monografiya*, Vyd-vo Parapan, Kiev 2007.
- Platon, *Dialogi*, Mysl, Moscow 1986.
- Rats M.V., *Dialog v sovremennom mire*, "Vopr. filos." 2004, No. 10.

- Rykhli L., Prittser R., *Sotsialnyi dialog na natsionalnomu rivni u kraïinakh – kandydatakh na vstup do Yevropeiskogo Soyuzu*, in: *Sotsialne partnerstvo – shliakh do zlagody*, Kiev 2003.
- Skovoroda G., *Povne zibrannia tvoriv*, in 2 volumes, Vol. 1, Kyiv 1973.
- Solovyev V.S., *Sochineniya*, in 2 volumes, Vol. 2, general editorial staff and compiling by A.V. Gulgi, A.F. Losiev, remarks S.L. Kravtsa and other, Mysl, Moscow 1988.
- Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv: blyzko 20 tysiach sliv i slovopoluchen*, compiled by O.I. Skopenko, T.V. Tsymbaliuk, Dovira, Kiev 2006.
- Ushkalov L.V., Marchenko O.V., *Narysy z filosofii Grygoriya Skovorody*, Osnova, Kharkiv 1993.
- Vladychenko L.D., *Demarkatsiya poniattia dialogu*, in: *Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. "Prostir gumanitarnoi komunikatsii"*, In-t filos. osvity i nauky Nats. ped.uni-tu imeni M.P. Dragomanova, K.: Sektsiya "Filosofiya", <http://iifpo.pp.net.ua/index/0-24> [10.12.2015].
- Vladychenko L.D., *Filosofski ta religini aspekty problemy dialogu: komparatyvnyi analiz tvorchosti Martina Bubera ta Mykhaila Bakhtina: avtoref. dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.11*, Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, Kiev 2007.
- Zhukov V.I., *Desiatyrichchia spodivan na perenogu vyrobnychoi demokratii*, in: *Sotsialne partnerstvo – shliakh do zlagody*, Kiev 2003.

Социальный диалог как средство конструктивного коллективного действия

Анотація. Рассмотрено диалог как социальный феномен, установлено, что современная ситуация, которая создалась в стране и мире, предусматривает необходимость согласования интересов, разных социальных групп и органов власти цивилизованным, бесконфликтным путем. Доведено, что диалог в коллективном действии содействует согласованности разнородных людей, строит их дальнейшую деятельность, без него человек детерминировано бессилён, не имеет связи с другими и таким образом является предначертанным быть изолированным и одиноком в быту. Диалог – это способ объединения разных смыслов, в котором происходит формирование ориентации ума на взаимопонимание и взаимодействие. Ведь указанные социальные процессы в группе невозможны без цивилизованного диалога, который должен осуществляться на высоком культурном уровне. В этом случае диалог выступает средством конструирования социального пространства, в котором принимают участие все социально-профессиональные группы, когорты разных вековых уровней или поколений, гендерных признаков или политических ориентаций, силами общественных действий и инициатив, создавая объединения, союзы, партии, холдинги, ассоциации, корпорации, молодежные «парламенты», движения и др. Своей деятельностью, коллективным действием они влияют на развитие новых конструктивных форм социального сознания и основ общественного самоуправления, а главное – интеграционных процессов в обществе в целом. Таким образом, социальный диалог является эффективной технологией конструирования социального взаимодействия и коллективного действия.

Ключевые слова: диалог, общение, индивид, социальные группы, коллективное действие

Rafał Klóska

Uniwersytet Szczeciński
Wydział Zarządzania i Ekonomiki Usług
e-mail: rafal.kloska@wzieu.pl
tel. 91 444 31 56

Innowacyjność polskiej gospodarki

Streszczenie. Innowacyjność staje się współcześnie ważną siłą napędową prawidłowo funkcjonujących gospodarek. Nieustanne poszukiwanie nowych rozwiązań w wielu dziedzinach życia społeczno-gospodarczego sprawia, że w XXI w. świat jest kształtowany, wręcz kreowany, przez innowacje. W opracowaniu przedstawiono rosnące znaczenie innowacji w dynamizowaniu gospodarki, a oceniając innowacyjność polskiej gospodarki zauważono, że nasz kraj zajmuje dalekie miejsca wśród państw unijnych.

Słowa kluczowe: innowacyjność, wskaźniki innowacyjności, Sumaryczny Indeks Innowacyjności (SII)

1. Wprowadzenie

Innowacyjność jest złożoną kategorią ekonomiczną i terminem powszechnie dziś używanym, ale niejednoznacznie definiowanym, przez co często interpretowanym domyślnie. W literaturze przedmiotu już wielokrotnie podejmowane były próby sprecyzowania tego pojęcia, mimo że trudno uczynić to w sposób kompleksowy, bowiem ta wielowymiarowa charakterystyka jest pewnego rodzaju skrótem myślowym. Brak jednej, ogólnie akceptowanej definicji sprawia, że próżno jej szukać w słownikach językach polskiego. Abstrakcyjność i wielopłaszczyznowość tego określenia sprawia, że rozumiane jest raczej intuicyjnie. Pojęcie innowacji, pochodzące z łacińskiego *innovatio*, czyli „odnowienie”, do nauk ekonomicznych wprowadził Joseph Schumpeter¹, a szerokie jej postrzeżenie, zwykle

---

¹ Por. J. Schumpeter, *Teoria rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa 1960, s. 104.

przez pryzmat nowości i zmian, sprawia, że pojawia się ona w wielu dziedzinach gospodarki w formie licznych koncepcji pozwalających wprowadzać pomysły i rozwiązania do tej pory niestosowane, a gwarantujące postęp technologiczny i rozwój. Innowacyjność najczęściej traktowana jest jako zdolność do wprowadzania, tworzenia lub absorpcji innowacji wraz z nieustanną chęcią czy też stałą motywacją do ciągłego poszukiwania i stosowania w praktyce nowych rozwiązań².

Celem opracowania jest próba ukazania rosnącej roli innowacyjności w dynamizowaniu gospodarki oraz teoretyczna refleksja nad innowacyjnością polskiej gospodarki na tle gospodarek innych państw Unii Europejskiej.

2. Znaczenie innowacyjności w gospodarce

Innowacyjność jest immanentną cechą współczesnego świata³. Innowacja kreuje innowację⁴. Gospodarka wymusza nieustanne poszukiwania nowych rozwiązań w wielu dziedzinach życia społeczno-gospodarczego, a źródłem innowacji staje się wszystko to, co inspiruje człowieka do procesu zmian⁵. W obecnych realiach powszechnie wykorzystuje się wiedzę i innowacje, a w perspektywie będzie zwiększać się ich znaczenie jako sił motorycznych przyszłego inteligentnego i zrównoważonego rozwoju⁶. Innowacyjność należy dziś do najważniejszych czynników przyczyniających się do dobrobytu ekonomicznego⁷. Sukcesy odnoszą te systemy gospodarcze, które potrafią wyzwolić w sobie zdolność i chęć do nieustannego generowania innowacji. Stanowi ona bowiem podstawę do pobudzania rozwoju społeczno-gospodarczego w XXI w.⁸ Jest największym wyzwaniem obecnego stulecia⁹. W czasach nasilających się procesów globalizacji i postępującej integracji gospodarczej wielu krajów zachodzi nienotowane wcześniej na

² Por. W. Janasz, *Proces innowacji w modelu działalności przedsiębiorstw*, w: *Determinanty innowacyjności przedsiębiorstw*, red. W. Janasz, K. Janasz, M. Prozorowicz, A. Śniadek, J. Wiśniewska, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2002, s. 54.

³ D. Górecka, J. Muszyńska, *Analiza przestrzenna innowacyjności polskich regionów*, w: *Ekonometria przestrzenna i regionalne analizy ekonomiczne*, red. J. Suchecka, Folia Oeconomica 253, Acta Universitatis Lodzianis, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011, s. 55.

⁴ M. Castells, *The Rise of the Network Society*, Blackwell Publ., Oxford 1998, s. 32.

⁵ A. Pomykański, *Zarządzanie innowacjami. Globalizacja, konkurencja, technologia informacyjna*, WN PWN, Warszawa – Łódź 2001, s. 25.

⁶ *Innowacje w zrównoważonym rozwoju organizacji*, red. W. Janasz, Difin, Warszawa 2011, s. 21.

⁷ B. Filipiak, M. Kogut-Jaworska, *Wspieranie rozwoju i innowacyjności instytucji otoczenia biznesu przez samorząd gminny*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 3, Wyd. Nauk. UE we Wrocławiu, Wrocław.

⁸ S. Korenik, *Dylematy polityki regionalnej w drugiej dekadzie XXI wieku*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu” 2012, nr 42, *Przestrzeń w nowych realiach gospodarczych*, red. B. Filipiak, Wyd. WSB Poznań, Poznań 2012, s. 144.

⁹ R. Brol, *Innowacyjność lokalnych jednostek terytorialnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2009, nr 46, Wyd. Nauk. UE we Wrocławiu, Wrocław, s. 54.

taką skalę nasilenie walki konkurencyjnej, a zdolność do tworzenia i implementacji innowacji staje się kluczowa dla zachowania pozycji konkurencyjnej i przetrwania na rynku¹⁰. Kierunki zmian widoczne w światowej gospodarce wskazują na przechodzenie od gospodarki materiałochłonnej, opartej na ekonomii skali, w kierunku gospodarki wiedzochłonnej, której bazą jest potencjał technologiczny i innowacyjny¹¹. Gospodarka oparta na wiedzy (GOW) jest naturalną konsekwencją ewolucji systemu gospodarki rynkowej w efekcie pojawienia się epokowych innowacji, takich jak sieci komputerowe i Internet, których rozwój zainicjował gwałtowne zmiany we wszystkich dziedzinach życia społeczno-gospodarczego¹².

3. Wskaźniki innowacyjności według Innovation Union Scoreboard 2015

Tematyka pomiaru innowacyjności traktowana jest niejednoznacznie, aczkolwiek od strony metodycznej zagadnienie to jest opracowywane i rozwijane od kilkudziesięciu lat, a ostatnio badania w tym zakresie zyskują na znaczeniu. Podstawą kompleksowej analizy jest kwantyfikacja obszaru badawczego, ta zaś napotyka szereg problemów, w tym też braku lub ograniczonej dostępności określonych danych statystycznych¹³. Ogólnie rzecz ujmując, opracowywane i doskonalone zestawy wskaźników innowacyjności stanowią wyzwanie metodologiczne. Filarowym narzędziem wykorzystywanym z inicjatywy Komisji Europejskiej, w ramach strategii lizbońskiej, jest coroczna tablica wyników innowacyjności (*European Innovation Scoreboard* – EIS, wydawany do 2008 r., i *Innovation Union Scoreboard* – IUS od 2009 r.), która pozwala na ocenę porównawczą wyników innowacyjności unijnych państw członkowskich. Obecnie osiągnięcia dotyczące innowacji są mierzone przez zestaw 25 wskaźników obrazujących różne aspekty innowacyjności w trzech głównych rodzajach i ośmiu wymiarach (tabela 1). Pierwszy blok rodzajowy obejmuje trzy wymiary obrazujące odpowiednio: dostępność wykwalifikowanych i dobrze wykształconych pracowników (3 wskaźniki), międzynarodową konkurencyjność bazy naukowej (3 wskaźniki) oraz możli-

¹⁰ M. Zięba, *Innowacje w małych i średnich przedsiębiorstwach – rozważania teoretyczne*, „Przegląd Organizacji” 2011, nr 7-8, s. 11.

¹¹ M. Markowska, *Zróźnicowanie europejskiej przestrzeni regionalnej w świetle koncepcji gospodarki opartej na wiedzy*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2007, nr 1161, Wyd. Nauk. AE im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław, s. 35.

¹² M. Klamut, K. Lisińska, *Współczesne uwarunkowania budowy regionu opartego na wiedzy z uwzględnieniem doświadczeń regionu Saksonii*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2009, nr 77, Wyd. Nauk. UE we Wrocławiu, Wrocław, s. 154.

¹³ Szeroką dyskusję merytoryczną w tym zakresie przedstawiono w pracy: R. Klóska, *Innowacyjność jako determinanta rozwoju regionalnego w Polsce*, Wyd. Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.

wość finansowania projektów innowacyjnych i wsparcie samorządów w zakresie badań i rozwoju (2 wskaźniki). Drugi rodzaj ma uchwycić wysiłki innowacyjne na poziomie firmy i rozróżnia trzy wymiary w zakresie inwestycji firm w celu wytworzenia innowacji (2 wskaźniki), przedsiębiorczych działań i innowacyjnych starań współpracy między przedsiębiorstwami i z sektorem publicznym (3 wskaźniki) oraz różnych form praw własności intelektualnej generowanych w procesie innowacji (4 wskaźniki). W zakres ostatniego bloku rodzajowego wchodzi dwa wymiary obrazujące liczbę firm, które wprowadziły innowacje, i występowanie przedsiębiorstw o wysokim potencjale wzrostu (3 wskaźniki) oraz sukces gospodarczy spowodowany działalnością innowacyjną (5 wskaźników).

Tabela 1. Wskaźniki innowacyjności według *Innovation Union Scoreboard 2015*

Główny rodzaj / Wymiar / Wskaźniki innowacyjności		Źródło danych	Lata objęte badaniem
1		2	3
I. POTENCJAŁ			
Wymiar 1: Zasoby ludzkie			
1.1.1.	Liczba osób, które uzyskały tytuł doktora w danym roku na 1000 osób w grupie wiekowej 25-34 lata	Eurostat	2005-2012
1.1.2.	Odsetek ludności z wykształceniem wyższym w grupie wiekowej 30-34 lata	Eurostat	2006-2013
1.1.3.	Odsetek osób w grupie wiekowej 20-24 lata, które ukończyły edukację co najmniej na poziomie szkoły średniej	Eurostat	2006-2013
Wymiar 2: Otwarte, doskonale i atrakcyjne systemy badań			
1.2.1.	Międzynarodowa współpraca naukowa – liczba publikacji na milion ludności	Science Metrix (Scopus), Eurostat	2005-2012
1.2.2.	Publikacje naukowe wśród 10% najczęściej cytowanych publikacji na całym świecie jako procent ogółu publikacji w kraju	Science Metrix (Scopus)	2002-2009
1.2.3.	Doktoranci spoza UE jako % całkowitej liczby doktorantów w kraju	Eurostat	2005-2012
Wymiar 3: Finansowanie i wsparcie procesów innowacyjnych			
1.3.1.	Wydatki na B+R w sferze gospodarczej jako % PKB	Eurostat	2006-2013
1.3.2.	Inwestycje typu <i>venture capital</i> jako % PKB	Eurostat	2008-2013
II. AKTYWNOŚĆ FIRM			
Wymiar 4: Nakłady inwestycyjne firm			
2.1.1.	Wydatki na B+R w sektorze przedsiębiorstw jako % PKB	Eurostat	2006-2013
2.1.2.	Inne wydatki przedsiębiorstw na innowacje jako % obrotów	Eurostat	2008-2013

1		2	3
Wymiar 5: Powiązania i przedsiębiorczość			
2.2.1.	Odsetek MSP wprowadzających innowacje w liczbie MSP ogółem	Eurostat	2006-2013
2.2.2.	Odsetek innowacyjnych MSP współpracujących z innymi w zakresie innowacji w liczbie MSP ogółem	Eurostat	2006, 2008, 2010, 2012
2.2.3.	Liczba publiczno-prywatnych publikacji na milion ludności	CWTS (Thomson Reuters), Eurostat	2008-2012
Wymiar 6: Aktywa intelektualne			
2.3.1.	Liczba wniosków patentowych zgłoszonych w Patent Cooperation Treaty (PCT) na miliard PKB (w PPS€)	OECD/Eurostat	2004-2011
2.3.2.	Liczba wniosków patentowych zgłoszonych w Patent Cooperation Treaty (PCT) związanych z problematyką społeczną na miliard PKB (w PPS€) (w zakresie ochrony środowiska, technologii, zdrowia)	OECD/Eurostat	2004-2011
2.3.3.	Liczba wspólnotowych znaków towarowych na miliard PKB (w PPS€)	OHIM/Eurostat	2006-2013
2.3.4.	Liczba wzorów wspólnotowych na miliard PKB (w PPS€)	OHIM/Eurostat	2006-2013
III. WYNIKI			
Wymiar 7: Innowatorzy			
3.1.1.	MSP wprowadzające innowacje produktowe lub procesowe jako % MSP ogółem	Eurostat	2006, 2008, 2010, 2012
3.1.2.	MSP wprowadzające innowacje marketingowe lub organizacyjne jako % MSP ogółem	Eurostat	2006, 2008, 2010, 2012
3.1.3.	Zatrudnienie w szybko rozwijających się firmach sektorów innowacyjnych	Eurostat	2010-2012
Wymiar 8: Efekty ekonomiczne			
3.2.1.	Zatrudnienie w działalności opartej na wiedzy (przemysł i usługi) jako % zatrudnienia ogółem	Eurostat	2008-2013
3.2.2.	Udział eksportu wyrobów średniej i zaawansowanej technologii w całkowitym eksporcie	United Nations	2006-2013
3.2.3.	Eksport usług wymagających specjalistycznej wiedzy jako % eksportu usług ogółem	Eurostat	2005-2012
3.2.4.	Sprzedż innowacji nowych na rynku i nowych dla firm jako % obrotów	Eurostat	2006, 2008, 2010, 2012
3.2.5.	Przychody z zagranicznych licencji i patentów jako % PKB	Eurostat	2006-2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Innovation Union Scoreboard 2015*, European Union, Belgium 2015, s. 9, http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards/files/ius-2015_en.pdf [14.09.2015].

4. Innowacyjność polskiej gospodarki na tle innych państw Unii Europejskiej

Ranking *Innovation Union Scoreboard* (IUS) jest jednym z najczęściej przywoływanych analiz zarówno w polskich, jak i innych europejskich dokumentach strategicznych. W zależności od osiągniętej wartości Sumarycznego Indeksu Innowacyjności (SII) kraje dzielone są na grupy o różnym poziomie innowacyjności. Najbardziej innowacyjne państwa to tzw. liderzy innowacji (innowacyjni liderzy, kraje przodujące), dalej wyróżnia się państwa doganiające czołówkę (grupa pościgowa, podążający za liderami, naśladowcy, zwolennicy innowacji, kraje o przeciętnym poziomie innowacyjności), następnie umiarkowanych innowatorów (kraje nadrabiające dystans) i na końcu innowatorów o skromnych wynikach (tzw. skromni innowatorzy, czyli kraje o słabnącej pozycji w dziedzinie innowacyjności, kraje doganiające). W raporcie obrazującym stan innowacyjności w 2014 r. wyróżnia się¹⁴ cztery następujące grupy unijnych krajów:

1. Liderzy innowacji (ang. *innovation leaders*) – to w kolejności: Szwecja, Dania, Finlandia i Niemcy, czyli państwa, w których średnia wartość 25 indywidualnych wskaźników branż pod uwagę do obliczenia syntetycznego SII jest 20% lub więcej wyższa niż przeciętna wartość w UE-28;

2. Naśladowcy innowacji (ang. *innovation followers*): Holandia, Luksemburg, Wielka Brytania, Irlandia, Belgia, Francja, Austria i Słowenia, a zatem kraje, w których SII waha się w przedziale od blisko 20% powyżej średniej dla UE-28 do prawie 10% poniżej tej przeciętnej;

3. Umiarkowani innowatorzy (ang. *moderate innovators*): Estonia, Czechy, Cypr, Włochy, Portugalia, Malta, Hiszpania, Węgry, Grecja, Słowacja, Chorwacja, Polska i Litwa, czyli państwa, w których SII jest 10% i więcej, ale max 50% niższy od średniej dla UE-28;

4. Skromni innowatorzy (ang. *modest innovators*): Łotwa, Bułgaria i Rumunia, a więc kraje, w których SII jest poniżej 50% przeciętnej dla UE-28.

Wartości SII oraz miejsca państw unijnych pod względem innowacyjności zaprezentowane w tabeli 2 pozwalają zauważyć, że Polska pod względem innowacyjności zajmuje dalekie miejsca wśród państw unijnych.

gorzej pod względem innowacyjności oceniane są tylko Rumunia, Bułgaria, Łotwa i Litwa, czyli, podobnie jak Polska, kraje postkomunistyczne, ale szereg innych takich krajów wyraźnie lepiej poradziło sobie z transformacją w kierunku

---

¹⁴ Por. *Innovation Union Scoreboard 2015*, European Union, Belgium 2015, s. 5, http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards/files/ius-2015_en.pdf [14.09.2015]. We wcześniejszych wersjach IUS/EIS wyróżniano podobne grupy krajów (por. www.proinno-europe.eu).

Tabela 2. Sumaryczny Indeks Innowacyjności (SII) państw Unii Europejskiej (UE-28) w roku 2014

Kraj	Wartość SII	Pozycja rankingowa
Austria	0,585	11
Belgia	0,619	9
Bułgaria	0,229	27
Chorwacja	0,313	23
Cypr	0,445	15
Czechy	0,447	14
Dania	0,736	2
Estonia	0,489	13
Finlandia	0,676	3
Francja	0,591	10
Grecja	0,365	21
Hiszpania	0,385	19
Holandia	0,647	5
Irlandia	0,628	8
Litwa	0,283	25
Luksemburg	0,642	6
Łotwa	0,272	26
Malta	0,397	18
Niemcy	0,676	4
Polska	0,313	24
Portugalia	0,403	17
Rumunia	0,204	28
Słowacja	0,360	22
Słowenia	0,534	12
Szwecja	0,740	1
Węgry	0,369	20
Wielka Brytania	0,636	7
Włochy	0,439	16
UE-28	0,555	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: *Innovation Union Scoreboard 2015...*, op. cit., s. 92.

gospodarki opartej na wiedzy (GOW). Przed nami są chociażby Słowacja, Węgry, Czechy, Estonia czy Słowenia, jak też Chorwacja. Niepokoi zatem fakt, że Polska ze swoim niskim poziomem innowacyjności wypada gorzej niż niektóre

kraje, które wraz z nią w 2004 r. przystąpiły do Unii Europejskiej¹⁵. W roku 2014 wartość stosowanego SII kształtowała się (tabela 2) w przedziale od 0,740 dla Szwecji (mającej najbardziej innowacyjną gospodarkę) do 0,204 dla Rumunii przy średniej dla wszystkich 28 państw Unii Europejskiej na poziomie 0,555. Tym samym Polska z wynikiem 0,313 plasuje się wyraźnie bliżej najsłabszych unijnych członków pod względem innowacyjności niż tych traktowanych nawet tylko jako przeciętni.

5. Podsumowanie

Zaprezentowane rozważania pozwoliły zrealizować postawiony na wstępie cel niniejszego opracowania. W świetle prezentowanych opinii zrozumiąle wydaje się rosnące znaczenie innowacji we współczesnej gospodarce. Niska innowacyjność należy do kluczowych problemów naszego kraju. Przedstawione aktualne wartości Sumarycznego Indeksu Innowacyjności (SII) oraz miejsca państw unijnych z uwagi na innowacyjność potwierdzają tę tezę. Polska gospodarka w tym względzie zajmuje daleką pozycję rankingową wśród krajów UE i wymaga ewolucyjnych zmian. Transformacja zmierzająca ku GOW powoduje bowiem, że procesy rozwojowe determinowane są podejmowaniem działań opartych na wiedzy i innowacjach. Na koniec warto przywołać słowa Piotra Radawca, który – w rezultacie przeprowadzonej analizy szeregu czynników wpływających w znaczącym stopniu na rozwój gospodarki opartej na wiedzy – dochodzi wręcz do wniosku, że „droga Polski ku innowacyjnej gospodarce będzie bardzo długa”¹⁶.

Literatura

- Brol R., *Innowacyjność lokalnych jednostek terytorialnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2009, nr 46, Wyd. Nauk. UE we Wrocławiu, Wrocław.
- Castells M., *The Rise of the Network Society*, Blackwell Publ., Oxford 1998.
- Filipiak B., Kogut-Jaworska M., *Wspieranie rozwoju i innowacyjności instytucji otoczenia biznesu przez samorząd gminny*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 3, Wyd. Nauk. UE we Wrocławiu, Wrocław.
- Górecka D., Muszyńska J., *Analiza przestrzenna innowacyjności polskich regionów*, w: *Ekonometria przestrzenna i regionalne analizy ekonomiczne*, red. J. Suchecka, Folia Oeconomica 253, Acta Universitatis Lodziensis, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.
- Innovation Union Scoreboard 2015*, European Union, Belgium 2015, http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards/files/ius-2015_en.pdf [14.09.2015].
- Innowacje w zrównoważonym rozwoju organizacji*, red. W. Janasz, Difin, Warszawa 2011.

¹⁵ Por. M. Stec, *Innowacyjność krajów Unii Europejskiej*, „Gospodarka Narodowa” 2009, nr 11-12, s. 61.

¹⁶ P. Radawiec, *Gospodarka oparta na wiedzy – wizja realna czy odległe marzenie Polski*, „Optimum. Studia Ekonomiczne” 2005, nr 4(28), s. 141.

- Janasz W., *Proces innowacji w modelu działalności przedsiębiorstw*, w: *Determinanty innowacyjności przedsiębiorstw*, red. W. Janasz, K. Janasz, M. Prozorowicz, A. Śniadek, J. Wiśniewska, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2002.
- Klamut M., Lisińska K., *Współczesne uwarunkowania budowy regionu opartego na wiedzy z uwzględnieniem doświadczeń regionu Saksonii*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2009, nr 77, Wyd. Nauk. UE we Wrocławiu, Wrocław.
- Kłóska R., *Innowacyjność jako determinanta rozwoju regionalnego w Polsce*, Wyd. Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.
- Korenik S., *Dylematy polityki regionalnej w drugiej dekadzie XXI wieku*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu” 2012, nr 42, *Przestrzeń w nowych realiach gospodarczych*, red. B. Filipiak, Wyd. WSB w Poznaniu, Poznań 2012.
- Markowska M., *Zróżnicowanie europejskiej przestrzeni regionalnej w świetle koncepcji gospodarki opartej na wiedzy*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2007, nr 1161, Wyd. Nauk. AE im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław.
- Pomykalski A., *Zarządzanie innowacjami. Globalizacja, konkurencja, technologia informacyjna*. WN PWN, Warszawa – Łódź 2001.
- Radawiec P., *Gospodarka oparta na wiedzy – wizja realna czy odległe marzenie Polski*, „Optimum. Studia Ekonomiczne” 2005, nr 4(28).
- Regional Innovation Scoreboard 2015*, European Union, Belgium 2015.
- Schumpeter J., *Teoria rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa 1960.
- Stec M., *Innowacyjność krajów Unii Europejskiej*, „Gospodarka Narodowa” 2009, nr 11-12.
- Zięba M., *Innowacje w małych i średnich przedsiębiorstwach – rozważania teoretyczne*, „Przegląd Organizacji” 2011, nr 7-8.

Innovativeness of the Polish economy

Abstract. Innovation nowadays is becoming an important driving force of properly functioning economies. The constant search for new solutions in many areas of socio-economic life forms the world of the twenty-first century, or even creates it, through innovation. The study presents the increasing importance of innovation in boosting the economy and, by assessing innovation of the Polish economy, it was noted that Poland has a fairly low place among other EU countries.

Keywords: innovativeness, innovation indicators, Summary Innovation Index (SII)

Elżbieta Kicka

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu
Wydział Ekonomiczny w Szczecinie
e-mail: ekicka@wsb.szczecin.pl
tel. (91) 422 46 30

Małgorzata Matlegiewicz

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu
Wydział Ekonomiczny w Szczecinie
e-mail: mmatlegiewicz@wsb.szczecin.pl
tel. (91) 422 46 30

Ekonomia społeczna i jej znaczenie dla rozwoju gospodarki w Polsce

Streszczenie. Ekonomia społeczna ma wiele definicji – jedni autorzy określają ją mianem gospodarki społecznej, sektora instytucjonalno-prawnego, inni zaś jako działania czy metody lub też jako strategię. Definiując podmioty ekonomii społecznej, należy wyraźnie odróżnić nieco węższą kategorię przedsiębiorstw społecznych – organizacji zaangażowanych w sprzedaż dóbr i usług, dla których najczęściej przywoływanym zestawem cech charakterystycznych jest zestaw wskaźników stworzony przez europejski międzynarodowy zespół badawczy EMES European Research Network, który dzieli je na dwie grupy: ekonomiczne i społeczne. Realizacja obu kryteriów jest kluczowym zagadnieniem dla realizacji celów przedsiębiorstw społecznych. W artykule przedstawiono zarys oraz istotę ekonomii społecznej, która warunkuje generowanie usług i jednostek socjalnych, występowanie czynnika pobudzającego przedsiębiorczość i rozwój kompetencji na danym rynku, a także wzmacnianie kapitału społecznego i postaw obywatelskich, łącząc w sobie cele społeczne i ekonomiczne.

Słowa kluczowe: ekonomia społeczna, przedsiębiorstwo społeczne, gospodarka, sektor, wykluczenie

1. Wprowadzenie

Gospodarka wolnorynkowa najczęściej determinuje działalność przedsiębiorstw w kierunku dbałości o własne interesy. Wiąże się z tym podejście komercyjne do działalności oraz maksymalizacja zysku przez przedsiębiorstwa. Taka sytuacja prowadzi najczęściej do zaprzepaszczenia dosłownego sensu ekonomii jako nauki o prawach rynkowych, czyli właściwym podejściu do popytu i podaży

oraz zaspokajaniu potrzeb społeczeństwa. Za przykład mogą posłużyć sieci sklepów wielkopowierzchniowych, w których dla osiągnięcia maksymalnych zysków zmniejszono liczbę zatrudnionych osób, obciążając pozostałych pracowników nadmierną pracą, wykraczając przy tym rażąco poza zasady kodeksu pracy. Innym problemem stało się zmniejszanie zatrudnienia w przedsiębiorstwach w ogóle, co stwarzało bardzo duży margines osób odrzuconych. Koszty tej sytuacji są poza sferą działalności przedsiębiorstw i są automatycznie przerzucane na państwo lub samorząd. Istotą pracy jest wskazanie możliwości współdziałania trzech sektorów w celu poprawy sytuacji społecznej i ekonomicznej ludności w Polsce oraz podniesienia jakości kapitału ludzkiego. Tego typu społeczne podejście do działalności podmiotów nazywamy gospodarką społeczną. Zostanie ona scharakteryzowana w dalszej części pracy.

2. Czym jest ekonomia społeczna?

Obecnie dość powszechnie ekonomię społeczną rozumie się szerzej – jako połączenie rynkowej działalności z aktywnością na rzecz społeczeństwa.

W rozwoju lokalnym, szczególnie regionów znajdujących się na pograniczu, ważnym czynnikiem jest harmonijny i zrównoważony rozwój, na który wpływ mają wszyscy uczestnicy życia społecznego i gospodarczego.

Według socjologów jedną z propozycji wcielania w życie idei zrównoważonego rozwoju jest „ekonomia społeczna” (ang. *social economy*, fr. *l'économie sociale*), określana też mianem „gospodarki społecznej”. Najogólniej można ją scharakteryzować jako sektor gospodarki, w którym nastawiona na zysk działalność ekonomiczna łączy się z celami społecznymi¹.

Unia Europejska, która popiera rozwój tej koncepcji, podkreśla głównie dwa aspekty:

- możliwości stwarzane przez ekonomię społeczną w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy,
- nakierowanie na potrzeby najmniej uprzywilejowanych grup społecznych, którym ciężko odnaleźć się na rynku.

Ekonomia społeczna to jeden ze sposobów określenia działalności gospodarczej łączącej w sobie cele społeczne i ekonomiczne. Może być ona także definiowana jako gospodarka społeczna lub przedsiębiorczość społeczna.

Pojęcie ekonomii społecznej jest bardzo szerokie, a dla jego lepszego poznania warto scharakteryzować instytucje stanowiące „rdzeń” tego środowiska, czyli przedsiębiorstwa społeczne.

---

¹ D. Wiktor, *Kilka uwag na temat społecznych aspektów ekonomii społecznej*, WN PWN, Warszawa 2006.

Przedsiębiorstwa społeczne mogą pełnić różnorodne funkcje, takie jak²:

- a) integracja społeczna i działalność na rynku pracy;
- b) dostarczanie usług publicznych; usługi publiczne świadczone przez przedsiębiorstwa społeczne mogą mieć bardzo różny charakter, ale przynajmniej dwie ich grupy (usługi społeczne oraz usługi techniczne) są szczególnie ważne dla przedsiębiorczości społecznej,
  - usługi społeczne:
    - usługi edukacyjne,
    - działania w obszarze szeroko rozumianych usług socjalnych,
    - usługi opiekuńcze świadczone w domu oraz prowadzenie różnego rodzaju instytucji,
    - działania w obszarze szeroko rozumianej służby zdrowia,
  - usługi techniczne, mogące dotyczyć np. utrzymywania zieleni miejskiej i innych prac porządkowych związanych z mieniem publicznym (np. spółdzielnia socjalna);
- c) usługi o charakterze wzajemnym; mogą to być zarówno przedsięwzięcia działające w obszarze rynku i konkurencyjne właśnie ze względu na swój wzajemnościowy charakter, np. ubezpieczenia wzajemne;
- d) usługi na otwartym rynku;
- e) dostarczanie dóbr publicznych i rozwój wspólnot lokalnych;
- f) działalność handlowa i produkcyjna.

Trzeba jednak podkreślić, że ze względu na ciągle jeszcze małą skalę ekonomii społecznej w Polsce wiele z opisanych tu obszarów dopiero czeka na rozwinięcie.

Chociaż nie ma jednej dokładnej definicji i zakresu znaczenia terminu „ekonomia społeczna”, to zarysowują się pewne idee, dające wyobrażenie o tej koncepcji. Ekonomia społeczna nie neguje wolnego rynku, ale go modyfikuje. Wolnej konkurencji przeciwstawia zabezpieczoną przez państwo swobodę konkurencji. Postuluje prowadzenie przez państwo polityki rozwoju ekonomicznego. Ponadto opiera się na zasadzie sprawiedliwości społecznej oraz redystrybucji dochodów³.

O ekonomii społecznej często mówi się zwłaszcza w kontekście rozwoju regionalnego jako o strategii przyjmowanej przez niektóre z państw Unii Europejskiej. Instytucje ekonomii społecznej, w tym tzw. przedsiębiorstwa społeczne, próbują zaradzić lokalnym kryzysom gospodarczym, a zwłaszcza społecznym, z którymi państwo nie chce lub nie potrafi sobie efektywnie poradzić. Podejmują się m.in. zadań ograniczania bezrobocia czy zwalczania wykluczenia pewnych grup z życia społecznego i zawodowego. Duży wpływ na zmianę tej sytuacji mają Państwowy Fundusz Pracy oraz Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, które posiadają środki finansowe i stosują różne formy pomocy

² www.ekonomiaspoleczna.pl/x/433225 [18.11.2015].

³ D. Wiktor, op. cit.

przy uproszczeniu zawiłych dróg przy zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Instytucje te niosą pomoc zarówno osobom niepełnosprawnym, jak również pracodawcom.

Aktywizacja społeczna związana jest zatem z „wywołaniem motywacji do pracy” poprzez zespół specjalistycznych oddziaływań natury psychologicznej i psychospołecznej skierowanych do osób niepełnosprawnych, mających trudności w pełnej integracji społecznej i zawodowej. Warunkiem bowiem aktywizacji zawodowej każdego człowieka jest jego aktywizacja społeczna⁴.

Najczęściej stosowanymi formami aktywnego zwalczania bezrobocia są także szkolenia i przygotowanie zawodowe⁵. Jedną z nowości propagowanych przez teoretyków i praktyków ekonomii społecznej jest idea „praca zamiast zasiłku”, promująca aktywność i samodzielność. A ważnym celem, do jakiego się dąży, jest rozwinięcie etosu samopomocy bez liczenia na wsparcie ze strony państwa⁶.

Mianem przedsiębiorstw społecznych określa się inicjatywy spełniające następujące kryteria społeczne i ekonomiczne:

Kryteria społeczne:

1. Działalność ukierunkowana głównie na wspieranie i rozwój społeczności lokalnych i promowanie poczucia odpowiedzialności społecznej na szczeblu lokalnym. Jednym z zasadniczych celów przedsiębiorstw społecznych jest służenie rozwojowi wspólnot lokalnych i wybranym zbiorowościom.

2. Demokratyczne zarządzanie oparte na zasadzie „1 miejsce – 1 głos”; proces podejmowania decyzji niepodporządkowany udziałom kapitałowemu – wprawdzie w przedsiębiorstwach społecznych właściciele kapitału odgrywają istotną rolę, jednak prawa w zakresie podejmowania decyzji są dzielone z innymi udziałowcami.

3. Partycypacyjny charakter przedsiębiorstw społecznych, które odznaczają się tym, że użytkownicy usług są reprezentowani i uczestniczą w ich strukturach. W wielu przypadkach jednym z celów przedsiębiorstw społecznych jest wzmocnienie demokracji na szczeblu lokalnym poprzez działalność ekonomiczną.

4. Ograniczona dystrybucja zysków.

Kryteria ekonomiczne:

1. Stała działalność mająca bezpośrednio na celu produkcję dóbr i/lub sprzedaż usług, natomiast w mniejszym stopniu niż klasyczne organizacje III sektora pełnią rolę rzecznika praw i potrzeb lub zajmują się redystrybucją.

---

⁴ J. Dubajka, A. Dyś, A. Nowosad, A. Ostasz, M. Słotwińska-Kanar, K. Tarkowski, *Wyjść na prostą*, Wyd. Polska Fundacja Ośrodków Wspomagania Rozwoju Gospodarczego OIC Poland w Lublinie, Lublin 2014, s. 5.

⁵ M. Matlegiewicz, *Problematyka zatrudnienia osób niepełnosprawnych na przykładzie województwa zachodniopomorskiego*, „Europa Regionum” 2010, cz. XIII, s. 220.

⁶ D. Wiktor, op. cit.

2. Duży zakres autonomii działania: przedsiębiorstwa społeczne są zakładane na zasadach dobrowolności przez grupy obywateli i przez nich zarządzane (nie są zarządzane pośrednio lub bezpośrednio przez władze publiczne lub inne instytucje, jak firmy prywatne czy federacje), chociaż mogą korzystać z dotacji publicznych. Ich udziałowcy mają prawo głosu, prawo do własnego stanowiska oraz prawo wyjścia z organizacji.

3. Ponoszenie znaczącego ryzyka ekonomicznego w prowadzeniu działalności (finansowe podstawy działania przedsiębiorstw społecznych zależą od wysiłków ich członków i pracowników – do nich należy zapewnienie odpowiednich zasobów finansowych, w odróżnieniu od instytucji publicznych).

4. Działalność przedsiębiorstw społecznych wymaga istnienia personelu płatnego w minimalnym zakresie, choć – podobnie jak w przypadku tradycyjnych organizacji non-profit – mogą one bazować w swojej działalności zarówno na zasobach finansowych, jak i pozapieniężnych oraz opierać ją na pracy płatnej i społecznej⁷.

Podsumowując, podmioty ekonomii społecznej są to podmioty gospodarcze i społeczne działające we wszystkich trzech sektorach, wyróżniające się celami oraz szczególną formą przedsiębiorczości. Podmioty te w całości lub częściowo podporządkowane są celom społecznym (dobru wspólnemu lub interesom grupowym).

3. Ekonomia społeczna w Polsce

W XXI w. wiele uwagi poświęca się szeroko rozumianym procesom społecznym, a w dużej mierze działaniom, które mają na celu przeciwdziałanie marginalizacji, a także wykluczeniu społecznemu.

Na gruncie tych problemów odrodziła się koncepcja ekonomii społecznej, zrodzona na początku XIX w. we Francji, której trzecia już fala trwa od dwóch dekad⁸.

Ekonomia społeczna ma w Polsce długą tradycję. Przez długi czas jej instytucje miały także szczególny status, będąc nie tylko instrumentem emancypacji swych członków, ale także narzędziem emancypacji narodowej. 120 lat okupacji kraju przez Prusy, Rosję i Cesarstwo Austro-Węgierskie stworzyło system instytucji stanowiących odpowiedź zarówno na potrzeby społeczności, w których powstały, jak i na rozmaite strategie akulturacji Polaków stosowane przez zaborców.

W czasie, kiedy na zachodzie Europy impulsem dla rozwoju ekonomii społecznej były przede wszystkim procesy industrializacji, na ziemiach polskich towarzyszyły mu również motywacje polityczne czy też narodowowyzwoleń-

⁷ C. Borzaga, J. Defourny, *The Emergence of Social Enterprise*, Routledge, London – New York 2001.

⁸ D. Demoustier, D. Rousseliere, *Social Economy as Social Science and Practice: Historical Perspectives on France*, w: *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, red. T. Kaźmierczak, M. Rymśza, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007, s. 8.

cze. Być może za sprawą tych dodatkowych uwarunkowań ekonomia społeczna w Polsce 20-lecia międzywojennego tworzyła istotny segment gospodarki narodowej, nie tyle nawet z uwagi na swoje znaczenie ekonomiczne (ponad 20 tys. spółdzielni, silna pozycja Towarzystw Ubezpieczeń Wzajemnych na rynku ubezpieczeń), ile ze względu na rolę społeczną i kulturalną tworzących ją podmiotów, szczególnie na terenach wiejskich.

Jednak zawirowania ostatnich 70 lat w dużym stopniu zaprzepaściły ten dorobek. Podmioty „tradycyjnej” ekonomii społecznej, jeśli przetrwały (jak np. spółdzielnie), przetrwały w znacznym stopniu za cenę swojego społecznego charakteru. Płacą ją zresztą do dziś, zmagając się z wizerunkiem (a także z przeszłością) instytucji zdegenerowanych.

„Nowa ekonomia społeczna” wywodzi się przede wszystkim z sektora pozarządowego, który sam jest (jeśli nie liczyć niewielkiej grupy organizacji, którym udało się przetrwać komunizm i czasy rozliczeń po komunizmie) w fazie wczesnej młodości⁹.

Można pokusić się o określenie kondycji ekonomii społecznej w Polsce. Z danych rejestru REGON wynika, że w naszym kraju zarejestrowanych jest ok. 75 tysięcy instytucji z tego obszaru zatrudniających 600 tysięcy osób. Z tej liczby znaczący odsetek stanowią organizacje pozarządowe, stowarzyszenia i fundacje, których jest 58 tysięcy. Członkostwo w organizacjach z obszaru ekonomii społecznej zadeklarowało ponad 16 milionów osób w Polsce. Nie jest to jednak ścisła liczba, gdyż niektóre osoby mogą należeć do więcej niż jednej organizacji, z drugiej jednak strony – inne mogą nie zdawać sobie sprawy, że należą do organizacji pozarządowej. Brak jakiegokolwiek wiedzy i zaangażowania w rozwój ekonomii społecznej ze strony państwa i organizacji ją wspierających może prowadzić społeczeństwo do wykluczenia społecznego. Wykluczenie owe to proces odcięcia i ograniczenia dostępu w różnych obszarach – społecznych, gospodarczych, kulturowych, politycznych, warunkujących integrację społeczną.

4. Główne typy podmiotów ekonomii społecznej w Polsce

Potencjał ekonomii społecznej w Polsce tworzą podmioty, tj. organizacje pozarządowe, organizacje o charakterze zawodowym i gospodarczym (którym w Polsce przypisuje się osobną, odróżnianą od innych organizacji non-profit formę prawną), spółdzielnie, towarzystwa pomocy wzajemnej oraz partnerstwa. Niektóre z powyższych form mają w Polsce bogatą historię, inne, takie jak partnerstwa, są stosowane niezmiernie rzadko.

⁹ J. Herbst, *Kondycja ekonomii społecznej w Polsce 2006*, PWE, Warszawa 2006.

W ostatnich latach powstają też nowe typy instytucji, będące owocem popularyzacji koncepcji ekonomii społecznej i łączące w sobie różne cechy wymienionych wyżej typów instytucji. Rozróżniając pomiędzy owymi instytucjami a „starą” ekonomią społeczną, można wyróżnić następujące typy podmiotów tworzących w Polsce środowisko dla rozwoju przedsiębiorstw społecznych:

- spółdzielnie,
- towarzystwa pomocy wzajemnej,
- organizacje otoczenia biznesu,
- stowarzyszenia i fundacje.

Jednocześnie w ostatnim czasie możemy wyróżnić „nowe” podmioty ekonomii społecznej:

- spółdzielnie socjalne,
- zakłady aktywności zawodowej,
- centra i kluby integracji społecznej.

5. Podsumowanie

Dotychczasowe doświadczenia sektora nowej gospodarki społecznej, realizowane w Polsce i w krajach wysoko rozwiniętych, wskazują na korzyści ze stosowania spółdzielni socjalnych i organizacji społeczeństwa obywatelskiego jako instrumentów przeciwdziałania wykluczenia społecznego i wspomagania rozwoju lokalnego oraz rozwoju i promocji lokalnego zatrudnienia. Rozwój instytucji i programów gospodarki społecznej w Polsce stwarza także realną szansę odejścia od dotychczasowej filozofii gospodarki rynkowej, której podstawą jest wizja ładu społecznego i idei państwa opartej na etatyzmie i kapitalizmie sektora publicznego, w kierunku bardziej partycypacyjnej i demokratycznej koncepcji gospodarki rynkowej, w której prawa własności nabywają także słabsi ekonomicznie i społecznie obywatele. Spółdzielnie o charakterze przedsiębiorstwa społeczne powstają i mogą w Polsce się rozwijać w tych obszarach życia społeczno-gospodarczego, w których tradycyjna spółdzielczość, jak i sektor prywatny są w mniejszym stopniu obecne, np. w sektorze usług turystycznych (agroturystyka), energetycznych (elektrownie wiatrowe) i socjalnych (usługi opieki środowiskowej i całkowitej dla dzieci i osób starszych) oraz drobnych usług dla gospodarstw domowych¹⁰.

Opierając się na doświadczeniach lokalnych, można powiedzieć, że inicjatywy konsekwentnie prowadzone i właściwie wykorzystane dla rozwoju lokalnego ugruntowały w społecznościach przekonanie o potrzebie budowania społeczeństwa obywatelskiego, a co za tym idzie – podnoszenia jakości kapitału społecznego.

¹⁰ *Z teorii i praktyki ekonomii społecznej*, t. 1, red. E. Leś, M. Ołdak, Collegium Civitas, Warszawa 2006.

Literatura

- Borzaga C., Defourny J., *The Emergence of Social Enterprise*, Routledge, London – New York 2001.
- Demoustier D., Rousseliere D., *Social Economy as Social Science and Practice: Historical Perspectives on France*, w: *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, red. T. Kaźmierczak, M. Rymśza, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Dubajka J., Dyś A., Nowosad A., Ostasz A., Słotwińska-Kanar M., Tarkowski K., *Wyjść na prostą*, Wyd. Polska Fundacja Ośrodków Wspomagania Rozwoju Gospodarczego OIC Poland w Lublinie, Lublin 2014.
- Herbst J., *Kondycja ekonomii społecznej w Polsce 2006*, PWE, Warszawa 2006.
- Matlegiewicz M., *Problematyka zatrudnienia osób niepełnosprawnych na przykładzie województwa zachodniopomorskiego*, „Europa Regionum 2010”, cz. XIII.
- Wiktor D., *Kilka uwag na temat społecznych aspektów ekonomii społecznej*, WN PWN, Warszawa 2006.
- www.ekonomiaspoleczna.pl/x/433225 [18.11.2015].
- Z teorii i praktyki ekonomii społecznej*, t. 1, red. E. Leś, M. Ołdak, Collegium Civitas, Warszawa 2006.

Social economy and its importance for the economic development of Poland

Abstract. The social economy has many definitions. The authors define it as the social economy sector, institutional and legal, however, others describe it as an act or method, or also, as a strategy. In defining social economy organizations, one should clearly distinguish slightly narrower category of social enterprises – organizations involved in the sale of goods and services for which the most frequently invoked combination of characteristics for social enterprise is a set of indicators developed by the European international research team EMES European Research Network, which divides them into two group: economic and social. Implementation of the two criteria is crucial for achieving the objectives of social enterprises.

The article outlines the essence of the social economy, which determines the generation of services and social entities, determines the occurrence of a factor stimulating entrepreneurship and the development of competence in a given market, and strengthening social capital and citizenship, combining social and economic objectives.

Keywords: social economy, social enterprise, the economy, a sector exclusion

Rafał Czyżycki

Uniwersytet Szczeciński
Wydział Zarządzania i Ekonomiki Usług
e-mail: rafal.czyzycki@wzieu.pl
tel. 91 444 31 56

Warsaw Stock Exchange as a component of the modern financial market in Poland

Abstract. The article provides an assessment of the function of the capital market in Poland, with particular emphasis on factors which warrant the safety of its users. Using selected indicators that describe the significance and role of the stock exchange in the domestic economy, the Polish stock exchange was also compared with selected stock exchanges in Europe and the world.

Keywords: capital market, stock exchange, capital market infrastructure, attractiveness indicators

1. Introduction

The term “finance” is most often understood as the set of economic principles, associated with making of decisions that include distribution of money under the conditions of uncertainty. The investors allocate their financial means to various financial assets to achieve their objectives, while enterprises and governments attempt to obtain funds by issuing various liabilities for the purpose of implementation of specific investment projects. The financial market is the overall set of principles and transactions associated with financial flows between entities that have at their disposal a surplus of funds and entities that report demand for funds, confirmed by flow of financial instruments.¹ The financial market can also be defined as the overall set of transactions with financial instruments, which constitute

---

¹ A. Wawiernia, I. Jonek-Kowalska, *Zarządzanie wartością i ryzykiem instrumentów rynku finansowego*, CeDeWu, Warszawa 2009, p. 11.

instruments of granting of short-, medium- and long-term loans.² The financial market is not uniform. It can be divided internally according to various criteria. The most popular include the marketed product, time, territorial range, the time of settlement of the transaction, the organization form or the nature of transactions; however, the most significant criterion is the type of financial assets. From the perspective of this criterion, it is possible to distinguish the money market, the capital market and the (currency) exchange market.³

The capital market can be defined as the market of medium- and long-term capital, where capital is allocated and obtained through issue of financial instruments of duration of more than one year.⁴ The basic objective of the capital market is to allow various business entities to obtain funds for profitable investment activity and for public purpose financing (loans incurred by the state and the local governments).⁵ A significant feature of the capital market is the fact that, apart from loan transactions, there are equity transactions, consisting of acquisition of the right of ownership to the assets of the managing unit.⁶ Capital market participants, on the one hand, are entities interested in allocation of their financial surplus that would allow for achieving the highest possible rate of return, and on the other hand – entities searching for free capital to use and aiming at achievement of a rate of return on invested capital that would be higher than interest rates charged against the savings.⁷

2. Factors that determine the proper functioning of the capital market in Poland

The proper functioning of the financial market requires not only the appropriate number of investors and specific financial instruments, but also the proper legal regulations and the necessary infrastructure.⁸ The degree of regulation of the financial market varies in different countries. This regulation assumes one of the following forms:⁹

---

² W. Dębski, *Rynek finansowy i jego mechanizmy. Podstawy teorii i praktyki*, WN PWN, Warszawa 2010, p. 16.

³ A. Wawiernia, I. Jonek-Kowalska, op. cit., pp. 27-28; A. Dmowski, D. Prokopowicz, *Rynki finansowe*, Difin, Warszawa 2010, p. 19; J. Czekaj, *Rynki, instrumenty i instytucje finansowe*, WN PWN, Warszawa 2008, p. 10.

⁴ J. Czekaj, op. cit., p. 11.

⁵ M. Daniluk, *Rynek kapitałowy*, Bellona, Warszawa 1998, p. 14.

⁶ A. Dmowski, J. Sarnowski, D. Prokopowicz, *Podstawy finansów i bankowości*, Difin, Warszawa 2005, p. 131.

⁷ W. Dębski, *Rynek finansowy...*, p. 91.

⁸ W. Dębski, *Stan i perspektywy rozwoju rynku kapitałowego w Polsce*, in: *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Rynek finansowy*, ed. K. Jajuga, Wyd. UE we Wrocławiu, 2011, p. 79.

⁹ F.J. Fabozzi, P.P. Drake, *Finance. Capital Markets, Financial Management and Investment Management*, John Wiley & Sons, Hoboken 2009, pp. 118-119.

1. Regulation of disclosure of information – most states have introduced legislation on disclosure of various pieces of information, which encompass many fields of law, including law of companies, real estate and banking law. On the basis of information disclosure legislation, specific persons and business entities may be forced to disclose information, which used to be considered private.

2. Regulation of financial activity – pertaining to the principles of operation of stock exchange brokers and financial market trade. Examples of such regulations include certain limitations with regard to stock trading by the so-called insiders.

3. Regulation of financial institutions, limiting the scope and freedom of their operation due to the significant role played by financial institutions in the economy of a given state.

4. Regulations applicable to the foreign participants, aimed at limitation of the role played by foreign companies on the internal market of a given state, the possibility of acquisition of specific entities and controlling of financial institutions.

The existing legal regulations determine not only the efficient functioning of the capital market, but also its size. L. Porta, F. Lopez de Silanes, A. Shleifer and R. Viskny¹⁰ have shown that capital markets in countries with legislation based on common law that are subject to more regulations beneficial for investor protection are relatively larger than capital markets in countries with legislation based on civil law tradition.

The capital market infrastructure in Poland consists of: the stock exchange, the over the counter market, the alternative trading system and brokerage houses. A typical feature of the capital market is the division into public and private market. In the case of the public market, the financial instruments are offered for paid acquisition by at least 100 persons or to an unspecified number of buyers,¹¹ and trade in such instruments is regulated by:

- The act of July 21st, 2006 on capital market supervision,¹²
- The act of July 29th, 2006 on trade in financial instruments,¹³
- The Act of July 21st, 2005 on public offering, conditions governing the introduction of financial instruments to organized trading, and public companies.¹⁴

---

¹⁰ L. Porta, F. Lopez de Silanes, A. Shleifer, R. Viskny, *Law and Finance*, “Journal of Political Economy” 1998, No. 6, pp. 1113-1115.

¹¹ Cf. art. 3 of the Act of July 29th, 2005 on public offering, conditions governing the introduction of financial instruments to organized trading, and public companies, Journal of Laws of 2005, No. 184, item 1539 as amended.

¹² Act of July 29th, 2005 on capital market supervision, Journal of Laws of 2005, No. 183, item 1537.

¹³ Act of July 29th, 2005 on trade in financial instruments, Journal of Laws of 2005, No. 183, item 1538.

¹⁴ Act of July 29th, 2005 on public offering, conditions governing the introduction of financial instruments to organized trading, and public companies, Journal of Laws of 2005, No. 184, item 1539 as amended.

Within the framework of organized secondary trade in securities, there is the regulated market and the alternative system of trade in financial instruments. The regulated market is a stable system of trade in financial instruments admitted to trading, providing investors to general, equal access to market information at the same time while matching the offers of acquisition and sale of these instruments, which is organized and subject to supervision by the Commission for Financial Supervision.¹⁵

The regulated OTC market, established at the end of year 1996 in form of the Central Table of Offers (CTO), and since September 18th, 2009, has been managed by BondSpot company, encompasses:¹⁶

- MTS Poland market, which is the electronic platform for wholesale of State Treasury bills and bonds,
- CeTo securities market, which offers retail trade in non-State Treasury debt securities, where, on September 30th, 2009, BondSpot and Warsaw Stock Exchange launched the electronic platform of the wholesale-retail organized market of Catalyst debt securities (municipal and corporate bonds and mortgage bonds).

The Catalyst market consists of four trade platforms. Two of these are managed by the Stock Exchange – according to the regulated market formula and the alternative trading system. Subject to trade on the platforms of WSE is one bond. The analogical two markets are managed by BondSpot, and the traded product on these is the transaction unit of the value of at least PLN 100 thousand. Thanks to this structure of the Catalyst market, it is adapted to various size and characteristics of issue and the needs of various investors – institutional and individual entities, engaged in wholesale and retail sale.

The alternative trading system is a multidirectional system of trade, organized by the company managing the regulated market or an investment company, which operates outside the regulated market, dealing with securities or financial market instruments, ensuring concentration of demand and supply in the manner that transactions between the system participants.¹⁷ The NewConnect alternative market, launched at Warsaw Stock Exchange, is aimed at joint-stock companies or limited joint stock partnerships with the forecasted capitalization up to PLN 20 million and the value of the public offering ranging from several hundred thousand to several million zlotys, as well as innovative, developing companies with potential of growth and a short history of operation.¹⁸

---

¹⁵ U. Banaszak-Soroka, *Instytucje i uczestnicy rynku kapitałowego*, WN PWN, Warszawa 2008, p. 11.

¹⁶ W. Dębski, *Stan i perspektywy...*, p. 82.

¹⁷ U. Banaszak-Soroka, *op. cit.*, p. 13.

¹⁸ *Ibidem*, p. 46.

Interest of companies in this market is, among other things, due to:¹⁹

- Simplified formal requirements and procedures of marketing authorization – the minimum value of equity of the issuer is PLN 500 thousand, and this amount may include the capital for future registration of stocks acquired as a result of the offer;

- Low costs of the stock market debut and listings – the charge for marketing of stocks is PLN 6 thousand for the first issue and PLN 2.5 thousand for the following issues. The stock listing charge is a flat-rate payment, amounting to: in the first calendar year – PLN 1.5 thousand, in the subsequent years – 0.02% of the market value of all stocks of the issuer, however, no less than PLN 3 thousand and no more than PLN 8 thousand;

- Company exposure to business investors and partners;

- The prestige and reputation, associated with being a public company;

- Promotion and recognition of the company;

- Ability to gain capital through subsequent issues;

- Increased credibility to banks and business partners.

Due to the anonymous and mass character of transactions on the public market, the mode of organization of this market should ensure, among other things:²⁰

- Reliability, perceived from the perspective of awareness of participants of stock exchange trade that every behavior, which is improper or inconsistent with the principles, may lead to specific penalties, exclusion from the market and even imprisonment;

- Effectiveness, associated with efficient and reliable organization of activity of all institutions of capital market and availability on this market of the appropriate information – in terms of quality and quantity – to serve as a basis for decisions made by investors;

- Transparency, thanks to which the acts and behaviors of participants of the capital market are clearly understandable. It is based on ensuring easy and equal access for investors to real, reliable and complete information on financial instruments and the issuers of these instruments. Market transparency is to be ensured by the legal obligation of public companies to publish certain information on their business activity;

- Liquidity, which allows the investor to make decisions to buy or sale stocks quickly.

---

¹⁹ *Przewodnik po rynku NewConnect*, Warsaw Stock Exchange, Warszawa czerwiec 2013, www.newconnect.pl/?page=przewodnik [12.05.2014].

²⁰ U. Banaszak-Soroka, op. cit., pp. 10-11; M. Łuniewska, *Ekonometria finansowa*, WN PWN, Warszawa 2012, pp. 42-43; M. Smaga, T. Włudyka, *Instytucje gospodarki rynkowej*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012, P. Hartman, F. Heider, E. Papaioannou, M. Duca, *The Role of Financial Markets and innovation in Productivity and Growth in Europe*, European Central Bank, Occasional Series Paper, No 72, September 2007.

- Innovation aimed at reduction of flaws of capital market and providing for new opportunities of capital allocation.
- Integrity, associated with effective functioning of the market thanks to proper relations between the institutions and entities operating on this market, the existing customs and legal provisions.

3. Attractiveness of the Polish capital market

The main problem of the Polish capital market is the lack of balance between supply on this market, understood as the currently offered range of financial instruments, and the reported demand for these instruments, which is expressed as the level of interest in allocation of financial surplus by individual investors. While expressing full acceptance for the common view that the main factor that determines the interest of retail investors in stock exchange is their income level, it should also be stated that the knowledge of the potential investors, and the associated views with regard to attractiveness of the capital market, are equally important.²¹ Moreover, as the level of affluence of the Poles grows, the importance of the income criterion will be gradually reduced, while individual assessment of investment opportunities will play a growing role.

The view, according to which an attractive stock exchange market must be transparent, free from manipulation and warranting protection of interests of the investors, should be fully supported. Even a small scale of stock exchange crime, accompanied by high crime detection and adequate penalties, is detrimental to the fundamental principles of the free financial market. In addition, in the case of crime of this type, it is not always possible to identify the specific victim – in general, it is usually the potentially the weakest individual stockholders, who are not even aware of the fact that the profit made by the stock market manipulator is equivalent to their loss. A prerequisite for operation of investors on the capital market is thus transparency and trust that the capital invested will be withdrawn in the future with a surplus. Transparency means access to data concerning the financial condition of issuers, their development perspectives, the structure of share ownership, as well as information on events that exert impact on the future financial and economic condition. Without such information, it is not possible to make rational investment decisions. Without investor trust and belief that the stock exchange market is operating in accordance with acceptable legal and ethical standards, the development of this market is, in

---

²¹ More on views of the potential individual investors in: R. Czyżycki, *Poglądy inwestorów indywidualnych jako wyzwanie stojące przed zarządzającymi funduszami inwestycyjnymi*, "Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu" 2014, No. 7, pp. 25-35.

fact, impossible.²² Lack of availability of the appropriate stock exchange analyses and low liquidity (the two are correlated) usually discourage institutional and individual investors to develop their investment activity in the segment of small and medium sized issuers.²³

Attractiveness of a given stock exchange market to investors and issuers is determined also by the number of companies. Therefore, a significant factor that determines development of the stock exchange is the number of companies traded on a given market. At the same time, the presence of foreign companies is a very significant indicator of perception of the stock exchange, which confirms its economic role in the region of functioning.²⁴ As a result of the globalization tendencies, which have exerted impact, in particular, on financial markets, enterprises (particularly the large ones) are often able to obtain capital not only on the domestic market, but also on the international markets. The decision on where the enterprise is to issue stock, depends mainly on its size, availability of capital, costs associated with issue, information obligations etc. Local stock exchanges compete with one another, doing their best to attract the maximum number of issuers (including international entities). The state may support this direction of development of the local market by establishing the necessary infrastructure, as well as the favorable legislation (including taxation law).²⁵ In year 2008, Warsaw Stock Exchange opened its first foreign agency in Kiev. Another initiative of WSE is the WSE IPO Partner program. Its objective is to attract foreign financial institutions and advisory companies, wishing to promote the idea of capital acquisition through issue of stocks on the Polish market.²⁶ At the end of April 2015, there were 22 entities participating in the program, including 10 from Ukraine, 4 from Belarus, 2 from Lithuania, one from Bulgaria, the Czech Republic, Israel, Croatia, Cyprus and the United States.

In assessment of attractiveness of a given stock exchange, the following indicators should be taken into account:²⁷

– the stock market liquidity index, which is expressed by the ratio of trade to capitalization, indicating the pace of capital shifts on the market (Table 1),

---

²² W. Wąsowski, *Manipulacje giełdowe: od fałszywych informacji do nadużyć i przestępstw*, "Przegląd Corporate Governance" 2011, No. 2(26).

²³ A. Maciejewski, L. Pawłowicz, W. Rozłucki, *Przełomowy projekt na rzecz poprawy wiarygodności rynków*, http://gpwmedia.pl/upload/pdf/Przelomowy_projekt_16_04_2014.pdf [30.06.2015].

²⁴ W. Przybylska-Kapuścińska, *Rozwój polskiego rynku giełdowego na tle sytuacji giełd europejskich w XXI wieku*, "Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej" 2008, No. 1, p. 125.

²⁵ P. Perz, P. Kaźmierkiewicz, U. Dzyuma, R. Harasym, P. Bochenek, M. Cebotar, *Ukraińskie spółki na GPW w Warszawie: stan obecny i perspektywy*, *Finansowy Kwartalnik Internetowy „e-Finance”* 2011, Vol. 7, No. 4, p. 120.

²⁶ *Ibidem*, pp. 125-126.

²⁷ W. Przybylska-Kapuścińska, *op. cit.*, pp. 130-136.

Table 1. The liquidity ratio of the stock market in Poland compared to other stock exchanges in the period 2009-2014 (in %)

Exchange	2009	2010	2011	2012	2013	2014
NYSE	75,91	83,40	72,22	113,75	141,00	130,91
Bratislava SE	31,02	46,09	20,35	41,94	44,16	n.a.
Budapest SE	110,40	104,69	119,94	189,36	182,93	204,02
Deutsche Borse	92,88	95,66	75,27	118,91	147,50	136,99
Euronext	145,20	143,06	124,33	176,47	208,84	185,94
Ljubljana SE	1175,47	1947,85	1235,28	1619,08	1727,77	1021,87
Prague	286,64	357,38	252,07	466,80	613,72	615,19
Warsaw SE	266,58	274,64	189,21	294,56	281,69	292,23
Wiener Borse	221,46	258,06	219,84	448,56	443,57	337,02

Source: own elaboration on the basis of: www.fese.eu/statistics-market-research/historical-data, www.bsse.sk/bcpben/Statistics/Year/tabid/171/language/en-US/Default.aspx and http://ftp.pse.cz/Info.bas/Eng/Key_data_05-14.pdf [25.04.2015].

Table 2. The concentration ratio of the stock market in Poland compared to selected stock exchanges in the period 2009-2013 (in %)

Exchange	Index	2009	2010	2011	2012	2013
NYSE	A	15,68	19,17	18,02	16,60	14,95
NYSE	B	29,72	24,82	24,40	59,56	43,54
Bratislava SE	A	60,21	73,57	75,01	70,70	73,39
Bratislava SE	B	99,43	99,49	99,81	98,84	99,47
Budapest SE	A	96,46	95,59	95,56	96,35	96,77
Budapest SE	B	99,04	99,24	97,79	99,25	94,62
Deutsche Börse	A	48,19	45,62	45,08	46,42	46,00
Deutsche Börse	B	50,48	48,78	50,80	49,45	45,42
Euronext	A	n.a.	n.a.	39,16	37,76	35,22
Euronext	B	n.a.	n.a.	31,90	31,21	29,66
Ljubljana SE	A	79,21	79,91	80,93	78,07	90,71
Ljubljana SE	B	92,93	90,43	94,23	92,94	92,86
Prague	A	99,10	99,38	98,24	95,42	96,21
Prague	B	97,47	96,92	96,97	98,79	98,92
Warsaw SE	A	56,73	53,52	53,33	54,62	n.a.
Warsaw SE	B	67,72	68,87	68,22	70,77	n.a.
Wiener Borse	A	63,78	64,18	61,66	63,55	63,74
Wiener Borse	B	77,26	78,58	78,07	81,39	80,09

A – the share of 10 companies with the highest capitalization in overall stock exchange capitalization;
B – the share of 10 companies with the highest turnover in overall stock exchange turnover.

Source: own elaboration on the basis of www.fese.eu/statistics-market-research/historical-data; www.bsse.sk/bcpben/Statistics/Year/tabid/171/language/en-US/Default.aspx and http://ftp.pse.cz/Info.bas/Eng/Key_data_05-14.pdf [25.04.2015].

– the concentration index, which shows the equity turnover of the ten (or five) largest companies in total turnover. If the concentration index value exceeds 60%, this threatens the liquidity of such stock exchange market. On mature markets, the share of the five largest companies usually does not exceed 35-45% of the total turnover. On the other hand, on small, undeveloped stock exchanges, there is strong concentration, based on several large companies (Table 2),²⁸

– the ratio of capitalization to gross domestic product, which provides information on how much capital is valued through the stock exchange in relation to GDP. In general, it is assumed that if the value of this index is above 40%, the stock exchange is of significance for the domestic economy (Table 3),²⁹

Table 3. The ratio of capitalization to GDP in Poland compared to selected markets in the period 2009-2014 (in %)

Exchange	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Athens Exchange	34,30	22,47	11,67	17,99	34,07	23,31
BME (Spanish Exchanges)	96,14	81,50	68,85	73,43	80,09	71,01
Bratislava SE	5,88	5,07	5,56	5,82	5,74	5,41
Bucharest SE	7,37	7,93	7,68	9,41	12,95	11,23
Budapest	23,27	21,27	13,59	16,37	14,81	10,65
Bulgarian SE	17,33	15,09	14,77	12,60	12,87	10,88
Cyprus SE	40,31	26,96	10,51	8,01	8,74	17,43
Deutsche Börse	38,04	41,73	31,51	42,08	51,86	45,32
Ljubljana	24,27	19,57	12,32	14,00	14,84	15,28
Oslo Børs	58,85	68,44	44,23	47,65	50,37	44,20
Prague	21,90	20,60	16,65	17,99	14,50	13,39
Vienna	28,82	32,21	19,83	26,03	27,45	22,28
Warsaw SE	34,72	39,88	26,56	35,82	38,91	31,27

Source: own elaboration on the basis of: www.fese.eu/statistics-market-research/historical-data, <http://databank.worldbank.org/data>.

– the average size of the company, for which it is assumed that its higher value proves the more significant role of a given stock exchange in activation of economy (Table 4).

²⁸ K. Stępień, *Drogi akcje i niewielka płynność*, „Parkiet” 2003, No. 2304.

²⁹ E. Gruszczyńska-Broźbar, *Funkcjonowanie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie*, Wyd. AE Poznań, Poznań 2007, p. 103.

Table 4. The average size of a company listed on the stock exchange in Poland compared to other stock exchanges in the period 2009-2014

Exchange	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	EUR million					
NYSE	3529,501	4326,649	3954,316	4565,930	5498,321	6457,081
Bratislava SE	26,562	28,877	42,877	39,723	40,547	n.a.
Budapest SE	453,036	398,816	268,985	302,692	287,567	248,795
Deutsche Börse	1145,142	1398,795	1228,526	1508,564	1952,975	2135,139
Euronext	1716,212	1932,179	1702,456	2001,225	2450,932	2588,686
Ljubljana SE	110,835	98,009	74,159	80,477	94,131	121,319
Prague	1949,766	2025,700	1583,106	1621,510	1534,227	1632,544
Warsaw SE	215,511	243,991	137,662	155,142	165,982	154,074
Wiener Borse	688,233	857,537	628,337	812,073	837,859	804,476

Source: own elaboration on the basis of www.fese.eu/statistics-market-research/historical-data; www.bsse.sk/bcpben/Statistics/Year/tabid/171/language/en-US/Default.aspx and http://ftp.pse.cz/Info/bas/Eng/Key_data_05-14.pdf [25.04.2015].

Analyzing the above indicators, it can be stated that Warsaw Stock Exchange stands out among the stock exchanges of Central Europe; nevertheless, it still has a long way to go before it catches up with the developed stock exchanges of the Western countries.

4. Conclusions

A factor that contributes to reconstruction and a relatively fast and stable development of the Polish capital market after year 1989 was the high level of regulation, which accompanied the functioning of this market since the very beginning. High regulation was aimed at warranting a transparent and safe secondary market of securities and achievement of objectives associated with the development of this market. Over the long-term perspective, Warsaw Stock Exchange (WSE) was supposed to offer space for processes of effective allocation of resources, aimed at enhancing of competitiveness of the Polish economy. The necessity to create a centralized, transparent and safe secondary market was also associated with the concept for privatization of state-owned enterprises, which was developed at the very beginning of the systemic transformation period, which was aimed at capital privatization of the best entities through the public offering, aimed at a large group of investors.³⁰ After twenty six years of functioning of WSE, it can be said that

³⁰ K. Appelt, *Polski rynek kapitałowy jako sukces procesu transformacji ustrojowej po 1989 roku*, "Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu" 2009, No. 25, p. 38.

these assumptions have been implemented only partially – for instance, the impact of political factors on functioning of the stock exchange is currently too high. It is indicated mainly by:

- listing of companies, in which the State Treasury has a significant share (e.g. 72.4% share in PGNiG S.A., 58.4% in PGE S.A., or 53.2% in JSW S.A.³¹), which may lead to concerns with regard to the political and not substantive reasons for hiring specific persons to occupy key positions in these companies,

- high impact on the decisions and even statements made by politicians on the listings of public companies. A typical example may be the statement of Prime Minister D. Tusk of November 18th, 2011, in which he announced the plan to introduce a tax on copper and silver mining – as a result, the price of KGHM stocks dropped by 22.22% during two stock exchange sessions; when the Ministry of the State Treasury, on the other hand, announced on July 2nd, 2014, its plan to sell 3.5% stocks of PGE, the stock price of PGE dropped by 8.04% during the two subsequent sessions.

The proper development and functioning of the Polish capital market, however, depends largely on specific share of domestic investors, in particular, individual ones. This has been noticed by Warsaw Stock Exchange as well, which has announced a plan to change its strategy in order to attract more retail investors. According to the Stock Exchange, this will be based not only on increasing of investment opportunities by proposing specific new products (including derivatives based on bonds, interest rates, electric energy or natural gas), but, more importantly, on greater commitment to the civic shareholding concept not only by promoting privatization, but also by increased involvement in education in the field of capital market investment.

References

- Act of July 29th, 2005 on capital market supervision, Journal of Laws of 2005, No. 183, item 1537.
- Act of July 29th, 2005 on public offering, conditions governing the introduction of financial instruments to organized trading, and public companies, Journal of Laws of 2005, No. 184, item 1539 as amended.
- Act of July 29th, 2005 on trade in financial instruments, Journal of Laws of 2005, No. 183, item 1538.
- Appelt K., *Polski rynek kapitałowy jako sukces procesu transformacji ustrojowej po 1989 roku*, “Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu” 2009, No. 25.
- Banaszak-Soroka U., *Instytucje i uczestnicy rynku kapitałowego*, WN PWN, Warszawa 2008.
- Czekaj J., *Rynki, instrumenty i instytucje finansowe*, WN PWN, Warszawa 2008.
- Czyżycki R., *Poglądy inwestorów indywidualnych jako wyzwanie stojące przed zarządzającymi funduszami inwestycyjnymi*, “Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu” 2014, No. 7.
- Daniluk M., *Rynek kapitałowy*, Bellona, Warszawa 1998.
- Dębski W., *Rynek finansowy i jego mechanizmy. Podstawy teorii i praktyki*, WN PWN, Warszawa 2010.

³¹ www.stockwatch.pl/inwestor/Skarb-Panstwa.aspx [19.10.2015].

- Dębski W., *Stan i perspektywy rozwoju rynku kapitałowego w Polsce*, in: *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Rynek finansowy*, ed. K. Jajuga, Wyd. UE we Wrocławiu, Wrocław 2011.
- Dmowski A., Prokopowicz D., *Rynki finansowe*, Difin, Warszawa 2010.
- Dmowski A., Sarnowski J., Prokopowicz D., *Podstawy finansów i bankowości*, Difin 2005.
- Fabozzi F.J., Drake P.P., *Finance. Capital Markets, Financial Management and Investment Management*, John Wiley & Sons, Hoboken 2009.
- Gruszczyńska-Brozbar E., *Funkcjonowanie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie*, Wyd. AE Poznań, Poznań 2007.
- Hartman P., Heider F., Papaioannou E., Duca M., *The Role of Financial Markets and innovation in Productivity and Growth in Europe*, European Central Bank, Occasional Series Paper, No 72, September 2007.
- http://ftp.pse.cz/Info.bas/Eng/Key_data_05-14.pdf [25.04.2015].
- Łuniewska M., *Ekonometria finansowa*, WN PWN, Warszawa 2012.
- Maciejewski A., Pawłowicz L., Rozłucki W., *Przełomowy projekt na rzecz poprawy wiarygodności rynków*, http://gpwmedia.pl/upload/pdf/Przełomowy_projekt_16_04_2014.pdf [30.06.2015].
- Perz P., Kaźmierkiewicz P., Dzuma U., Harasym R., Bochenek P., Cebotar M., *Ukraińskie spółki na GPW w Warszawie: stan obecny i perspektywy*, Finansowy Kwartalnik Internetowy "e-Finanse" 2011, Vol. 7, No. 4.
- Porta L., Lopez de Silanes F., Shleifer A., Viskny R., *Law and Finance*, "Journal of Political Economy" 1998, No. 6.
- Przewodnik po rynku NewConnect*, Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, Warszawa czerwiec 2013, www.newconnect.pl/?page=przewodnik [12.05.2014].
- Przybylska-Kapuścińska W., *Rozwój polskiego rynku giełdowego na tle sytuacji giełd europejskich w XXI wieku*, "Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej" 2008, No. 1.
- Smaga M., Włudyka T., *Instytucje gospodarki rynkowej*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012.
- Stępień K., *Drogie akcje i niewielka płynność*, „Parkiet” 2003, No. 2304.
- Wawiernia A., Jonek-Kowalska I., *Zarządzanie wartością i ryzykiem instrumentów rynku finansowego*, CeDeWu, Warszawa 2009.
- Wąsowski W., *Manipulacje giełdowe: od fałszywych informacji do nadużyć i przestępstw*, "Przegląd Corporate Governance" 2011, No. 2(26).
- www.bsse.sk/bcpben/Statistics/Year/tabid/171/language/en-US/Default.aspx [25.04.2015].
- www.fese.eu/statistics-market-research/historical-data [25.04.2015].
- www.stockwatch.pl/inwestor/Skarb-Panstwa.aspx [19.10.2015].

Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie jako element nowoczesnego rynku finansowego w Polsce

Streszczenie. W artykule dokonano oceny funkcjonowania rynku kapitałowego w Polsce, zwracając szczególną uwagę na czynniki zapewniające bezpieczeństwo jego uczestnikom. Wykorzystując wybrane wskaźniki opisujące znaczenie i rolę giełdy papierów wartościowych w gospodarce danego państwa, porównano również polską giełdę z wybranymi giełdami europejskimi i światowymi.

Słowa kluczowe: rynek kapitałowy, giełda papierów wartościowych, infrastruktura rynku kapitałowego, wskaźniki atrakcyjności

Maciej Martyniuk

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
Instytut Finansów Korporacji i Inwestycji
e-mail: maciejmart@wp.pl
tel. 608 658 434

Wykluczenie finansowe a podmioty mu przeciwdziałające na przykładzie Polski

Streszczenie. W artykule omówiono zjawisko wykluczenia finansowego oraz aktywność instytucji, które mu przeciwdziałają. Na wstępie przytoczono definicje wykluczenia finansowego, a także wyszczególniono najistotniejsze przyczyny jego występowania oraz konsekwencje wynikające z braku dostępu do elementarnych usług finansowych. Następnie przedstawiono działalność instytucji mikrofinansowych, a także scharakteryzowano rozwój aktywności pocztowych dostawców usług finansowych, którzy w opinii autora mają szczególny potencjał do zwalczania wykluczenia finansowego. Ostatnia część pracy zawiera porównanie działalności instytucji mikrofinansowych z działalnością Banku Pocztowego S.A. na rynku polskim w 2014 r.

Słowa kluczowe: wykluczenie finansowe, włączenie finansowe, instytucje mikrofinansowe, bankowość pocztowa

1. Wprowadzenie

We współczesnej gospodarce usługi finansowe są nieodzownym elementem rozwoju gospodarczego. Rachunek w banku, możliwość sprawnego transferu środków oraz zaciągnięcia kredytu bądź pożyczki stanowią podstawę sprawnego funkcjonowania podmiotów gospodarczych i gospodarstw domowych na rynku. Brak dostępu do tego rodzaju usług jest określany mianem wykluczenia finansowego, które skutkuje licznymi problemami podmiotów nim dotkniętych. Sytuacja ta dotyczy najczęściej mikroprzedsiębiorstw oraz osób, które nie kwalifikują się do grupy klientów obsługiwanych przez sektor bankowy z racji poziomu wymaganych dochodów. Celem artykułu jest zaprezentowanie kwestii wykluczenia

finansowego, wskazanie podmiotów, które zajmują się jego zwalczaniem, oraz analiza skuteczności ich działania w Polsce. Analiza ta pozwala zweryfikować postawioną hipotezę badawczą, zgodnie z którą na polskim rynku pocztowy dostarczyciel usług finansowych skuteczniej przeciwdziała wykluczeniu finansowemu niż instytucje mikrofinansowe. Weryfikację przyjętej hipotezy przeprowadzono za pomocą zaprezentowanych badań ilościowych. Badania te opierają się na wtórnych źródłach danych statystycznych. W drugiej części artykułu wskazano istotę wykluczenia finansowego, wymieniono główne przyczyny jego występowania oraz konsekwencje wynikające z braku dostępu do elementarnych usług finansowych. Trzecia część została poświęcona podmiotom przeciwdziałającym wspomnianemu zjawisku. Na wstępie przedstawiono tu grupę instytucji mikrofinansowych wraz z charakterystyką podmiotów, jakie są do niej zaliczane, tj. spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, pozarządowe instytucje mikrofinansowe oraz banki prowadzące działalność w obszarze mikrofinansów. Szczególną uwagę poświęcono jednak wskazaniu potencjału, jaki w zakresie zwalczania wykluczenia finansowego mają pocztowi dostarczyciele usług finansowych. W artykule opisano kolejne stopnie rozwoju ich aktywności, która ostatecznie przekształca się w bankowość pocztową. Czwarta część artykułu zawiera analizę działalności instytucji mikrofinansowych i Banku Pocztowego S.A. w Polsce w 2014 r. Wnioski z przeprowadzonych analiz ujęto w podsumowaniu.

2. Zjawisko wykluczenia finansowego

2.1. Istota i definicje wykluczenia finansowego

Wykluczenie finansowe nie jest pojęciem mającym jedną uniwersalną definicję. Luisa Anderloni i Emanuele Carluccio¹ wyróżniły dwa obecne w literaturze przedmiotu podejścia odnośnie do definiowania wykluczenia finansowego. Pierwszym z nich jest podejście ogólne. Odnosi się ono do wszelkich trudności, jakich doświadczają osoby o niskich dochodach w dostępie do usług finansowych. Zalicza się tu: dokonywanie rozliczeń bezgotówkowych na osobistym rachunku bieżącym, dostęp do kredytu o niskim poziomie oprocentowania, dostęp do rachunku oszczędnościowego oraz możliwość zakupu produktów ubezpieczeniowych stanowiących zabezpieczenie życia, zdrowia oraz majątku beneficjentów (*microinsurance*). Drugie z wyróżnionych podejść jest podejściem restrykcyjnym, kładącym nacisk na dostęp do uniwersalnych produktów i usług finansowych. Usługi te nie mają wpływu na budżet gospodarstw domowych, ale

---

¹ L. Anderloni, E.M. Carluccio, *Access to Bank Accounts and Payment Services*, w: L. Anderloni, E.M. Carluccio, M. Braga, *New Frontiers in Banking Services: Emerging Needs and Tailored Products for Untapped Markets*, Springer Verlag, Berlin 2006, s. 5-106.

stanowią istotny element poprawiający poziom życia jednostki. Zgodnie z pojęciem Stephena Sinclaira² wykluczenie finansowe oznacza brak zdolności do korzystania z niezbędnych usług finansowych świadczonych w odpowiedniej, należytej formie. Wykluczenie to wynika z trudności w dostępie do wspomnianych usług, warunków ich świadczenia, ich ceny bądź też świadomej rezygnacji z ich wykorzystywania w odpowiedzi na negatywne doświadczenia związane z ich funkcjonowaniem. Zwalczanie tego rodzaju zjawisk jest bardzo istotne zarówno z punktu widzenia zaspokojenia potrzeb pojedynczych beneficjentów, jak i rozwoju całego systemu finansowego. W następstwie system ten przyczynia się do przyspieszenia rozwoju gospodarczego przez zwiększenie poziomu zagregowanego popytu. Pozytywny wpływ systemu finansowego na wzrost gospodarczy został już wykazany licznymi badaniami empirycznymi m.in. takich autorów, jak: Joseph Stiglitz³, Michael Thiel⁴ czy Philippe Aghion, Peter Howitt i David Mayer-Foulkes⁵.

2.2. Główne przyczyny występowania wykluczenia finansowego

Zgodnie z badaniami Marty Penczar⁶, Patricka Honohana⁷ oraz Franklina Allena, Asli Demirguc-Kunt, Leory Klapper i Marii Martinez Peria⁸ do najistotniejszych przyczyn występowania wykluczenia finansowego należy zaliczyć: wzrost zróżnicowania dochodów w społeczeństwie, zmiany na rynku pracy, rosnącą konkurencję między bankami i instytucjami finansowymi⁹ oraz brak

² S.P. Sinclair, *Financial exclusion: An introductory survey*, Heriot-Watt University, Edinburgh 2001, s. 16.

³ J. Stiglitz, *The Role of the Financial System in Development*, Fourth Annual Bank Conference on Development in Latin America and the Caribbean, San Salvador, 1998, s. 8-9.

⁴ M. Thiel, *Finance and economic growth – a review of theory and the available evidence*, Economic Paper of Directorate General for Economic and Financial Affairs, European Commission, 2001, s. 14-26.

⁵ P. Aghion, P. Howitt, D. Mayer-Foulkes, *The effect of financial development on convergence: theory and evidence*, „The Quarterly Journal of Economics” 2003, nr 1, s. 172-222.

⁶ *Rola edukacji finansowej w ograniczaniu wykluczenia finansowego*, red. M. Penczar, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2014, s. 27-29.

⁷ P. Honohan, *Cross-Country Variation in Household Access to Financial Services*, The World Bank, Washington 2007, s. 4-6.

⁸ F. Allen, A. Demirguc-Kunt, L. Klapper, M.S. Martinez Peria, *The Foundations of Financial Inclusion: Understanding Ownership and Use of Formal Accounts*, The World Bank, Washington 2012, s. 11-14.

⁹ W literaturze można spotkać się z niejednorodnym definiowaniem instytucji finansowej, zwłaszcza z zamiennym jej stosowaniem z pojęciem banku. Zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 7 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (t.j. Dz.U. nr 140, poz. 939) instytucja finansowa jest zdefiniowana jako podmiot niebędący bankiem ani instytucją kredytową, którego podstawowa działalność będąca źródłem większości przychodów polega na wykonywaniu działalności gospodarczej

dostosowania oferty banków i instytucji finansowych do potrzeb osób poszukujących elementarnych produktów i usług.

Wzrost zróżnicowania dochodów w społeczeństwie skutkuje rosnącą grupą osób nieposiadających wystarczających środków, aby korzystać z produktów i usług finansowych. Uzyskanie kredytu lub pożyczki staje się niemożliwe ze względu na poziom zarobków. Sytuacja ta ma najczęściej miejsce w bankach, które warunkują udzielenie środków uzyskaniem odpowiednio wysokiej oceny przydzielanej klientowi w procesie *creditscoring*.

Zmiany na rynku pracy, skutkujące rozwojem elastycznych form zatrudnienia, objawiają się najczęściej pracami kontraktowymi, umowami na wykonanie konkretnych zleceń bądź pracami wykonywanymi okresowo. Brak stabilnej i długotrwałej relacji pracodawca – pracownik jest postrzegany przez banki i instytucje finansowe jako brak stabilnego źródła dochodu osób zatrudnionych, co skutkuje ograniczeniem zakresu produktów i usług, jakie są im oferowane. Wynika to bezpośrednio ze wzrostu ryzyka nagłej utraty pracy, a tym samym nagłej utraty zdolności do regulowania zaciągniętych zobowiązań¹⁰.

Wzmagająca się konkurencja w sektorze banków i instytucji finansowych skutkuje skupieniem ich działalności na najbardziej lukratywnych obszarach obsługi klientów korporacyjnych oraz osób zamożnych. Następstwem powyższej sytuacji jest koncentracja banków i instytucji finansowych w dużych ośrodkach miejskich, gdzie dostęp do wskazanych klientów jest najłatwiejszy. Wynika to również z faktu, że funkcjonowanie na obszarach wiejskich wymaga inwestycji dodatkowych środków na rozwój sieci sprzedażowej. W efekcie dostęp do produktów i usług finansowych jest znacznie utrudniony dla osób zamieszkujących obszary wiejskie i mniejsze miejscowości.

Istotną przyczyną wykluczenia finansowego jest również brak dostosowania oferty banków i instytucji finansowych do potrzeb osób poszukujących elementarnych produktów i usług. W przypadku, gdy produkty te są oferowane, barierę w dostępie stanowią natomiast warunki ich wykorzystywania, takie jak np. wy-

---

w zakresie: a) nabywania i zbywania udziałów lub akcji, b) udzielania pożyczek ze środków własnych, c) udostępniania składników majątkowych na podstawie umowy leasingu, d) świadczenia usług w zakresie nabywania i zbywania wierzycielności, e) świadczenia usług związanych z transferem środków pieniężnych, f) emitowania instrumentów płatniczych i administrowania nimi, g) udzielania gwarancji, poręczeń lub zaciągania innych zobowiązań nieujmowanych w bilansie, h) obrotu na rachunek własny lub rachunek innej osoby fizycznej, osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, o ile posiada zdolność prawną: terminowymi operacjami finansowymi, instrumentami rynku pieniężnego, papierami wartościowymi, i) uczestniczenia w emisji papierów wartościowych lub świadczenia usług związanych z taką emisją, j) świadczenia usług w zakresie zarządzania aktywami, k) świadczenia usług w zakresie doradztwa finansowego, w tym inwestycyjnego, l) świadczenia usług brokerskich na rynku pieniężnym.

¹⁰ Financial Services Authority, *In or out? Financial exclusion: a literature and research review*, „Consumer Research” 2000, nr 3, s. 11-15.

mogi regularnych wpłat na rachunek. Dodatkowo należy wskazać, że na poziom wykluczenia finansowego wpływa brak dostatecznej informacji odnośnie do oferowanych produktów i usług oraz sposobów ich wykorzystania.

2.3. Konsekwencje wykluczenia finansowego

Poniższe konsekwencje wykluczenia finansowego podzielono na konsekwencje wynikające kolejno z braku dostępu do elementarnych usług bankowych, braku dostępu do źródeł kredytowania oraz braku możliwości zakupienia produktów ubezpieczeniowych. Kluczowe są w tym przypadku konsekwencje braku dostępu do usług bankowych, co uniemożliwia niemal całkowicie transfer środków pieniężnych. Bez wykorzystania usług bankowych transakcje te są bardziej kosztowne i czasochłonne, a w dodatku obniża się ich bezpieczeństwo. Odbiór należnych środków oraz dokonywanie stałych opłat są znacznie utrudnione i odbywają się z opóźnieniem. Należy również dodać, że posiadanie rachunku bankowego jest koniecznością do wykorzystywania pozostałych usług oferowanych przez te podmioty, np. zaciągania kredytów i pożyczek. Konsekwencje braku dostępu do tego rodzaju produktów, w szczególności pożyczek krótkoterminowych oraz kart kredytowych, które znajdują szerokie zastosowanie w finansowaniu budżetów gospodarstw domowych, mogą stanowić istotne zagrożenie¹¹. Brak możliwości uzyskania wskazanych produktów w bankach i instytucjach finansowych nakłania potencjalnych pożyczkobiorców do poszukiwania alternatywnych źródeł finansowania. W rezultacie rośnie liczba klientów podmiotów działających w równoległym systemie bankowym (*shadow banking*)¹². Zaciąganie kredytów i pożyczek w instytucjach obszaru *shadow banking*, niepodlegających kontroli krajowych organów nadzoru, naraża konsumentów na wysokie ryzyko. Konsekwencje wykluczenia finansowego, jakie należy dodatkowo wskazać, wynikają również z braku dostępu do usług ubezpieczeniowych. Usługi te są szczególnie istotne dla osób zamieszkujących tereny wiejskie. Stanowią one zabezpieczenie przed takimi sytuacjami, jak powódź, utrata majątku z przyczyn losowych czy utrata zdrowia uniemożliwiająca wykonywanie pracy. W przypadku zaistnienia wspomnianych sytuacji osoby nieposiadające ubezpieczenia są zmuszone do pokrycia poniesionych strat we własnym zakresie, co w licznych przypadkach przerasta ich możliwości finansowe. W konsekwencji niezbędna okazuje się pomoc odpowiednich instytucji państwowych¹³.

¹¹ H.R. Khan, *Financial inclusion and financial stability: are they two sides of the same coin?*, Reserve Bank of India, Chennai 2011, s. 5.

¹² Zgodnie z definicją Rady Stabilności Finansowej (Financial Stability Board), zawartą w dokumencie *Zielona Księga. Równoległy System Bankowy*, COM(2012) 102 final, Bruksela, 2012, za równoległy system bankowy uznaje się system pośrednictwa kredytowego obejmujący podmioty i rodzaje działalności prowadzone poza normalnym systemem bankowym.

¹³ Financial Services Authority, op. cit., s. 56-57.

3. Charakterystyka podmiotów zwalczających wykluczenie finansowe

Wszystkie podmioty świadczące usługi finansowe w pewnym stopniu przyczyniają się do zwalczania wykluczenia finansowego, nie dla wszystkich jednak jest to główny cel działania. W artykule skupiono uwagę na podmiotach, których podstawowym zadaniem jest dystrybucja produktów i usług finansowych wśród osób dotkniętych zjawiskiem wykluczenia finansowego. Mowa tu o instytucjach mikrofinansowych. Ich podział i charakterystyka zostały przedstawione poniżej w punkcie 2.1. Dodatkowej analizie poddano również instytucje, które w opinii autora mają szczególne predyspozycje do efektywnego zwalczania wykluczenia finansowego. Są nimi pocztowi dostarczyciele usług finansowych. Informacje na temat tych instytucji oraz schemat ich rozwoju zostały również przedstawione w poniższej części artykułu.

3.1. Instytucje mikrofinansowe i ich rodzaje

Analizując działalność instytucji mikrofinansowych, należy na wstępie podkreślić, że nie wyróżniono dotychczas uniwersalnej definicji instytucji mikrofinansowej. Instytucje te definiowali w swoich pracach m.in. Przemysław Pluskota¹⁴, Stanisław Flajterski¹⁵ i Paweł Galiński¹⁶. Jedną z najbardziej uniwersalnych definicji przedstawili ekonomiści z Banku Światowego, określając instytucje mikrofinansowe jako instytucje oferujące usługi finansowe osobom o niskich dochodach, włączając do tej grupy również osoby pracujące na własny rachunek¹⁷. Podmioty zajmujące się działalnością mikrofinansową nie funkcjonują również w ramach jednego, uniwersalnego modelu organizacyjno-prawnego. Podziałów instytucji mikrofinansowych na typy i kategorie dokonali Grzegorz Galusek¹⁸, Sylvie Bossoutrot¹⁹ oraz Jasmine Mohanty i Debadutta Panda²⁰. Klasyfikację instytucji mikrofinansowych w krajach europejskich opracowali natomiast Sarah Foster, Seth Greene i Justyna Pytkowska²¹. Ich podział został przedstawiony w tabeli 1.

¹⁴ P. Pluskota, *Fundusze poręczeń kredytowych w Polsce*, w: *Instytucje rynku finansowego w Polsce*, red. A. Szelągowska, CeDeWu, Warszawa 2007, s. 467.

¹⁵ S. Flajterski, P. Pluskota, I. Szymczak, *Instytucje i usługi doręczeniowe na rynku finansowym*, Difin, Warszawa 2005, s. 37.

¹⁶ P. Galiński, *Działalność instytucji mikrofinansowych w Polsce*, w: *Rozwój regionalny w warunkach globalizacji*, red. K. Gomółka, PWSZ w Elblągu, Warszawa 2005.

¹⁷ J. Ladgerwood, *Microfinance Handbook*, The World Bank, Washington 1999, s. 1.

¹⁸ G. Galusek, *Commercial Microfinance: Too Much, or Not Enough?*, „Development & Transition” 2007, t. 7, s. 5.

¹⁹ S.K. Bossoutrot, *Microfinance in Russia*, „World Bank Working Paper” 2005, nr 67, s. 13.

²⁰ J. Mohanty, D. Panda, *Innovation spurs Growth*, „ERS Rewiew” 2007, t. 9, s. 10.

²¹ S. Forster, S. Greene, J. Pytkowska, *The State of Microfinance in Central and Eastern Europe and the New Independent States*, CGAP, the Consultative Group to Assist the Poor, Washington, 2003, s. 3.

Tabela 1. Klasyfikacja instytucji mikrofinansowych w krajach europejskich

Typ instytucji	Charakterystyka
Unie kredytowe	Instytucje będące odpowiednikiem polskich kas oszczędnościowo-kredytowych. Podmioty te działają na zasadach spółdzielczych. Zgodnie ze swoją misją i przyjętymi zasadami oferują podstawowe produkty finansowe w zakresie pożyczek i gromadzenia środków finansowych. Usługi te są przeznaczone wyłącznie dla członków unii kredytowych.
Instytucje pozarządowe	Instytucje funkcjonujące głównie jako fundacje, stowarzyszenia oraz inne podmioty działające na zasadach <i>non-profit</i> .
Banki mikrofinansowe	Banki, których specyfika polega na oferowaniu szerokiego wachlarza usług finansowych głównie dla mikro- i małych przedsiębiorstw. Banki mikrofinansowe powstały w celu obsługi podmiotów, które mają ograniczony dostęp do usług banków komercyjnych.
Wybrane banki komercyjne	Banki, które wśród swoich produktów mają specjalną ofertę usług mikrofinansowych dla sektora mikro- i małych przedsiębiorstw.

Źródło: S. Forster, S. Greene, J. Pytkowska, *The State of Microfinance in Central and Eastern Europe and the New Independent States*, CGAP, the Consultative Group to Assist the Poor, Washington, 2003, s. 3.

Jak wskazują informacje zawarte w tabeli 1, grupa instytucji mikrofinansowych została podzielona na cztery typy podmiotów. Najstarszymi z nich są unie kredytowe, będące odpowiednikiem polskich spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych (SKOK). Ich współczesna forma działalności ma swoje korzenie w Niemczech, gdzie od roku 1852 funkcjonowały pierwsze tego rodzaju podmioty²². Drugą grupą są instytucje pozarządowe (*Non-governmental organizations* – NGO), których działalność ma charakter *non-profit*. Ich funkcjonowanie w dużej mierze bazuje na dotacjach pozyskiwanych od prywatnych podmiotów oraz osób zaangażowanych w filantropię. Do trzeciej grupy zaliczono banki mikrofinansowe funkcjonujące w celu obsługi mikro- i małych przedsiębiorstw. Ostatnią grupę podmiotów stanowią wybrane banki komercyjne mające w swej ofercie produkty bądź usługi przeznaczone w szczególności dla mikro- i małych przedsiębiorstw. Należy jednak podkreślić, że w dalszej części artykułu analiza instytucji mikrofinansowych będzie opierała się wyłącznie na analizie unii kredytowych, NGO oraz banków mikrofinansowych. Powodem wyłączenia grupy wybranych banków komercyjnych jest brak stabilności ich klasyfikacji. Oferta banków komercyjnych ulega dynamicznym zmianom, a ich produkty finansowe skierowane do sektora mikro- i małych przedsiębiorstw mogą mieć charakter okresowy.

²² J. Moody, G. Fite, *The Credit Union Movement – Origins and Development 1850 to 1980*, Kendall/Hunt Publishing, Dubuque, Iowa 1984, s. 4.

3.1.1. Unie kredytowe – spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe

Początek działalności SKOK wiąże się z ich aktywnością na terenach wiejskich. Inicjatorem tego rodzaju działalności był Friedrich Raiffeisen, który w 1864 r. założył pierwszą SKOK na terenie Niemiec²³. Wspomniana działalność spółdzielcza rozprzestrzeniła się zarówno w Europie, jak i na świecie. Pierwsze SKOK-i na terenie Polski zostały założone przez Franciszka Stefczyka pod koniec XIX w. Zgodnie z danymi według stanu na czerwiec 2015 r. w Polsce funkcjonowało 1538 kas, w których udziały miały ponad 2 miliony członków²⁴. Misją tych instytucji jest prowadzenie działalności finansowej przynoszącej korzyści dla jej członków. Misja ta jest realizowana poprzez udostępnianie usług obejmujących oszczędzanie oraz kredytowanie lokalnej społeczności, która ma utrudniony dostęp do produktów bankowych. SKOK-i są własnością ich członków, będących odpowiedzialnymi za funkcjonowanie podmiotów, a jednocześnie będących też ich klientami. Najczęściej są to osoby, które łączy jedno miejsce zamieszkania lub miejsce zatrudnienia. Cechą charakterystyczną SKOK-ów jest działanie nastawione na gromadzenie oszczędności swoich członków. Istnieją także możliwości udostępniania zagregowanych środków podmiotom zewnętrznym w celu generowania dodatkowych zysków. Docelową grupą klientów SKOK-ów nie są osoby ubogie, jak ma to miejsce w przypadku NGO, lecz osoby zainteresowane składaniem stosunkowo niewielkich depozytów. Pożyczki udzielane przez kasy są skierowane głównie do mikroprzedsiębiorstw. Gamę produktów i usług oferowanych przez SKOK-i determinuje stopień rozwoju tych instytucji w danym kraju. Najbardziej rozwinięte SKOK-i, poza dostępem do rachunków oszczędnościowych oraz mikropożyczek, oferują również usługi przekazów pieniężnych, prowadzenie rachunków bieżących, internetowy dostęp do rachunku lub też zakup produktów ubezpieczeniowych²⁵.

3.1.2. Pozarządowe instytucje mikrofinansowe

NGO funkcjonują niemal we wszystkich sferach życia, włączając w to przeciwdziałanie wykluczeniu finansowemu. Działalność NGO zaangażowanych we wspomniany proces ma na celu likwidację ubóstwa oraz obniżenie bezrobocia w wybranych regionach. Założenia te są realizowane poprzez udostępnianie elementarnych usług i produktów finansowych osobom niemającym do nich dostępu. Rozwój NGO byłby jednak niemożliwy, gdyby nie dofinansowanie ich dzia-

²³ Ibidem, s. 8.

²⁴ www.skok.pl/o-skok/skok-w-liczbach [12.08.2015].

²⁵ A. Szelągowska, J. Maciejczyk, *Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe*, w: *Instytucje rynku finansowego w Polsce*, red. A. Szelągowska, CeDeWu, Warszawa 2007, s. 185-213.

łałości przez podmioty rynkowe oraz prywatnych sponsorów utożsamiających się z ideologią zwalczania wykluczenia finansowego. W początkowej fazie swojej działalności NGO zajmujące się działalnością mikrofinansową skupiały się na realizowaniu pojedynczych projektów z wykorzystaniem środków pozyskanych od sponsorów. Obecnie jednak tendencja ta uległa zmianom, a ich działalność jest nakierowana na realizację programów o charakterze ciągłym, które pozwalają zapewnić długotrwały rozwój ich beneficjentom. Wspomniane zmiany wpływają na bardziej selektywne rozdysponowywanie pozyskiwanych środków oraz zwiększanie dbałości o ich zwrot. NGO prowadzą działalność o charakterze *non-profit*, jednak znaczna ich część dąży do osiągnięcia samodzielności i niezależności finansowej²⁶. Oznacza to zdolność do generowania przychodów pozwalających na pokrycie kosztów działania organizacji. Każdorazowo zyski organizacji są reinwestowane w jej podstawową działalność. Z racji uwarunkowań prawnych nie mogą one jednak przyjmować depozytów. Tego rodzaju ograniczenia determinują dążenie NGO do przekształcenia w bardziej zaawansowane formy działalności, takie jak np. banki mikrofinansowe, które opisano poniżej.

3.1.3. Banki prowadzące działalność mikrofinansową

Banki mikrofinansowe są podmiotami działającymi w celu obsługi mikro- i małych przedsiębiorstw na lokalnych rynkach. W badaniach Międzynarodowego Funduszu Walutowego Kenichi Ueda²⁷ definiuje banki mikrofinansowe jako podmioty, które:

- selekcionują projekty inwestycyjne poprzez uczestnictwo w wyborze i klasyfikacji lokalnych przedsięwzięć,
- wpływają na zmniejszenie kosztów transakcyjnych poprzez zapewnienie płynności i prowizji na odpowiednim poziomie,
- odpowiadają za dywersyfikację ryzyka oraz dystrybucję informacji.

W odróżnieniu od NGO banki mikrofinansowe podlegają kontroli krajowych organów nadzorczych, a ich działalność nie ogranicza się wyłącznie do udzielania kredytów i pożyczek. Misją banków mikrofinansowych jest zarówno finansowanie podmiotów rynkowych działających w skali mikro, jak też generowanie zysków i wzrostu wartości dla swoich akcjonariuszy. Odnosząc się do struktury i formy prawnej opisywanych podmiotów, należy wskazać, iż działalność banków mikrofinansowych jest licencjonowana i podlegają one przepisom prawa bankowego w danym kraju. Stosowane wymogi prawne są adekwatne do regulacji obowiązujących banki komercyjne, co niejednokrotnie stanowi barierę dla rozwoju tych

²⁶ A. Alińska, *Instytucje mikrofinansowe w lokalnym rozwoju społeczno-gospodarczym*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008, s. 157.

²⁷ K. Ueda, *Banks as Coordinators of Economic Growth*, IMF Working Paper, International Monetary Fund, WP/06/264, 2006, s. 5.

instytucji z racji na niewielką skalę ich działania. Banki prowadzące działalność mikrofinansową w większości przypadków funkcjonują na zasadzie partnerstwa publiczno-prywatnego, gdzie poza kapitałem inwestorów pożądana jest obecność instytucji lokalnych²⁸. Ze względu na charakter prowadzonej działalności bardzo istotne jest zaufanie, jakim uczestnicy lokalnego rynku obdarzają banki mikrofinansowe. Jak już wspomniano, głównymi klientami banków mikrofinansowych są mikroprzedsiębiorstwa korzystające zarówno z pożyczek na prowadzenie działalności, jak i z rachunków oszczędnościowych oraz rachunków bieżących.

3.2. Poczta dostarczyciele usług finansowych

Urzędy pocztowe zajmują się świadczeniem usług finansowych od połowy XIX w. Państwem, w którym zapoczątkowano ten proces, była Wielka Brytania²⁹, natomiast pierwszymi oferowanymi usługami były rachunki oszczędnościowe oraz krajowe i zagraniczne przekazy pieniężne, znajdujące największe zastosowanie wśród osób zamieszkujących obszary wiejskie. Z biegiem czasu ilość produktów finansowych oferowanych przez urzędy pocztowe na całym świecie wzrastała, a metody prowadzenia wspomnianej działalności nabierały odmiennego wymiaru³⁰. W poniższej części artykułu dokonano rozróżnienia modeli biznesowych umożliwiających sprzedaż wspomnianych produktów finansowych. Pod pojęciem modelu biznesowego wskazuje się tu zaprojektowaną strukturę organizacyjno-prawną, która umożliwi efektywną działalność komercyjną urzędów pocztowych przy jednoczesnym zwalczaniu zjawiska wykluczenia finansowego. Kolejność uszeregowania modeli w artykule odzwierciedla stopniowy wzrost zaangażowania urzędów pocztowych w dostarczanie produktów finansowych klientom.

Model 0 – Udostępnienie pocztowych powierzchni sprzedażowych. Z racji na wieloletnią historię swojej działalności urzędy pocztowe posiadają rozwiniętą sieć placówek rozmieszczonych zarówno na terenach miejskich, jak i wiejskich. Udostępnienie możliwości ich wykorzystania podmiotom rynkowym może stanowić dodatkowe źródło dochodu poczty, zaś dla drugiej strony umowy szansę dotarcia do znacznej liczby klientów bez konieczności pokrywania kosztów rozbudowy własnej sieci sprzedaży. Tego rodzaju działalność urzędów pocztowych określono w artykule jako model zerowy, ponieważ nie jest to działanie poczty przyczyniające się do zwalczania wykluczenia finansowego. Podmiotem wykupującym dostęp do punktów sprzedażowych może być zarówno spółka prowadząca

²⁸ R.P. Christen, *In Search of Credibility: Transparency and the Microfinance Industry*, „The MicroBanking Bulletin” 2001, nr 7, s. 9-11.

²⁹ www.postalheritage.org.uk/collections/archive/businesshistory/savingsbank [17.08.2015].

³⁰ J. Buko, *Poczta i bank pocztowy na rynku detalicznych usług finansowych*, Wyd. Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007, s. 109.

działalność finansową, jak i przedsiębiorstwo oferujące sprzedaż jakichkolwiek innych produktów bądź usług niezwiązanych z sektorem finansów.

Model 1 – Sprzedaż usług finansowych podmiotów trzecich. Model ten przedstawia działalność urzędów pocztowych oferujących jednemu bądź większej liczbie podmiotów rynkowych sprzedaż usług finansowych z wykorzystaniem placówek pocztowych i zatrudnionej w nich kadry. Zysk poczty jest w tym przypadku generowany dzięki opłatom pobieranym od każdej przeprowadzonej transakcji. Podmioty korzystające z powyższej usługi otrzymują natomiast szansę, aby dotrzeć ze swoimi produktami do nowych klientów, w szczególności tych zamieszkujących tereny wiejskie. Model 1 pozwala urzędowi pocztowemu zdwersyfikować źródła ich przychodów oraz pośrednio osiągnąć większy stopień niezależności finansowej. Spośród wszystkich modeli opisanych w tej części artykułu sprzedaż usług finansowych podmiotów trzecich jest najczęściej stosowaną praktyką przez poczty na całym świecie³¹.

Model 2 – System wewnętrznych przekazów pieniężnych. Przekazy pieniężne realizowane za pomocą urzędów pocztowych obejmują zarówno przekazy pomiędzy poszczególnymi placówkami poczty wykonywane na obszarze danego kraju, jak i transgraniczne przekazy pomiędzy urzędami pocztowymi poszczególnych państw. Kluczowym działaniem w zakresie przekazów pieniężnych jest wdrożenie systemu umożliwiającego transfer elektroniczny. To właśnie jego wykorzystanie w urzędach pocztowych określono modelem biznesowym nr 2. Uznaje się go za model bardziej rozwinięty od wspomnianej sprzedaży usług finansowych podmiotów trzecich, ponieważ wymaga od danej poczty większych nakładów na jego wdrożenie.

Model 3 – Współpraca z dostawcami usług finansowych. Działania urzędów pocztowych sklasyfikowane jako model 3 stanowią znaczne rozszerzenie działań przedstawionych w modelu 1. W tym przypadku urzędy pocztowe oferują jednak pełną gamę produktów podmiotu, z jakim podjęto współpracę. Podmiot ten posiada wyłączny dostęp do sieci placówek poczty, za który jest zobowiązany dokonać dodatkową opłatę początkową. Do zysków urzędów pocztowych należy także doliczyć wspomniane prowizje od realizowanych transakcji oraz inwestycje w infrastrukturę i szkolenie kadr, jakich dokonuje podmiot objęty współpracą. Za przykład do modelu 3 może posłużyć działalność podjęta przez pocztę brazylijską³².

Model 4 – Nielicencjonowana pocztowa działalność finansowa. Model ten przedstawia sytuację, w której urzędy pocztowe same tworzą portfel oferowanych

³¹ A. Berthaud, G. Davico, *Global Panorama on Postal Financial Inclusion: Key Issues and Business Models*, Universal Postal Union, Berne 2013, s. 21-28.

³² L.B. Gual, J. Ansón, *Financial access and inclusion through postal networks: evaluating the experience of Brazil's Banco Postal*, w: J. Toledano, J. Ansón, *Postal Economics in Developing Countries. Posts, Infrastructure of the XXIst Century?*, Universal Postal Union, Berne 2008, s. 139-163.

produktów i usług finansowych. Należy tu jednak podkreślić znaczny wzrost wymaganych nakładów inwestycyjnych, jakie poczta musi ponieść w porównaniu do realizacji działań z modeli poprzednich. Działalność finansowa w ramach modelu 4 ma miejsce do momentu, kiedy podlega ona nadzorowi bankowemu odpowiednich krajowych organów, a jej wykonywanie wymaga uzyskania dodatkowej licencji.

Model 5 – Licencjonowana działalność finansowa – bank pocztowy. Organizacja banku pocztowego stanowi najbardziej rozwiniętą formę sprzedaży produktów i usług finansowych przez urzędy pocztowe, dlatego model 5 jest ostatnim w przedstawionej strukturze. Taka forma funkcjonowania pozwala wygenerować największe zyski z działalności finansowej. Należy też wspomnieć o trudnościach związanych z tworzeniem banków pocztowych, wśród których największą barierę stanowią regulacje związane z działalnością bankową, a w szczególności obowiązujące wymogi kapitałowe. Są one jednak uzasadnione dodatkowymi rodzajami ryzyka, jakie towarzyszą działalności bankowej. Mimo wskazanych trudności rozwinięcie finansowej aktywności poczty do poziomu banku pocztowego jest celem licznych podmiotów działających na zasadach wcześniejszych modeli 1-4. Rozwój ten przebiega jednak stopniowo zgodnie z kolejnością wskazaną w schemacie modelowym. Należy podkreślić, że wskazany rozwój jest zdecydowanie pozytywny z punktu widzenia zwalczania wykluczenia finansowego³³.

4. Działalność Banku Pocztowego S.A. oraz instytucji mikrofinansowych na polskim rynku

Sposób funkcjonowania przedstawionych instytucji mikrofinansowych oraz pocztowych dostawców usług finansowych został poniżej przeanalizowany na przykładzie Polski. Przedstawione dane wskazują poziom wykluczenia finansowego w Polsce w 2014 r. oraz skuteczności jego zwalczania. Dane zawarte w tabeli 3 pozwalają natomiast zweryfikować postawioną hipotezę stanowiącą, iż na badanym rynku pocztowy dostawca usług finansowych skuteczniej przeciwdziała wykluczeniu finansowemu niż instytucje mikrofinansowe. Za miary skuteczności przyjęto tu takie zmienne, jak liczba placówek danej instytucji przypadająca na 1000 obywateli oraz liczba jej kredytów i depozytów przypadająca na 1000 obywateli³⁴. Pierwsza ze zmiennych jest miarą dostępności produktów i usług instytucji finansowej, natomiast druga pozwala określić wymiar i stopień ich wykorzystania. Wskaźniki te zostały uznane przez grupę Alliance for Financial Inclusion za uniwersalne miary pozwalające ocenić przeciwdziałanie wykluczenia

³³ A. Berthaud, G. Davico, op. cit., s. 34-37.

³⁴ W przypadku braku szczegółowych danych zamieszczono tu informację o łącznej liczbie rachunków przypadających na 1000 obywateli.

czeniu finansowemu w danym kraju³⁵. Za dodatkowy wskaźnik przyjęto liczbę kredytów i depozytów przypadających na 1 placówkę organizacji. Pozwala on stwierdzić, na ile efektywnie jest wykorzystywana infrastruktura poszczególnych instytucji. W tabeli 2 przedstawiono poziom wykluczenia finansowego w Polsce w 2014 r. za pomocą czterech podstawowych wskaźników.

Tabela 2. Poziom wykluczenia finansowego w Polsce w 2014 r.

Kraj/ zmienna	Odsetek osób posiadających rachunek w banku/formalnej instytucji finansowej	Odsetek osób, które w ciągu ostatniego roku zaciągnęły kredyt w banku/formalnej instytucji finansowej	Odsetek osób, które w ciągu ostatniego roku zaciągnęły pożyczkę od rodziny lub znajomych	Odsetek osób, które w ciągu ostatniego roku gromadziły oszczędności w banku/formalnej instytucji finansowej
Polska	78%	19%	12%	21%

Źródło: <http://datatopics.worldbank.org/financialinclusion/home> [12.08.2015].

Analiza danych przytoczonych w tabeli 2 wskazuje, że 22% polskiego społeczeństwa nie ma dostępu do rachunku w banku bądź formalnej instytucji finansowej. Jak wspomniano w drugiej części artykułu, dostęp do tego produktu jest podstawą do korzystania z pozostałych, elementarnych usług, takich jak odbiór oraz transfer środków pieniężnych. Za negatywny należy również uznać fakt, iż jedynie 21% osób gromadziło oszczędności w bankach i formalnych instytucjach finansowych. Dane wskazują dodatkowo, że odsetek osób, które zaciągnęły kredyt w banku lub pożyczkę w innej formalnej instytucji finansowej, przewyższa odsetek obywateli, którzy zaciągnęli pożyczkę od rodziny bądź znajomych. Analizując natomiast efektywność zwalczania wykluczenia finansowego przez instytucje mikrofinansowe i obecny na polskim rynku Bank Poczty S.A., należy wyróżnić następujące informacje.

W Polsce SKOK-i odgrywają dominującą rolę wśród instytucji mikrofinansowych. Instytucje te funkcjonują na polskim rynku od końca XIX w. W latach 1918-1939 w kraju funkcjonowało już 3500 kas spółdzielczych³⁶. Ich dynamiczny rozwój został jednak przerwany wybuchem II wojny światowej. Odbudowa systemu SKOK-ów była możliwa dopiero po przemianach ustrojowych, jakie nastąpiły w 1989 r. Należy jednak podkreślić, że system kas spółdzielczych został odbudowany niemal od podstaw. W roku 1992 w Polsce funkcjonowało jedynie 13 kas. Obecnie, zgodnie z danymi na rok 2015, w Polsce funkcjonuje 1538 kas,

³⁵ Alliance for Financial Inclusion, Financial Inclusion Data Working Group, *Measuring Financial Inclusion. Core Set of Financial Inclusion Indicators*, Guideline Note No. 4, 2013.

³⁶ www.skok.pl/o-skok/skok-w-liczbach [12.08.2015].

w których udziały posiada ponad 2 miliony członków³⁷. Czołowym reprezentantem pozostałych instytucji mikrofinansowych prowadzących swoją działalność na terenie Polski jest FM Bank PBP S.A., który zajmuje się głównie obsługą mikroprzedsiębiorstw.

Analizowany Bank Pocztowy S.A. funkcjonuje natomiast od 1990 r.³⁸ Zasadniczym celem jego utworzenia było wdrożenie w Polsce systemu rozliczeń bezgotówkowych, który umożliwia łatwą i szybką obsługę płatności masowych oraz znaczne obniżenie kosztów emisji i obiegu pieniądza gotówkowego w gospodarce³⁹. W latach 90., w początkowej fazie rozwoju, Bank Pocztowy S.A. obsługiwał głównie rozliczenia jednostek samorządowych. Obsługę kont osobistych we wszystkich urzędach pocztowych wprowadzono dopiero w 1999 r. Kolejnym etapem rozwoju było uruchomienie oferty dla małych przedsiębiorstw oraz wprowadzenie bankowości internetowej. Bank Pocztowy S.A. jako pierwszy w Polsce zaoferował klientom możliwość bezpłatnego korzystania z kont osobistych, co potwierdza, iż zwalczanie wykluczenia finansowego jest jednym z celów jego działania⁴⁰. Zestawienie porównujące działalność instytucji mikrofinansowych z działalnością Banku Poczтового S.A. przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Działalność wybranych instytucji zwalczających wykluczenie finansowe w Polsce w 2014 r.

Instytucja/zmienna		Liczba placówek na 1000 osób dorosłych	Liczba udzielonych kredytów na 1000 osób dorosłych	Liczba złożonych depozytów na 1000 osób dorosłych	Liczba kredytów i depozytów przypadających na 1 placówkę
Instytucje mikrofinansowe	SKOK-i	0,05	66,4		1286
	Pozostałe instytucje mikrofinansowe	0,002	1,1	1,2	1098
Bank Pocztowy S.A.		0,23	13,7	30,2	191

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.skok.pl/o-skok/skok-w-liczbach oraz www.mixmarket.org/mfi/country/Poland i www.pocztowy.pl/indywidualni/informacje/wyniki_finansowe/#tabs=0 [12.08.2015].

Zgodnie z danymi przedstawionymi w tabeli 3 dostępność do placówek Banku Poczowego S.A. jest w Polsce znacznie większa niż dostępność do produktów i usług instytucji mikrofinansowych. Nie zmienia to jednak faktu, że zaintereso-

³⁷ Ibidem.

³⁸ Bank Pocztowy S.A. został powołany decyzją Prezesa Narodowego Banku Polskiego 5 kwietnia 1990 r.

³⁹ www.pocztowy.pl/indywidualni/informacje/historia.html [12.08.2015].

⁴⁰ Ibidem.

sowanie ofertą instytucji mikrofinansowych, a w szczególności ofertą SKOK-ów, przewyższa zainteresowanie produktami Banku Pocztowego S.A. Świadczy o tym liczba kredytów i depozytów w przeliczeniu na 1000 osób. Analiza liczby kredytów i depozytów przypadających na 1 placówkę wskazuje natomiast, że SKOK-i najlepiej wykorzystują sieć swoich oddziałów. Pod tym względem lepszy wynik od Banku Pocztowego S.A. osiągnęły również pozostałe instytucje mikrofinansowe.

5. Podsumowanie

Wykluczenie finansowe jest zjawiskiem przejawiającym się jako brak zdolności określonej grupy podmiotów lub osób do korzystania z niezbędnych usług finansowych. Za główne przyczyny występowania wykluczenia finansowego wskazuje się wzrost zróżnicowania dochodów w społeczeństwie, małe zaufanie banków i instytucji finansowych do elastycznych form zatrudnienia oraz brak dostosowania ich oferty do potrzeb podmiotów i osób poszukujących produktów elementarnych. Najistotniejszymi konsekwencjami wykluczenia finansowego są natomiast znaczne trudności dokonywania podstawowych transakcji rynkowych, czasochłonny transfer środków pieniężnych oraz problemy w utrzymaniu płynności finansowej zarówno przedsiębiorstw, jak i gospodarstw domowych. Sytuacja podmiotów i osób dotkniętych wykluczeniem finansowym nakłania je do korzystania z usług przedsiębiorstw działających w równoległym systemie bankowym – *shadow banking*, co wiąże się z wysokimi kosztami oraz podjęciem znacznego ryzyka. Grupę podmiotów funkcjonujących w celu zwalczania wykluczenia finansowego stanowią instytucje mikrofinansowe. Należą do nich spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, pozarządowe instytucje mikrofinansowe oraz banki mikrofinansowe. Ich działalność koncentruje się na udzielaniu pożyczek osobom fizycznym i kredytów dla mikroprzedsiębiorstw. Drugą grupę podmiotów opisanych w artykule stanowią pocztowi dostawcy usług finansowych. Rozbudowana sieć ich placówek oraz rosnąca oferta usług warunkują znaczny potencjał do przeciwdziałania wykluczeniu finansowemu. Zastosowanie to dotyczy w szczególności banków pocztowych. Analiza działalności badanych instytucji na polskim rynku wskazuje, że główną rolę wśród instytucji mikrofinansowych odgrywają spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, których działalność została odbudowana po 1989 r. Bank Poczty S.A. funkcjonuje natomiast w Polsce od 1990 r., nieustannie poszerzając gamę oferowanych produktów i usług, a także wpisując zwalczanie wykluczenia finansowego jako jeden z celów swojego działania. Wyniki przeprowadzonych analiz wskazują, że hipotezę postawioną w artykule należy zweryfikować negatywnie. Przedstawione dane nie pozwalają jednoznacznie stwierdzić, iż Bank Poczty S.A. skuteczniej przeciwdziała

wykluczeniu finansowemu niż instytucje mikrofinansowe. Należy przy tym podkreślić, że w Polsce w 2014 r. wskaźnik kredytów i depozytów udzielonych przez instytucje mikrofinansowe przewyższył wyniki, jakie pod tym względem osiągnął Bank Pocztowy S.A. Dane dotyczące aktywności banku wskazują, że jego działalność pozytywnie przyczynia się do zwalczania wykluczenia finansowego, jednak potencjał wynikający z dużej dostępności oddziałów pocztowych nie jest wystarczająco dobrze wykorzystywany. Powyższe konkluzje dotyczą jednak wyłącznie sytuacji na polskim rynku. Należy podkreślić, iż znaczną wartość miałyby wyniki tożsamyh badań przeprowadzonych dla większej liczby krajów bądź nawet dla rynku całej Unii Europejskiej.

Literatura

- Aghion P., Howitt P., Mayer-Foulkes D., *The effect of financial development on convergence: theory and evidence*, „The Quarterly Journal of Economics” 2003, nr 1.
- Alińska A., *Instytucje mikrofinansowe w lokalnym rozwoju społeczno-gospodarczym*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008.
- Allen F., Demirguc-Kunt A., Klapper L., Martinez Peria M.S., *The Foundations of Financial Inclusion: Understanding Ownership and Use of Formal Accounts*, The World Bank, Washington 2012.
- Alliance for Financial Inclusion, Financial Inclusion Data Working Group, *Measuring Financial Inclusion. Core Set of Financial Inclusion Indicators*, Guideline Note No. 4, 2013.
- Anderloni L., Carluccio E.M., Braga M., *New Frontiers in Banking Services: Emerging Needs and Tailored Products for Untapped Markets*, Springer Verlag, Berlin 2006.
- Berthaud A., Davico G., *Global Panorama on Postal Financial Inclusion: Key Issues and Business Models*, Universal Postal Union, Berne 2013.
- Bossoutrot S.K., *Microfinance in Russia*, „World Bank Working Paper” 2005, nr 67.
- Buko J., *Poczta i bank pocztowy na rynku detalicznych usług finansowych*, Wyd. Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007.
- Christen R.P., *In Search of Credibility: Transparency and the Microfinance Industry*, „The Micro Banking Bulletin” 2001, nr 7.
- datatopics.worldbank.org/financialinclusion/home [12.08.2015].
- Financial Services Authority, *In or out? Financial exclusion: a literature and research review*, Consumer Research 3, London 2000.
- Flejterski S., Pluskota P., Szymczak I., *Instytucje i usługi doręczeńiowe na rynku finansowym*, Difin, Warszawa 2005.
- Forster S., Greene S., Pytkowska J., *The State of Microfinance in Central and Eastern Europe and the New Independent States*, CGAP, the Consultative Group to Assist the Poor, Washington 2003.
- Galiński P., *Działalność instytucji mikrofinansowych w Polsce*, w: *Rozwój regionalny w warunkach globalizacji*, red. K. Gomółka, PWSZ w Elblągu, Warszawa 2005.
- Galusek G., *Commercial Microfinance: Too Much, or Not Enough?*, „Development&Transition” 2007, t. 7.
- Gual L.B., Ansón J., *Financial access and inclusion through postal networks: evaluating the experience of Brazil's Banco Postal*, w J. Toledano, J. Ansón, *Postal Economics in Developing Countries. Posts, Infrastructure of the XXIst Century?*, Universal Postal Union, Berne 2008.

- Honohan P., *Cross-Country Variation in Household Access to Financial Services*, The World Bank, Washington 2007.
- Khan H.R., *Financial inclusion and financial stability: are they two sides of the same coin?*, Reserve Bank of India, Chennai 2011.
- Ladgerwood J., *Microfinance Handbook*, The World Bank, Washington 1999.
- mixmarket.org/mfi/country [12.08.2015].
- Mohanty J., Panda D., *Innovation spurs Growth*, „ERS Rewiew” 2007, t. 9.
- Moody J., Fite G., *The Credit Union Movement – Origins and Development 1850 to 1980*, Kendall/Hunt Publishing, Dubuque, Iowa 1984.
- Pluskota P., *Fundusze poręczeń kredytowych w Polsce*, w: *Institucje rynku finansowego w Polsce*, red. A. Szelągowska, CeDeWu, Warszawa 2007.
- pocztowy.pl/indywidualni/informacje/wyniki_finansowe/#tabs=0 [12.08.2015].
- postalheritage.org.uk/collections/archive/businesshistory/savingsbank [17.08.2015].
- Rada Stabilności Finansowej, *Zielona Księga. Równoległy System Bankowy*, COM(2012) 102 final, Bruksela 2012.
- Rola edukacji finansowej w ograniczaniu wykluczenia finansowego*, red. M. Penczar, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2014.
- Sinclair S.P., *Financial exclusion: An introductory survey*, Heriot-Watt University, Edinburgh 2001.
- skok.pl/o-skok/skok-w-liczbach [12.08.2015].
- Stiglitz J., *The Role of the Financial System in Development*, Fourth Annual Bank Conference on Development in Latin America and the Caribbean, San Salvador 1998.
- Szelągowska A., Maciejczyk J., *Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe*, w: *Institucje rynku finansowego w Polsce*, red. A. Szelągowska, CeDeWu, Warszawa 2007.
- Thiel M., *Finance and economic growth – a review of theory and the available evidence*, Economic Paper of Directorate General for Economic and Financial Affairs, European Commission, 2001.
- Ueda K., *Banks as Coordinators of Economic Growth*, IMF Working Paper, International Monetary Fund, WP/06/264, 2006.
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, Dz.U. nr 140, poz. 939.

Financial exclusion and counteracting entities: A case study based on a Polish market analysis

Abstract. This article presents the nature of financial exclusion and the activity of entities which counteract it. At the beginning of the article, different definitions of financial exclusion were listed together with their causes and consequences. Subsequently, the author describes the activity of microfinance institutions and postal networks providing financial services. The last part of the article includes an analysis of the mentioned entities and their activity in the Polish market in 2014. The special purpose of this survey is the comparison of effectiveness in financial inclusion processes.

Keywords: financial exclusion, financial inclusion, microfinance institutions, post banks

Małgorzata Matlegiewicz

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu
Wydział Ekonomiczny w Szczecinie
e-mail: mmatlegiewicz@wsb.szczecin.pl
tel. (91) 422 46 30

Aktywizacja społeczna poprzez pracę osób niepełnosprawnych, zagrożonych wykluczeniem społecznym

Streszczenie. Jedną z grup najbardziej zagrożonych wykluczeniem społecznym stanowią bezrobotne osoby niepełnosprawne. W 2014 r. województwo zachodniopomorskie zajęło niechlubne trzecie miejsce w kraju pod względem poziomu bezrobocia. Trudna sytuacja odczuwalna jest także na rynku pracy osób niepełnosprawnych.

Udział w życiu otaczającego osobę niepełnosprawną społeczeństwa jest ściśle uwarunkowany aktywnością zawodową. Praca pozwala zaistnieć w grupie i daje możliwość wykazania się posiadanymi umiejętnościami i kwalifikacjami. Oprócz wsparcia w zakresie poradnictwa zawodowego i pośrednictwa pracy istnieje również potrzeba stworzenia warunków sprzyjających rozwojowi zawodowemu oraz podniesieniu kwalifikacji osób niepełnosprawnych. Istnieje wiele narzędzi wspomagających aktywizację bezrobotnych osób niepełnosprawnych, tym samym zapobiegających ich wykluczeniu społecznemu.

Słowa kluczowe: wykluczenie społeczne, niepełnosprawność, bezrobocie, ekonomia społeczna

1. Wprowadzenie

Aktywizacja osób niepełnosprawnych wciąż stanowi duży problem społeczny i jest jednym z największych wyzwań współczesnego rynku pracy w Polsce. Osoby niepełnosprawne borykają się zarówno z problemami dotyczącymi znalezienia zatrudnienia, jak i współżycia społecznego. Te dwie kwestie są ze sobą ściśle powiązane. Udane życie społeczne jest uwarunkowane aktywnością na rynku pracy. Istotne jest właściwe podejście osoby niepełnosprawnej do własnego stanu zdrowia. Osoby te są często niedowartościowane i mają niską samoocenę. Spowodowane jest to niedostateczną świadomością społeczną dotyczącą różnych

rodzajów niepełnosprawności oraz wieloletnią marginalizacją niepełnosprawnych w społeczeństwie. „Nadal jednak niepełnosprawność uważana jest jako synonim choroby, ograniczeń i porażki życiowej”¹. Osoby niepełnosprawne napotykają liczne bariery w życiu codziennym, m.in. fizyczne (w tym architektoniczne), edukacyjne (brak możliwości kształcenia w danych zawodach, niedostosowanie programów i procesów nauczania), kulturowe (brak tolerancji, akceptacji ze strony społeczeństwa). Istnieje zatem społeczna potrzeba wypracowania nowych mechanizmów podejścia do niepełnosprawności. Zaspokojenie tej potrzeby jest warunkiem zbudowania społeczeństwa nie mającego uprzedzeń do osób z problemami².

Zwiększanie poczucia własnej wartości u osób niepełnosprawnych jest procesem złożonym i indywidualizowanym. Jego przebieg zależy od wielu czynników, z których najważniejszym jest etap życiowy, na jakim dana osoba stała się niepełnosprawna. Stąd też ważne jest opracowanie właściwych procedur wprowadzania niepełnosprawnych do życia w społeczeństwie oraz życia zawodowego. Inaczej przebiegał będzie proces aktywizacji osoby urodzonej z niepełnosprawnością niż osoby, która stała się niepełnosprawną w dorosłym życiu. Istotne jest objęcie odpowiednimi programami wsparcia osoby, które dorastają i kształcą się z niepełnosprawnością, dostosowując program nauczania i kształcąc je w zawodach, w których będą mogły w przyszłości pracować. Opieką należy również objąć osoby, które w wyniku przebytych chorób lub wypadków okazują się niezdolne do wykonywania wcześniej wyuczonych zawodów – poprzez odpowiednio zaprojektowane programy przekwalifikowania oraz doradztwo zawodowe i indywidualną motywację.

Aktywizacja społeczna związana jest zatem z „wywołaniem motywacji do pracy” poprzez zespół specjalistycznych oddziaływań natury psychologicznej i psychospołecznej skierowanych do osób niepełnosprawnych, mających trudności w pełnej integracji społecznej i zawodowej. Warunkiem bowiem aktywizacji zawodowej każdego człowieka jest jego aktywizacja społeczna³. Polityka społeczna, mająca na względzie dbałość o równość i sprawiedliwość społeczną, powinna być szczególnie ukierunkowana na przeciwdziałanie marginalizacji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie. W przeciwnym razie pojawia się problem wykluczenia społecznego tejże grupy. Wykluczenie społeczne to proces odcięcia i ograniczenia dostępu w różnych obszarach – społecznych, gospodarczych, kul-

¹ U. Bartnikowska, A. Żyła, *Integracja społeczna – blaski i cienie*, w: *Żyjąc z niepełnosprawnością – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, Wyd. Edukacyjne Akapit, Toruń 2007, s. 87.

² D. Szarkowicz, *Ku bezpieczeństwu osób niepełnosprawnych, czyli o zmianę spojrzenia na ludzką niepełnosprawność*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Wybrane perspektywy*, red. D. Kowalski, A. Kwiatkowski, A. Zduniak, Wyd. AWF Poznań, Lublin – Poznań 2004, s. 262.

³ J. Dubajka, A. Dyś, A. Nowosad, A. Ostasz, M. Słotwińska-Kanar, K. Tarkowski, *Wyjść na prostą*, publikacja wydana w ramach projektu współfinansowanego przez UE w ramach EFS, Wyd. Polska Fundacja Ośrodków Wspomagania Rozwoju Gospodarczego OIC Poland w Lublinie, Lublin 2014, s. 5.

turowych, politycznych, warunkujących integrację społeczną. Skutkiem wykluczenia społecznego jest dalsza izolacja uniemożliwiająca osobom niepełnosprawnym korzystanie różnorodnych usług – zarówno publicznych, jak i prywatnych. Należy mieć również na uwadze, że obok bezrobotnych osób niepełnosprawnych wykluczeniem społecznym zagrożone są również następujące grupy:

- bezrobotni do 25. roku życia,
- bezrobotni absolwenci szkół, jak również uczelni wyższych poniżej 27. roku życia,
- długotrwale bezrobotni i kobiety, które nie podjęły zatrudnienia po urodzeniu dziecka,
- bezrobotni, którzy utracili pracę w wyniku zwolnień grupowych,
- osoby bezrobotne w starszych grupach wiekowych, tj. powyżej 50 lat,
- bezrobotni bez kwalifikacji zawodowych, doświadczenia zawodowego lub wykształcenia średniego,
- bezrobotni samotnie wychowujący co najmniej jedno niepełnoletnie dziecko,
- bezrobotni, którzy po odbyciu kary pozbawienia wolności nie podjęli zatrudnienia,
- osoby poszukujące pracy, w tym wymagające wsparcia umożliwiającego podwyższenie bądź nabycie określonych kwalifikacji zawodowych i kompetencji⁴.

Celem artykułu jest przybliżenie problematyki związanej z aktywizacją społeczną bezrobotnych osób niepełnosprawnych, zagrożonych wykluczeniem społecznym, oraz przedstawienie możliwości poprawy ich sytuacji na zachodniopomorskim rynku pracy.

2. Charakterystyka osób niepełnosprawnych

Za osoby niepełnosprawne uważa się osoby niezdolne do samodzielnej egzystencji, wymagające stałej lub długotrwałej opieki i pomocy w pełnieniu ról społecznych⁵. Pod pojęciem niepełnosprawności rozumieć należy „trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy”⁶. Pojęcie niepełnosprawności wiąże się z „naruszeniem sprawności organizmu w stopniu uniemożliwiającym zaspokojenie bez pomocy innych osób podstawowych potrzeb życiowych, za które uważa się przede wszyst-

⁴ *Regionalny plan działań na rzecz zatrudnienia na 2012 rok*, Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie, Szczecin 2012.

⁵ M. Matlegiewicz, *Problematyka zatrudnienia osób niepełnosprawnych na przykładzie województwa zachodniopomorskiego*, „Europa Regionum”, t. XIII, rok 2010, Wyd. Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011.

⁶ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, t.j. Dz.U. z 2011 r., nr 127, poz. 721 ze zm.

kim samoobsługę, poruszanie się, komunikację⁷. Zgodnie z ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z dnia 27 sierpnia 1997 r., osobę niepełnosprawną wlicza się do stanu zatrudnienia osób niepełnosprawnych, począwszy od dnia przedstawienia pracodawcy orzeczenia potwierdzającego niepełnosprawność. Ustawa wskazuje też na trzy stopnie niepełnosprawności: znaczny, umiarkowany, lekki.

Według artykułu 4.1 ustawy osoba ze znacznym stopniem niepełnosprawności to osoba z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolna do pracy lub zdolna do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej. Wymaga ona długotrwałej pomocy innych osób, ponieważ nie jest zdolna do samodzielnej egzystencji. Osoba z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności również posiada naruszoną sprawność organizmu, skutkującą niezdolnością do pracy lub zdolnością jedynie w warunkach pracy chronionej. Osoby o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności wymagają czasowej lub jedynie częściowej pomocy innych osób w celu pełnienia ról społecznych. Do lekkiego stopnia niepełnosprawności zaliczają się osoby z naruszoną sprawnością, powodującą w sposób istotny obniżenie zdolności do wykonywania pracy w porównaniu do osób sprawnych. Do grupy tej zalicza się również osoby, których niepełnosprawność daje się kompensować za pomocą wyposażenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze lub techniczne. Ustawa obejmuje także osoby niezdolne do samodzielnej egzystencji, które bez pomocy innych osób nie są w stanie zaspokoić swoich podstawowych potrzeb życiowych, za które uważa się samoobsługę, poruszanie się i komunikację.

W 2011 r. Główny Urząd Statystyczny wydał raport pt. *Stan ludności Polski w 2009 roku*, przygotowany na podstawie Europejskiego Ankietowego Badania Zdrowia (EHIS), przeprowadzonego w Polsce, zgodnie z zaleceniami Eurostatu, w 2009 r. Jest to bowiem badanie przekrojowe, które umożliwia analizę sytuacji zdrowotnej ludności i jej uwarunkowań, biorąc również pod uwagę czynniki takie, jak uwarunkowania demograficzne i społeczne, sytuację zawodową i miejsce zamieszkania⁸. W tabeli 1 przedstawiono dane z 2009 r. dotyczące liczby osób niepełnosprawnych z wyszczególnionymi poszczególnymi stopniami niepełnosprawności. W roku, w którym przeprowadzono badanie, orzeczenie o niepełnosprawności posiadało ok. 4,2 mln mieszkańców Polski. Największą grupę stanowiły osoby, u których stwierdzono umiarkowany stopień niepełnosprawności – jest to ok. 1 497 800 osób, natomiast częściej niż co trzeci badany posiadał znaczny stopień niepełnosprawności. Niepełnosprawne dzieci do lat 16 stanowiły grupę 184 000 osób.

⁷ Ibidem.

⁸ *Raport pt. „Stan Ludności Polski w 2009 roku”*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2011, s. 3.

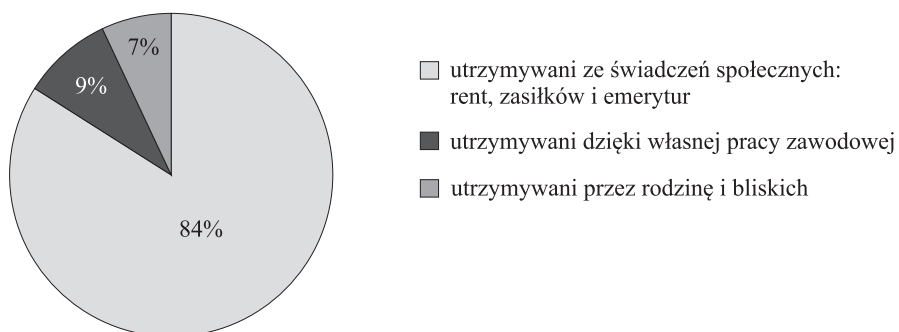
Tabela 1. Liczba osób niepełnosprawnych ogółem wraz z podziałem na stopnie niepełnosprawności (niepełnosprawność prawna) (w tys.)

Stopień niepełnosprawności	2009
Znaczny	1265,9
Umiarkowany	1497,8
Lekki	1207,3
Bez orzeczenia (dzieci do lat 16)	184,4
Ogółem	4155,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu Głównego Urzędu Statystycznego pt. *Stan ludności Polski w 2009 roku*.

Największą szansę na uzyskanie pracy mają osoby z lekkim stopniem niepełnosprawności. Istnieje jednak możliwość zatrudnienia również osób o znacznym i umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, jeżeli pracodawca zapewni warunki pracy chronionej. Ustawa określa również, w jaki sposób zatrudnić osoby o umiarkowanym i znacznym stopniu niepełnosprawności z pominięciem zapewnienia pracy chronionej. Jest to możliwe wtedy, gdy pracodawca przystosuje stanowisko pracy dla potrzeb osób niepełnosprawnych lub zatrudni je w formie telepracy i uzyska akceptację Państwowej Inspekcji Pracy, która sprawuje kontrolę w tym zakresie.

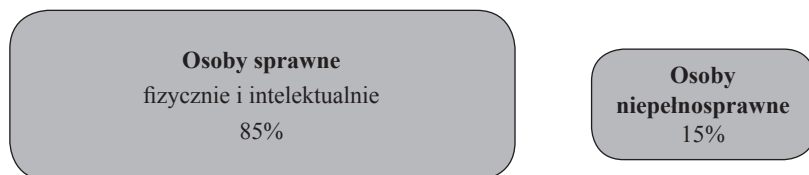
Powołując się na dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, problem niepełnosprawności w Polsce dotyka ok. 5 mln osób (2014 r.). Głównym źródłem utrzymania 84% osób należących do tej grupy są świadczenia społeczne – renty, zasiłki i emerytury. Jedynie dla 9% tej populacji główne źródło utrzymania stanowi praca, kolejne 7% pozostaje na utrzymaniu rodziny i bliskich (rysunek 1).

Rysunek 1. Niepełnosprawni – źródła utrzymania w Polsce, 2014 r.

Źródło: dane uzyskane z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w Polsce, 2014 r.

Z raportu o osobach niepełnosprawnych w Polsce przygotowanego przez Biuro Prasowe Kongresu Kobiet wynika, że co siódma osoba mieszkająca w Polsce jest osobą niepełnosprawną (2011 r.), co stanowi ok. 15% społeczeństwa (rysunek 2).

Rysunek 2. Niepełnosprawność w społeczeństwie polskim – proporcje

Źródło: opracowanie własne.

Zaprezentowane wielkości ukazują skalę problemu niepełnosprawności w kraju. W życiu codziennym często nie zdajemy sobie sprawy z niepełnosprawności napotykaných osób – nierzadko niepełnosprawność nie dotyczy jedynie widocznych dysfunkcji. Według danych zamieszczonych na stronie internetowej Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych najczęściej występującą przyczyną niepełnosprawności w Polsce są choroby układu krążenia, narządów ruchu oraz schorzenia neurologiczne. Mniej jest natomiast osób niepełnosprawnych z uszkodzonym narządem wzroku i słuchu, chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym⁹.

Należy mieć na uwadze, że dla osoby niepełnosprawnej praca jest niezwykle cenną wartością. Daje ona szerokie spektrum możliwości w życiu społecznym, jest więc dla większości niepełnosprawnych kwestią priorytetową, warunkującą znalezienia własnego miejsca w społeczeństwie, poczucie przynależności do grupy oraz poczucie bezpieczeństwa. Jednak poziom bezrobocia w tej grupie społecznej utrzymuje się wciąż na wysokim poziomie, co powoduje groźbę marginalizacji i wykluczenia społecznego.

3. Problematyka zatrudnienia osób niepełnosprawnych w województwie zachodniopomorskim

Zatrudnienie i związane z nim bezrobocie jest zjawiskiem występującym we wszystkich społeczeństwach, zarówno bogatych, jak i biednych. Analizowane jest ono również w skali regionalnej. Województwo zachodniopomorskie od wie-

⁹ Na podstawie informacji ze strony internetowej Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych www.niepełnosprawni.gov.pl, wg stanu na dzień 25.09.2015 r.

lu lat jest regionem o jednym z najwyższych wskaźników bezrobocia w Polsce. W związku z powyższym bezrobocie wśród osób niepełnosprawnych jest tutaj istotnym problemem. Porównanie stopy bezrobocia województwa zachodniopomorskiego w stosunku do pozostałych województw według danych zgromadzonych na koniec 2014 r. zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2. Stopa bezrobocia w Polsce na koniec 2014 r. według województw

Województwa	Stopa bezrobocia na koniec 2014 r. (%)
Dolnośląskie	10,6
Kujawsko-Pomorskie	15,7
Lubelskie	12,7
Lubuskie	12,8
Łódzkie	11,9
Małopolskie	9,9
Mazowieckie	9,8
Opolskie	11,9
Podkarpackie	14,8
Podlaskie	13,1
Pomorskie	11,3
Śląskie	9,6
Świętokrzyskie	14,2
Warmińsko-mazurskie	18,9
Wielkopolskie	7,8
Zachodniopomorskie	15,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Regionalnego Planu Działań na rzecz zatrudnienia na 2015 r.*, Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie, Szczecin 2015.

W 2014 r. województwo zachodniopomorskie pod względem poziomu wskaźnika bezrobocia uplasowało się na trzeciej pozycji w kraju ze stopą bezrobocia na poziomie 15,6%. Pierwsze dwie pozycje zajęły województwa warmińsko-mazurskie (18,9%) oraz kujawsko-pomorskie (15,7%). Najmniejsze bezrobocie w 2014 r. odnotowano w województwach wielkopolskim (7,8%), śląskim (9,6%) oraz mazowieckim (9,8%).

Niestety, wysoką stopę bezrobocia na Pomorzu Zachodnim odzwierciedlają również dane dotyczące zatrudnienia osób niepełnosprawnych we wszystkich wspomnianych wcześniej kategoriach niepełnosprawności. Pomimo przeprowadzanych na arenie ogólnopolskiej oraz regionalnej kampanii promujących

zatrudnianie osób niepełnosprawnych, licznych akcji współfinansowanych ze środków PFRON oraz Unii Europejskiej, podejmowanie takich kroków przez przedsiębiorców jest nadal mało popularne ze względu na brak znajomości procedur, konieczność dostosowania miejsc pracy na potrzeby osób niepełnosprawnych, jak również ogólne obawy wnikające z zatrudnienia osób z problemami.

Tabela 3 prezentuje dane dotyczące niepełnosprawnych osób bezrobotnych w województwie zachodniopomorskim ogółem, wraz z podziałem według miejsca zamieszkania. Naturalne jest, że większość niepełnosprawnych ludzi w województwie zamieszkuje miasta. Jest to dużo wygodniejsze z punktu widzenia osoby niepełnosprawnej – występuje mniejsza ilość barier architektonicznych, ułatwienia w transporcie, większa jest dostępność lekarzy oraz ośrodków rehabilitacji. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że wiele osób z dysfunkcjami nie chce lub nie może przeprowadzić się do miasta. Często związane jest to również z koniecznością przeprowadzenia się całej rodziny, całkowitą reorganizacją dotychczasowego trybu życia i dodatkowymi kosztami utrzymania osoby niepełnosprawnej w mieście. Zgodnie z danymi z tabeli 3 ok. 32% niepełnosprawnych i bezrobotnych mieszkańców Pomorza Zachodniego zamieszkuje tereny wiejskie.

Tabela 3. Niepełnosprawni bezrobotni w województwie zachodniopomorskim w wybranych latach, podział według miejsca zamieszkania – miasto lub wieś

Rok		Niepełnosprawni bezrobotni									
		2008		2009		2011		2013		2014	
Wyszczególnienie		osób	%	osób	%	osób	%	osób	%	osób	%
Ogółem		3050	100	3804	100	4605	100	4853	100	4611	100
Miejsce zamieszkania	miasta	2093	68,6	2557	67,2	3130	68,0	3256	67,1	3063	66,4
	wieś	957	31,4	1247	32,8	1475	32,0	1597	32,9	1548	33,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Szczecinie pt. *Bezrobotni niepełnosprawni i niepełnosprawni poszukujący pracy niepozostający w zatrudnieniu w województwie zachodniopomorskim* z lat 2008, 2009, 2011, 2013, 2014.

Utrzymująca się na przestrzeni prezentowanych lat zbliżona liczba osób niepełnosprawnych bezrobotnych, zamieszkujących zarówno tereny miejskie, jak i wiejskie, sugeruje, że pomimo podejmowanych przez rząd oraz organizacje wspierające osoby niepełnosprawne działań niewiele osób miało szansę podjąć pracę. Analizując liczbę osób niepełnosprawnych bezrobotnych, można jedynie zauważyć niewielką tendencję spadkową w miastach. Niestety, odwrotna jest sytuacja na terenach wiejskich – tam na przestrzeni lat 2008-2014 liczba nie-

pełnosprawnych bezrobotnych wzrosła o 2,2% w stosunku do ogólnych danych z regionu. Na uwagę zasługuje również fakt, że w latach 2008-2014 liczba niepełnosprawnych bezrobotnych na Pomorzu Zachodnim wzrosła z 3050 do 4611 osób. Jest to spowodowane m.in. likwidacją przedsiębiorstw państwowych, zmniejszeniem dotacji dla zakładów pracy chronionej, zmniejszeniem ulg podatkowych oraz wymaganiami dotyczącymi konieczności przystosowania warunków pracy dla osób z problemami. Reasumując, często całkowite koszty zatrudnienia osoby niepełnosprawnej dla pracodawcy przewyższają jego możliwości finansowe lub przekraczają założony budżet, sprzyjając decyzji o zatrudnieniu osoby bez dysfunkcji.

Tabela 4 prezentuje dane dotyczące osób niepełnosprawnych bezrobotnych w województwie zachodniopomorskim według płci.

Tabela 4. Niepełnosprawni bezrobotni w województwie zachodniopomorskim w wybranych latach, podział według płci

Rok		Niepełnosprawni bezrobotni									
		2008		2009		2011		2013		2014	
Wyszczególnienie		osób	%	osób	%	osób	%	osób	%	osób	%
Ogółem		3050	100	3804	100	4605	100	4853	100	4611	100
Płeć	mężczyźni	1490	48,8	1895	49,8	2314	50,2	2528	52,1	2459	53,3
	kobiety	1560	51,2	1909	50,2	2291	49,8	2325	47,9	2152	46,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Szczecinie pt. *Bezrobotni niepełnosprawni i niepełnosprawni poszukujący pracy niepozostający w zatrudnieniu w województwie zachodniopomorskim* z lat 2008, 2009, 2011, 2013, 2014.

Analizując tabelę 4, należy zauważyć, że proporcje pomiędzy niepełnosprawnymi bezrobotnymi osobami w województwie zachodniopomorskim są wyrównane z niewielkimi tylko wahaniami. W roku 2008 zanotowano 1490 niepełnosprawnych i bezrobotnych mężczyzn (48,8%) oraz 1560 kobiet (51,2%). Na przestrzeni sześciu lat proporcje powoli odwracały się – w 2014 r., w przeciwieństwie do roku 2008, więcej było niepełnosprawnych bezrobotnych mężczyzn niż kobiet.

Tabela 5 przedstawia ogólną liczbę zarejestrowanych bezrobotnych i bezrobotnych niepełnosprawnych w województwie zachodniopomorskim w wybranych latach, na przestrzeni lat 2008-2014. Na podstawie zaprezentowanych danych można zaobserwować tendencję, że wraz ze wzrostem liczby osób bezrobotnych w Polsce i na Pomorzu Zachodnim wzrasta również liczba bezrobotnych osób niepełnosprawnych.

Tabela 5. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych ogółem i bezrobotnych niepełnosprawnych w województwie zachodniopomorskim

Rok	2008		2010		2012		2014	
	osób	%	osób	%	osób	%	osób	%
Polska ogółem	1473,8	9,5	1954,7	12,4	2136,8	13,4	2259	13,9
Województwo zachodniopomorskie – ogółem bezrobotni	82,5	13,3	110	17,8	112,5	18,2	115,5	18,5
Bezrobotni niepełnosprawni w województwie zachodniopomorskim	3050	3,6	4281	3,6	4861	4,3	4611	4,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego za lata 2008-2014 oraz raportów Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Szczecinie pt. *Bezrobotni niepełnosprawni i niepełnosprawni poszukujący pracy niepozostający w zatrudnieniu w województwie zachodniopomorskim* z lat 2008, 2009, 2011, 2013, 2014.

Dane z tabeli 5 pokazują, że procentowy udział osób bezrobotnych w Polsce na przestrzeni lat 2008-2014 wzrósł z 9,5 do 13,9%, przynosząc wzrost poziomu bezrobocia na poziomie 4,4%. Większa jest różnica pomiędzy latami z tych dwóch analizowanych okresów w województwie zachodniopomorskim. W 2008 r. zarejestrowano tu stopę bezrobocia na poziomie 13,3%, natomiast w 2014 r. wynosiła ona już 18,5%, co wskazuje na wzrost poziomu bezrobocia o 5,2% w ciągu sześcioletniego okresu. W analizowanym okresie liczba bezrobotnych osób niepełnosprawnych na Pomorzu Zachodnim wzrosła z 3050 do 4611. Wiąże się to nie tylko z ogólnym wzrostem bezrobocia. Ogólnopolska liczba osób niepełnosprawnych ma również tendencję wzrostową, m.in. z uwagi na starzejące się społeczeństwo, dlatego w tabeli 6 przedstawiono strukturę bezrobotnych niepełnosprawnych według wieku w województwie zachodniopomorskim.

Tabela 6. Struktura bezrobotnych niepełnosprawnych według wieku w województwie zachodniopomorskim w latach 2009-2014, w %

Wiek	Rok			
	2009	2011	2013	2014
18-24	7,4	7,2	5,9	5,4
25-34	15,3	14,0	14,0	13,0
35-44	17,2	16,5	16,4	15,8
45-54	37,4	33,2	27,7	25,9
55-59	19,0	22,9	26,5	27,2
60 lat i więcej	3,6	6,1	9,6	12,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów Wojewódzkiego Urzędu pracy w Szczecinie pt. *Bezrobotni niepełnosprawni i niepełnosprawni poszukujący pracy niepozostający w zatrudnieniu w województwie zachodniopomorskim* z lat 2009, 2011, 2013, 2014.

Analiza zaprezentowanych powyżej danych wykazuje, że w latach 2009-2014 znacznie spadła liczba osób niepełnosprawnych bezrobotnych w wieku 18-54 lat. Wzrosła jednak liczba osób w przedziałach wiekowych 55-59 lat oraz powyżej 60. roku życia. Największy wzrost zanotowano właśnie w przedziale wiekowym od 60 lat – w roku 2009 grupa ta stanowiła jedynie 3,6% niepełnosprawnych bezrobotnych, natomiast już w 2014 r. wielkość ta wzrosła do 12,7%, co daje wzrost na poziomie 9,1% w ciągu zaledwie pięciu lat. Biorąc pod uwagę regionalne oraz krajowe dane demograficzne, można stwierdzić, że tendencja wzrostu liczby niepełnosprawnych i bezrobotnych osób starszych będzie wzrastała. Największy spadek liczby osób bezrobotnych niepełnosprawnych zanotowano natomiast w przedziale wiekowym 45-54 lata. Grupa ta stanowiła 37,5% w roku 2009, natomiast w roku 2014 25,9%.

Podobnie jak w przypadku osób nieposiadających żadnych dysfunkcji, istotnym czynnikiem sprzyjającym znalezieniu pracy przez osobę niepełnosprawną jest wykształcenie i posiadane umiejętności zawodowe. Częstość zdarza się, że osoba niepełnosprawna konkurująca o objęcie danego wakatu z osobą w pełni sprawną musi wykazać się jeszcze wyższym wykształceniem i kwalifikacjami. Możliwość kształcenia osób z dysfunkcjami jest ściśle zależna od stopnia i rodzaju niepełnosprawności. Osoby z upośledzeniem umysłowym często nie są w stanie ukończyć kształcenia podstawowego lub po jego ukończeniu nie decydują się na dalszą edukację. Inaczej jest z osobami, u których występują dysfunkcje motoryczne – często, o ile pozwalają im na to warunki, starają się one osiągnąć jak najlepsze wykształcenie, wybierając profil zawodowy dostosowany do swoich możliwości. Poziom wykształcenia bezrobotnych osób niepełnosprawnych w województwie zachodniopomorskim prezentuje tabela 7.

Tabela 7. Struktura bezrobotnych osób niepełnosprawnych według wykształcenia w województwie zachodniopomorskim w latach 2009-2014, w %

Wykształcenie	Rok			
	2009	2011	2013	2014
Podstawowe i podstawowe nieukończone	7,4	7,2	5,9	5,4
Gimnazjalne	15,3	14,0	14,0	13,0
Zasadnicze zawodowe	17,2	16,5	16,4	15,8
Średnie i ogólnokształcące	37,4	33,2	27,7	25,9
Policealne i średnie zawodowe	19,0	22,9	26,5	27,2
Wyższe	3,6	6,1	9,6	12,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów Wojewódzkiego Urzędu pracy w Szczecinie pt. *Bezrobotni niepełnosprawni i niepełnosprawni poszukujący pracy niepozostający w zatrudnieniu w województwie zachodniopomorskim* z lat 2009, 2011, 2013, 2014.

Optymistyczny jest fakt, iż na przestrzeni badanych lat (2009-2014) w województwie zachodniopomorskim znacznie zmniejszyła się liczba osób z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym, zasadniczym zawodowym i średnim ogólnokształcącym. Wzrost zanotowano natomiast w grupach reprezentowanych przez osoby z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym oraz wyższym. Prawdopodobnie tendencja ta spowodowana jest większą świadomością osób niepełnosprawnych o tym, że ich wykształcenie stanowi kapitał, z którym będą szły przez życie i dzięki któremu będą mniej narażone na wykluczenie społeczne spowodowane długotrwałym bezrobociem i wynikającą z tego obniżoną samooceną. Kolejnym czynnikiem zachęcającym do dalszej edukacji jest jej lepsza dostępność oraz przystosowanie licznych placówek edukacyjnych do potrzeb osób z dysfunkcjami. Istnieje też szereg programów zachęcających osoby niepełnosprawne do zdobywania zawodów, podwyższania kwalifikacji oraz ogólnego rozwoju, w ramach których beneficjenci zyskują wsparcie w postaci dotacji na naukę, poradnictwa zawodowego, coachingu czy mentoringu. Warto tutaj podkreślić wartość tych dwóch ostatnich – w Polsce coraz większą popularnością cieszą się narzędzia wspierania rozwoju zawodowego i osobistego. Pomagają one w nabyciu określonych umiejętności, przystosowaniu się do aktualnych sytuacji, podniesieniu skuteczności działania, jak również pracą nad przekonaniami i wartościami oraz doskonaleniem kompetencji społecznych. Pomimo systematycznego wzrostu poziomu wykształcenia wśród osób niepełnosprawnych nadal jednak bezrobocie w tej grupie jest wysokie, a stosunek liczby osób posiadających zawód i wykształcenie w porównaniu do osób sprawnych, bardzo niski. W 2009 r. na zlecenie Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych przeprowadzono *Badania wpływu kierunku i poziomu wykształcenia na aktywność zawodową osób niepełnosprawnych*. Z przeprowadzonej analizy wyłoniło się sześć obszarów wpływających na niedostateczne dostosowanie kwalifikacji osób niepełnosprawnych do potrzeb dzisiejszego rynku pracy: 1) w dalszym ciągu niski odsetek niepełnosprawnych z wyższym wykształceniem, które stało się często standardowym oczekiwaniem pracodawców, 2) nierzadko występujące anachroniczne wykształcenie zawodowe (w zawodach obecnie wygasłych lub niepotrzebnych), 3) wysoki odsetek osób z najniższym poziomem wykształcenia, 4) ograniczoność ofert kształcenia ustawicznego, pomagającego w dostosowaniu się do aktualnych wymagań rynku pracy, 5) niedostatek wiedzy i umiejętności w zakresie przedsiębiorczości, mała elastyczność i brak gotowości na zmiany, 6) niewystarczające kompetencje społeczne¹⁰.

¹⁰ *Badania wpływu kierunku i poziomu wykształcenia na aktywność zawodową osób niepełnosprawnych. Raport końcowy*, cz. 1 z 6, wykonane przez Pentor Research International na zlecenie Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, s. 8, www.pfron.org.pl/pl/publikacje/badania-i-analazy-pfro/77,Badania-i-analazy-PFRON.html [25.09.2015].

Jak już wspomniano w odniesieniu do tabeli 7, wykształcenie oraz możliwość pracy w zawodzie w przypadku osób niepełnosprawnych jest uwarunkowana rodzajem i stopniem niepełnosprawności. Tabela 8 przedstawia dane z województwa zachodniopomorskiego dotyczące stopnia niepełnosprawności osób z orzeczeniem.

Tabela 8. Osoby bezrobotne niepełnosprawne według stopnia niepełnosprawności w województwie zachodniopomorskim w latach 2008-2014

Stopień niepełnosprawności	Rok						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Lekki	2086	2594	2848	3088	3346	3404	3187
Umiarkowany	881	1166	1319	1369	1374	1317	1299
Znaczny	83	89	114	148	141	132	125

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów Wojewódzkiego Urzędu pracy w Szczecinie pt. *Bezrobotni niepełnosprawni i niepełnosprawni poszukujący pracy niepozostający w zatrudnieniu w województwie zachodniopomorskim* z lat 2008, 2009, 2011, 2013, 2014.

We wszystkich analizowanych latach liczba bezrobotnych osób niepełnosprawnych o lekkim stopniu niepełnosprawności jest najwyższa. W szczytowym momencie – w 2013 r. – wyniosła 3404 osoby, tj. o 1318 więcej niż w roku 2008. Zestawiając dane z tabeli 8 z danymi z tabeli 9, prezentującej liczbę wolnych miejsc pracy i miejsc aktywizacji zawodowej grupy będącej przedmiotem badań w niniejszej analizie, zauważyć można, iż na Pomorzu Zachodnim najwięcej bezrobotnych niepełnosprawnych na przestrzeni ostatnich pięciu lat zarejestrowanych zostało w latach 2012-2013 – w tym samym okresie, w którym odnotowano najwięcej wolnych miejsc pracy i aktywizacji zawodowej.

Tabela 9. Wolne miejsca pracy i miejsca aktywizacji zawodowej dla osób niepełnosprawnych zgłoszone w województwie zachodniopomorskim w latach 2010-2014

Liczba miejsc pracy i miejsc aktywizacji zawodowej w latach				
2010	2011	2012	2013	2014
1112	1498	2271	2549	1701

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów Wojewódzkiego Urzędu pracy w Szczecinie pt. *Bezrobotni niepełnosprawni i niepełnosprawni poszukujący pracy niepozostający w zatrudnieniu w województwie zachodniopomorskim* z lat 2008, 2009, 2011, 2013, 2014.

Stosunek liczby ofert pracy i miejsc aktywności zawodowej do wielkości grupy bezrobotnych osób niepełnosprawnych jest jednak bardzo niewielki. W tabeli 10 zaprezentowano dostępność zgłaszanych ofert pracy dla bezrobotnych osób niepełnosprawnych w województwie zachodniopomorskim na przestrzeni lat 2008-2013.

Tabela 10. Dostępność zgłaszanych ofert pracy przeznaczonych dla bezrobotnych osób niepełnosprawnych w latach 2008-2013 w województwie zachodniopomorskim

Rok	Bezrobocie ogółem	Łączna liczba ofert pracy	Oferty pracy dla osób niepełnosprawnych	
			liczba ofert pracy	stosunek do ofert pracy ogółem (%)
2008	82 520	1070	37	3,46
2009	105 905	711	65	9,14
2010	109 964	1125	65	5,78
2011	108 904	836	83	9,93
2012	112 521	1055	58	5,50
2013	111 063	1683	265	15,75
			Średnia	4,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Z tabeli 10 wynika, że ogólna liczba ofert pracy w stosunku do ogólnej liczby osób bezrobotnych odznacza się ogromną dywersyfikacją. Analizując stosunek liczby ofert pracy skierowanych do osób niepełnosprawnych do ogólnej ilości ofert pracy należy stwierdzić, że sytuacja wydaje się być wręcz katastrofalna. Jedynie kilka procent bezrobotnych osób niepełnosprawnych może liczyć na zatrudnienie. Największą liczbę ofert pracy dla osób niepełnosprawnych – 265 ofert – odnotowano w 2013 r. We wcześniejszych latach: 2008-2012 liczba ofert pracy nie przekraczała 83. Analiza danych z tabeli 10 wskazuje na bardzo dużą skalę zapotrzebowania na pracę wśród osób niepełnosprawnych. Niestety na przestrzeni ostatnich 6 lat sytuacja na rynku pracy jest nadal bardzo niekorzystna, o czym może świadczyć średni udział ofert pracy dla osób niepełnosprawnych w stosunku do zarejestrowanych ofert pracy ogółem, wynoszący 4,9%.

4. Praca jako czynnik aktywizacji i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych

Praca dla osoby niepełnosprawnej jest wyznacznikiem przynależności do społeczeństwa, podwyższenia jakości własnego życia i egzystencji. Istotnym czynnikiem w rehabilitacji społecznej i zawodowej osoby niepełnosprawnej jest odpowiedni do poziomu niepełnosprawności dobór wykonywanego zajęcia. Pozwala to wówczas na doskonalenie umiejętności zawodowych osoby niepełnosprawnej starającej się spełnić wymagania współczesnego rynku pracy. Osoba niepełnosprawna mająca zatrudnienie odnajduje swoje miejsce w społeczeństwie i pozwala jej to funkcjonować zgodnie z jej możliwościami oraz oczekiwaniami. Sytuacja taka przeciwdziała wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych,

które aktywnie uczestniczą w życiu społecznym, uzyskując akceptację społeczności, w której żyją, przez co zwiększa się ich poczucie własnej wartości. Przekłada się to na dalsze rodzaje aktywności takiej osoby.

Wśród osób niepełnosprawnych obserwuje się znaczne zróżnicowanie w poziomie funkcjonowania fizycznego, umysłowego i manualnego. Ma to związek z poziomem niepełnosprawności, z którym się zmagają (osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich, o kulach, wymagające przerw w pracy, jak również pomocy przy zaspokajaniu podstawowych potrzeb natury biologicznej)¹¹. Ważnym aktem prawnym w tej materii jest rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki społecznej¹², które reguluje warunki pracy osób niepełnosprawnych z różnymi dysfunkcjami w odniesieniu do przedsiębiorców. Znajdziemy tu przepisy dotyczące pożądaných ułatwień natury technicznej w postaci odpowiedniego sprzętu i specyficznego przygotowania stanowiska pracy, których wprowadzenie ma na celu ułatwienie funkcjonowania pracowników z niepełnosprawnościami w przedsiębiorstwie.

Istotnym czynnikiem w kwestii adaptacji osób niepełnosprawnych jest zmiana sposobu myślenia społeczeństwa. Chodzi tu m.in. o wyrównanie szans na rynku pracy. Można tego dokonać poprzez wsparcie instytucji promujących usamodzielnianie osób niepełnosprawnych. Jest to kluczowa kwestia, gdyż poprzez wzmożoną aktywizację osób z różnego rodzaju niepełnosprawnościami zmniejsza się barierę w ich kontaktach ze społeczeństwem, niweluje powszechne obawy dotyczące współpracy z osobami potencjalnie wymagającymi pomocy, a także promuje integrację oraz współpracę międzyludzką.

Ważnym problemem, który napotykać osoby niepełnosprawne w dążeniu do powrotu do aktywizacji społecznej, są bariery edukacyjne i niski poziom wykształcenia. Słabszy dostęp do usług edukacyjnych, a w szczególności do edukacji w uczelniach wyższych, ma swoje przełożenie w słabym dostępie do rynku pracy¹³. Istotne jest, aby osoba niepełnosprawna w miarę istniejących możliwości uczestniczyła czynnie w procesie nauczania. Nauczanie indywidualne częstokroć odsuwa niepełnosprawnego ucznia od społeczności szkolnej i rówieśniczej, powoduje też luki w jego wiedzy z powodu braku odniesienia poziomu nauczania do innych adeptów. Należy mieć tu na uwadze, że proces edukacji ma na celu nie tylko edukację samą w sobie, ale także zdobywanie zdolności interpersonalnych, kształtowanie umiejętności komunikowania się ze społeczeństwem, propagowanie wzajemnego zrozumienia, integracji i akceptacji.

¹¹ M. Matlegiewicz, op. cit.

¹² Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności, Dz.U. nr 139, poz 1328.

¹³ J. Kalita, *Sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy oraz rola organizacji pozarządowych świadczących usługi dla tej grupy beneficjentów*, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2006.

Kolejną barierą, z którą muszą się zmierzyć osoby niepełnosprawne, jest postrzeganie niepełnosprawnych przez społeczeństwo – częstokroć jako pracowników niekompetentnych, wymagających pomocy zarówno w obowiązkach zawodowych, jak i czynnościach związanych z normalnym funkcjonowaniem. Zatrudnianie osób z dysfunkcjami nie jest obecnie popularne oraz rozpowszechnione, dlatego pracodawcy w większości nie są świadomi korzyści oraz możliwości, jakie niesie za sobą zatrudnianie osób niepełnosprawnych.

Przeszkodę stanowi również niedoskonała polityka państwa w obszarze zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Polska w tym zakresie powinna iść za wzorem innych państw europejskich, wykorzystywać ich doświadczenia i regulacje prawne. W politykach europejskich wyodrębnia się trzy rodzaje instrumentów interwencji państwa na rynku pracy:

1) regulacje (np. system kwotowy, opodatkowanie pracodawców niezatrudniających osób niepełnosprawnych, wymóg zatrudniania osób niepełnosprawnych przez pracodawców, którzy ubiegają się o uzyskanie kontraktów rządowych bądź samorządowych);

2) rekompensaty mające zapewnić niepełnosprawnym konkurencyjną pozycję na rynku pracy, tj. środki na rehabilitację zawodową, przystosowanie miejsc pracy, zatrudnienie dotowane lub wspomagane;

3) zastępowanie (tworzenie miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych w specjalnie tworzonych i wydzielonych miejscach w sektorze publicznym oraz w sektorze zatrudnienia chronionego)¹⁴. Janusz Gałęziak zwraca również uwagę na problem promocji zatrudnienia oraz kampanii informacyjnych związanych z włączeniem osób niepełnosprawnych w ogólnodostępne instrumenty rynku pracy.

Oprócz aktywizacji istnieje również problem rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych, które to kwestie reguluje ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych¹⁵. W świetle tego aktu prawnego (art. 7) rehabilitację definiuje się jako zespół działań, w szczególności organizacyjnych, leczniczych, psychologicznych, szkoleniowych, edukacyjnych i społecznych, zmierzających do osiągnięcia przy aktywnym uczestnictwie tych osób możliwie najwyższego poziomu ich funkcjonowania, jakości życia i integracji społecznej. Ustawa ta dzieli rehabilitację osób niepełnosprawnych na zawodową oraz społeczną. Artykuł 8 stanowi o rehabilitacji zawodowej – ma ona na celu:

¹⁴ J. Gałęziak, *Sprawni w pracy. Zatrudnienie osób niepełnosprawnych w politykach Unii Europejskiej i wybranych państwach członkowskich*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2004.

¹⁵ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, t.j. Dz.U. z 2011 r., nr 127, poz. 721 ze zm.

- ułatwienie osobie niepełnosprawnej uzyskania i utrzymania odpowiedniego zatrudnienia i awansu zawodowego,
- umożliwienie osobie niepełnosprawnej korzystania z pośrednictwa zawodowego, szkolenia zawodowego i pośrednictwa pracy.

Aby rehabilitacja zawodowa była efektywna, należy przeprowadzać badania lekarskie, jak i psychologiczne, które oceniają zdolność danej osoby do pracy. Ważnym elementem jest tu także rozpoznanie kwalifikacji, predyspozycji osobistych oraz doświadczenia zawodowego osoby niepełnosprawnej. Należy również zwrócić uwagę na istotną rolę działalności pośrednictwa zawodowego, dzięki której osoby niepełnosprawne otrzymują pomoc w znalezieniu zajęcia, któremu będą potrafiły sprostać, jak i takiego, które będzie im przynosiło satysfakcję zawodową oraz poczucie spełnienia społecznego. Artykuł 9 tej samej ustawy dotyczy natomiast rehabilitacji społecznej, której celem jest umożliwienie osobom z dysfunkcjami uczestnictwa w życiu społecznym. Osiąga się to m.in. poprzez wyrabianie zaradności osobistej, likwidację barier architektonicznych czy też kształtowanie w społeczeństwie właściwych postaw wobec osób niepełnosprawnych.

Ustawa zakłada, że główną formą rehabilitacji zawodowej oraz społecznej osób niepełnosprawnych jest ich uczestnictwo w warsztatach terapii zajęciowej i turnusach rehabilitacyjnych. Przez warsztaty terapii zajęciowej rozumie się aktywności proponowane przez odpowiednie placówki, które mają za zadanie rozwijanie umiejętności wykonywania czynności życia codziennego oraz podstawowych i specjalistycznych umiejętności zawodowych. Turnus natomiast jest w świetle art. 10c wspomnianej ustawy zorganizowaną formą aktywnej rehabilitacji połączoną z elementami wypoczynku.

Pomoc w aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych oferują takie instytucje, jak Krajowa Rada Konsultacyjna do Spraw Osób Niepełnosprawnych oraz Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Krajowa Rada Konsultacyjna do Spraw Osób Niepełnosprawnych stanowi forum współdziałania organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego oraz organizacji pozarządowych na rzecz osób niepełnosprawnych. Do zadań Rady należy m.in. sygnalizowanie odpowiednim organom potrzeby wydania lub zmiany przepisów dotyczących sytuacji osób niepełnosprawnych. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych ustanowiony został w rozdziale 10 ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych¹⁶. Jest to państwowy fundusz celowy nadzorowany przez ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego. Fundusz ten przyznaje dotacje osobom niepełnosprawnym. Tabela 11 przedstawia podział środków dla samorządów wojewódzkich w 2011 r.

¹⁶ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, t.j. Dz.U. z 2011 r., nr 127, poz. 721 ze zm.

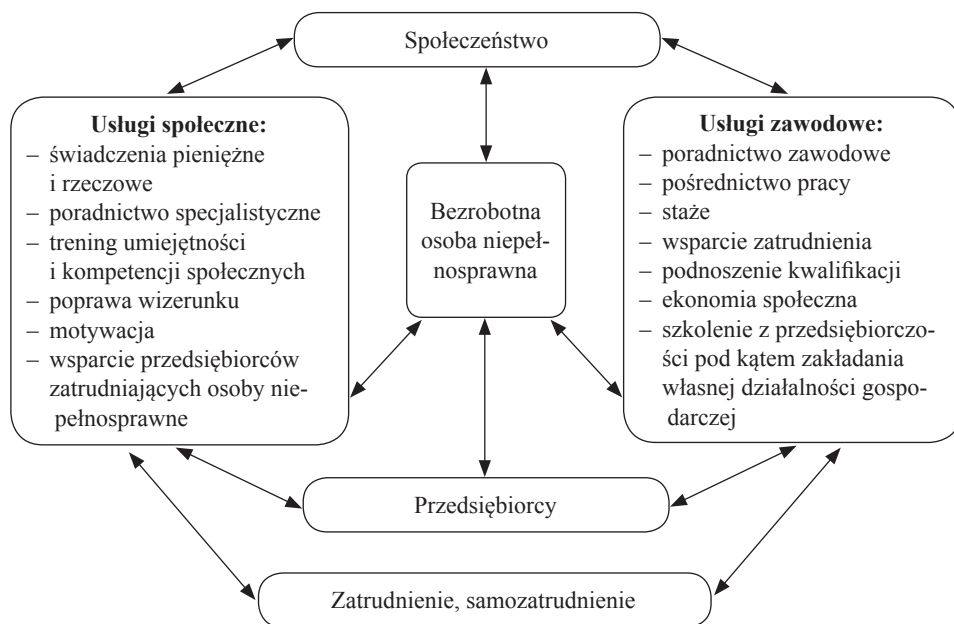
Tabela 11. Podział środków PFRON dla samorządów wojewódzkich w 2011 r.

Województwo	Liczba osób niepełnosprawnych ogółem	Środki dla województwa ogółem
Dolnośląskie	361 132	7 206 029
Kujawsko-Pomorskie	260 886	6 002 933
Lubelskie	345 775	5 995 531
Lubuskie	157 277	1 866 581
Łódzkie	276 064	4 648 543
Małopolskie	551 699	7 973 567
Mazowieckie	465 468	7 916 078
Opolskie	81 171	2 418 811
Podkarpackie	256 916	6 254 735
Podlaskie	130 420	1 607 984
Pomorskie	263 685	4 475 036
Śląskie	444 140	10 631 054
Świętokrzyskie	147 617	3 352 266
Warmińsko-Mazurskie	286 290	4 786 887
Wielkopolskie	466 657	10 042 124
Zachodniopomorskie	197 941	3 846 781
Suma	459 4118	89 025 000

Źródło: Załącznik nr 1 do uchwały nr 13/2011 Zarządu PFRON z dnia 3 lutego 2011 r.

PFRON przewiduje środki, w ramach których można sfinansować działalność społeczną i rehabilitacyjną osób niepełnosprawnych.

Wskazane wyżej formy wsparcia w pozyskaniu zatrudnienia i aktywizacji osób niepełnosprawnych są niezwykle istotne i pomocne, jednak najważniejszym czynnikiem jest chęć i zaangażowanie samych osób z dysfunkcjami, pracodawców, związków zawodowych, władz lokalnych oraz organizacji pozarządowych i stowarzyszeń. Fundamentalną kwestią jest także umożliwienie osobie niepełnosprawnej funkcjonowania na otwartym rynku pracy, np. poprzez wsparcie asystenta zawodowego, trenera pomagającego niepełnosprawnemu w przystosowaniu się do wykonywania obowiązków zawodowych i funkcjonowaniu w środowisku pracy. Bezrobotne osoby niepełnosprawne powinny zostać objęte sprzężonym systemem wsparcia, zarówno ze strony społeczeństwa, jak i rynku pracy. Schemat zawierający propozycję systemu wsparcia aktywizacji społeczno-zawodowej bezrobotnej osoby niepełnosprawnej zaprezentowano na rysunku 3.

Rysunek 3. Ścieżka aktywizacji społeczno-zawodowej bezrobotnej osoby niepełnosprawnej, zagrożonej wykluczeniem społecznym

Źródło: opracowanie własne na podstawie publikacji pt. *Wyjść na prostą, Polska Fundacja Ośrodków Wspomagania Rozwoju Gospodarczego „OIC Poland” w Lublinie*, wydanej w ramach projektu współfinansowanego przez UE w ramach EFS, POKL, Lublin 2014.

W każdym społeczeństwie żyją i pracują osoby niepełnosprawne. Aby mogły one godnie odnaleźć się na rynku pracy, niezbędne jest ich wsparcie, zarówno w obszarze świadczonych usług społecznych (m.in. wszelkiego rodzaju poradnictwa, kształcenie umiejętności i kompetencji społecznych), jak i usług zawodowych (pośrednictwa pracy, staży, nauki i przedsiębiorczości). Odpowiednio przygotowana i wykształcona niepełnosprawna osoba nie będzie postrzegana przez pracodawcę jako „problem”, którego należy unikać, lecz może stać się cennym i potrzebnym pracownikiem, częstokroć bardziej rzetelnym i oddanym firmie niż osoba zdrowa.

5. Wsparcie Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Szczecinie w aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych, zagrożonych wykluczeniem społecznym

Najważniejszymi instytucjami dysponującymi środkami finansowymi przeznaczonymi na wsparcie grup społecznych zagrożonych wykluczeniem są urzędy pracy. Wspierają one nie tylko bezrobotnych (pośrednictwo pracy, podno-

szenie kwalifikacji, organizacja staży i praktyk oraz inne rodzaje wsparcia), ale również przedsiębiorców wyrażających chęć zatrudnienia osób z problemami zdrowotnymi.

Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie w perspektywie finansowej w latach 2014-2020 pełni funkcję instytucji pośredniczącej w programach: Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2010 oraz Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020. Na nowy okres programowania zgodnie z dokumentem Pomorze Zachodnie 2020¹⁷ w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020 ustalone zostały trzy osie priorytetowe dotyczące: Rynku pracy – Oś VI, Włączenia społecznego – Oś VII, Edukacji – Oś VIII. Cele tematyczne poszczególnych osi są następujące:

1) promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników, w tym zwiększenie zatrudnienia wśród osób bezrobotnych poszukujących pracy i nieaktywnych zawodowo znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy;

2) promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją, aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym zwiększająca ich zatrudnienie, wzrost poziomu zatrudnienia w sektorze ekonomii społecznej, zwiększenie dostępności usług społecznych i zdrowotnych, osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, ze szczególnym naciskiem na osoby niepełnosprawne;

3) inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie, wzrost kompetencji osób dorosłych, niepełnosprawnych, o niskich kwalifikacjach i osób starszych w zakresie dostosowania do wymogów regionalnego rynku pracy, mające na celu zwiększenie szansy na zatrudnienie.

Celem Osi Priorytetowej Włączenie Społeczne jest wzrost szans na zatrudnienie osób dotkniętych lub zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, w tym również osób niepełnosprawnych. Osiągnięcie tego celu realizowane będzie poprzez realizację komplementarnych programów na rzecz integracji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym przez wykorzystanie instrumentów aktywizacji edukacyjnej, społecznej, zawodowej oraz usług związanych z rehabilitacją społeczno-zawodową. Istotne będzie tu wsparcie sektora ekonomii społecznej. Podmioty ekonomii społecznej wymagają bowiem wsparcia zarówno w zakresie efektywności świadczonych usług, ich profesjonalizacji, jak i ekonomizacji ich działalności. Utworzenie dobrze funkcjonujących podmiotów ekonomii społecznej będzie sprzyjać tworzeniu nowych miejsc pracy i ograniczy ryzyko bezrobo-

---

¹⁷ Szczegółowy opis osi priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020, Pomorze Zachodnie 2020.

cia wśród osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, z uwzględnieniem osób niepełnosprawnych.

W ramach Osi VII Włączenie Społeczne realizowanych będzie siedem różnorodnych programów dedykowanych osobom zagrożonym ubóstwem lub wykluczeniem społecznym:

1) programy na rzecz integracji osób i rodzin zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, ukierunkowane na aktywizację społeczno-zawodową, wykorzystującą elementy aktywizacji edukacyjnej, społecznej i zawodowej,

2) wsparcie dla tworzenia podmiotów integracji społecznej oraz podmiotów działających na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej,

3) wsparcie dla utworzenia lub funkcjonowania (w tym wzmocnienia potencjału) instytucji wspierających ekonomię społeczną zgodnie z Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej,

4) tworzenie miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej, m.in. poprzez wsparcie przy tworzeniu przedsiębiorstw społecznych (w szczególności spółdzielni socjalnych)¹⁸,

5) koordynacja sektora ekonomii społecznej oraz wsparcie rozwoju sieci kooperacji i partnerstw ekonomii społecznej w województwie,

6) wsparcie rozwoju usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym,

7) wdrożenie programu wczesnego wykrywania wad rozwojowych i rehabilitacji dzieci z niepełnosprawnościami oraz osób zagrożonych niepełnosprawnością.

Problem niepełnosprawności dotyczy zarówno osób starszych, jak i dzieci wskutek występowania wad rozwojowych, których późne wykrycie może wiązać się z wystąpieniem niepełnosprawności. Niepełnosprawność u dziecka stanowi poważną barierę dla jego opiekunów w dostępie do rynku pracy. Ważne jest zatem podjęcie wszelkich działań mających na celu wczesne wykrywanie i zapobieganie wadom rozwojowym u dzieci, jak również stosowanie programów rehabilitacji skierowanych do dzieci z niepełnosprawnościami. Istotna jest także pomoc skierowana do opiekunów osób z dysfunkcjami i wsparcie w dążeniu do przywrócenia ich na rynek pracy oraz pełnego uczestnictwa w życiu społecznym.

Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie w perspektywie finansowej w latach 2014-2020 pełni również funkcję instytucji pośredniczącej w programie operacyjnym Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020. W ramach programu występuje Oś I Osoby młode na rynku pracy. W ramach realizacji programu osoby młode, które wezmą udział w projekcie, będą mogły skorzystać ze wsparcia w zakresie:

– pomocy osobom niepełnosprawnym w zmniejszeniu barier, jakie napotykają w zakresie zdobycia i utrzymania zatrudnienia,

---

¹⁸ Spółdzielnia socjalna (przedsiębiorstwo społeczne) to spółdzielnia, której przedmiotem działania jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa w oparciu o osobistą pracę członków. Spółdzielnia socjalna działa na rzecz społecznej i zawodowej reintegracji jej członków.

- wsparcia przedsiębiorczości (dotacje na założenie własnej firmy),
- mobilności zawodowej (np. zmiana miejsca zamieszkania w celu podjęcia pracy w innym mieście),
- podjęcia zatrudnienia (np. staże, praktyki zawodowe, szkolenia, dopłaty dla firm na zatrudnienie osób młodych – w tym niepełnosprawnych).

Zaprezentowane programy wsparcia to tylko niektóre narzędzia aktywizacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, jakimi aktualnie dysponuje Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie. Prowadzone są również inne liczne działania wspierające osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, podnoszące świadomość społeczną i przyczyniające się do walki z bezrobociem w regionie.

6. Podsumowanie

Rozwój społeczny, związany z postępowaniem w aspekcie medycznym i technologicznym, powoduje wydłużanie się życia człowieka i determinuje starzenie się społeczeństwa. W przyszłości coraz większą grupę będą więc stanowić osoby starsze, w tym również niepełnosprawne, m.in. ze względu na pogarszającą się wraz z upływem lat kondycję psychiczną i fizyczną. Dodatkowym problemem, szczególnie w regionie zachodniopomorskim, jest utrzymujący się od wielu lat wysoki poziom bezrobocia. W tym kontekście niezwykle ważnym procesem jest aktywizacja społeczna osób niepełnosprawnych, które ze względu na swój stan zdrowia charakteryzują się słabszą pozycją na rynku pracy, co może wiązać się w rezultacie z ich wykluczeniem społecznym. Osoby niepełnosprawne napotykać szereg barier w procesie poszukiwania pracy, na co oddziałuje zarówno stan ich zdrowia, niski poziom wykształcenia, ale także słabo rozwinięte umiejętności interpersonalne i psychospołeczne. Często zatem wśród osób z dysfunkcjami obserwuje się ograniczenia związane z brakiem wiary we własne możliwości i niskim poczuciem wartości. Problemem jest również niechęć pracodawców do zatrudniania osób niepełnosprawnych, która spowodowana jest koniecznością zapewnienia im odpowiednich warunków pracy, a także niską świadomością w kwestii korzyści płynących z ich zatrudnienia. Dla osoby niepełnosprawnej praca ma nie tylko wymiar zarobkowy, ale również zaspokaja potrzeby samorealizacji i integracji społecznej. Dlatego też państwo wraz z innymi instytucjami wspierającymi osoby niepełnosprawne, jak m.in. państwowe urzędy pracy, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, oraz organizacjami pozarządowymi powinno w szczególności troszczyć się o wszelkie formy działań mających na celu tworzenie programów aktywizacji zawodowej, działających nieodpłatnie i na szeroką skalę. Aby nie dopuścić do wykluczenia społecznego tej ważnej i wymagającej szczególnego wsparcia grupy osób, społeczeństwo powinno włączyć się w proces integracji i motywacji osób niepełnosprawnych do podejmowania pracy.

Należy dążyć do tego, by jak najwięcej niepełnosprawnych podjęło zatrudnienie na otwartym rynku pracy, stwarzając dla nich dostępny i przyjazny system wsparcia. Ważną rolę odgrywa w tym procesie polityka państwa gwarantująca pracodawcom różnego rodzaju ulgi i dofinansowania do zatrudniania osób niepełnosprawnych.

Literatura

- Badania wpływu kierunku i poziomu wykształcenia na aktywność zawodową osób niepełnosprawnych. Raport końcowy*, cz. 1 z 6, wykonane przez Pentor Research International na zlecenie Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, www.pfron.org.pl/pl/publikacje/badania-i-analazy-pfro/77,Badania-i-analazy-PFRON.html [25.09.2015].
- Bartnikowska U., Żyła A., *Integracja społeczna – blaski i cienie*, w: *Żyjąc z niepełnosprawnością – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, Wyd. Edukacyjne Akapit, Toruń 2007.
- Dane Głównego Urzędu Statystycznego za lata 2008-2014.
- Dubajka J., Dyś A., Nowosad A., Ostasz A., Słotwińska-Kanar M., Tarkowski K., *Wyjść na prostą*, publikacja wydana w ramach projektu współfinansowanego przez UE w ramach EFS, Wyd. Polska Fundacja Ośrodków Wspomagania Rozwoju Gospodarczego OIC Poland w Lublinie, Lublin 2014.
- Gałęziak J., *Sprawni w pracy. Zatrudnienie osób niepełnosprawnych w politykach Unii Europejskiej i wybranych państwach członkowskich*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2004.
- Kalita J., *Sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy oraz rola organizacji pozarządowych świadczących usługi dla tej grupy beneficjentów*, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2006.
- Matlegiewicz M., *Problematyka zatrudnienia osób niepełnosprawnych na przykładzie województwa zachodniopomorskiego*, „Europa Regionum”, t. XIII, rok 2010, Wyd. Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011.
- Raport o osobach niepełnosprawnych w Polsce*, Biuro Prasowe Kongresu Kobiet, Warszawa, 6.06.2011.
- Raport pt. „Stan Ludności Polski w 2009 roku”*, GUS, Warszawa 2011.
- Raporty pt. „Bezrobotni niepełnosprawni i niepełnosprawni poszukujący pracy niepozostający w zatrudnieniu w województwie zachodniopomorskim za lata za lata 2008, 2009, 2011, 2013, 2014”, wydane przez Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie.
- Regionalny Plan Działań na rzecz Zatrudnienia na 2012 rok*, Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie, Szczecin 2012.
- Regionalny Plan Działań na rzecz zatrudnienia na 2015 r.*, Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie, Szczecin 2015.
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności, Dz.U. nr 139, poz. 1328.
- Szarkowicz D., *Ku bezpieczeństwu osób niepełnosprawnych, czyli o zmianę spojrzenia na ludzką niepełnosprawność*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Wybrane perspektywy*, red. D. Kowalski, A. Kwiatkowski, A. Zduniak, Wyd. AWF Poznań, Lublin – Poznań 2004.
- Szczegółowy opis osi priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020, Pomorze Zachodnie 2020*.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, t.j. Dz.U. z 2011 r., nr 127, poz. 721 ze zm.
- www.mpips.gov.pl.
- Załącznik nr 1 do uchwały nr 13/2011 Zarządu PFRON z dnia 3 lutego 2011 r.

Employment as a factor of social activation of people with disabilities is threatened by social exclusion

Abstract. One of the most important groups exposed to social exclusion are unemployed and disabled people. In 2014, the West Pomerania Region took a shameful third place in the country, in terms of the level of unemployment. This situation strongly impinges on the labor market of people with disabilities. The participation of disabled people in social life is largely determined by their activity in the labor market. Professional engagement gives them opportunity to mark their presence and demonstrate their skills and qualifications. Besides the support in terms of vocational guidance and employment services (job matching), there is a strong need to create favorable conditions for professional development and competency improvement among people with disabilities. There are a number of tools supporting the process of professional activation of the unemployed and disabled people, thus preventing their social exclusion.

Keywords: social exclusion, disability, unemployment, social economy

Elżbieta Kicka

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu
Wydział Ekonomiczny w Szczecinie
e-mail: ekicka@wsb.szczecin.pl
tel. (91) 422 46 30

Formy i koncepcje zarządzania nieruchomościami małych i średnich przedsiębiorstw w województwie zachodniopomorskim

Streszczenie. Artykuł wskazuje wybrane funkcje związane z zarządzaniem nieruchomościami przedsiębiorstw i podkreśla możliwość outsourcingu jako koncepcji pozwalającej na delegowanie szeregu czynności dotyczących samej istoty zarządzania nieruchomościami do wyspecjalizowanego podmiotu, którego celem będzie podniesienie efektywności dotychczasowego zarządzania. Dla zobrazowania zjawiska outsourcingu w zakresie przedmiotowego zarządzania nieruchomościami przedsiębiorstw przeprowadzono badania w małych i średnich przedsiębiorstwach województwa zachodniopomorskiego.

Słowa kluczowe: zarządzanie, zarządzanie nieruchomościami, outsourcing, rynek, przedsiębiorstwo

1. Wprowadzenie

Małe i średnie przedsiębiorstwa stanowią ponad 99% ogółu przedsiębiorstw w Polsce. W ostatnich latach rozwój sektora MŚP ma ogromny wpływ na stan zatrudnienia i obniżenia bezrobocia w gospodarce narodowej. Ponad 15 mln małych i średnich przedsiębiorstw zatrudnia ok. 66% siły roboczej, ok. 1/3 stworzonych przez MŚP miejsc pracy powstała w nowo utworzonych firmach, głównie w sektorze handlu i usług. Ponadto przyrost zatrudnienia w tych przedsiębiorstwach jest wyższy niż w dużych firmach.

Zarządzanie nieruchomościami w latach 70.-90. definiowane było głównie jako administrowanie, kładące nacisk na aspekty prawne i techniczne. Zgodnie z ustawą o gospodarce nieruchomościami zarządzanie polega na podejmowaniu

decyzji i wykonywaniu czynności mających na celu zapewnienie właściwej gospodarki ekonomiczno-finansowej nieruchomości oraz zapewnienie bezpieczeństwa jej eksploatacji, w tym administrowania oraz czynności zmierzających do utrzymania nieruchomości w stanie niepogorszonej zgodnie z jej przeznaczeniem oraz do uzasadnionego inwestowania w tę nieruchomość¹.

Przez ostatnich kilkanaście lat w Polsce wykształciły się trzy modele zarządzania nieruchomościami²:

1) system bezpośredni, dotyczący sytuacji, gdy nieruchomością zarządza jej właściciel bądź zatrudnieni przez niego pracownicy,

2) system pośredni – gdy ogół funkcji zarządzania sprawuje podmiot (spółka) utworzony przez właściciela nieruchomości,

3) system zlecienny – gdzie funkcje zarządzania pełni powołany przez właściciela nieruchomości profesjonalny zarządca, działający jako osoba fizyczna lub prawna.

Zarządzanie nieruchomością, niezależnie od formy, powinno mieć formę piśmną umowy o zarządzanie, która określa zakres świadczonych usług, prawa i obowiązki zarządcy oraz właściciela. Zniesienie ustawowego obowiązku posiadania licencji zarządcy nieruchomości może w znaczący sposób wpłynąć na jakość oferowanych usług, a także odpowiedzialność, którą wcześniej gwarantowały przepisy. Nadal jednak na zarządzanie nieruchomościami składają się czynności wynikające z przepisów, a także zapisów umowy o zarządzanie.

Outsourcing w zarządzaniu nieruchomościami to stosunkowo nowa usługa.

Dostępne na rynku oferty obejmują szeroki zakres funkcjonalny zarządzania nieruchomościami wspólnotami mieszkaniowymi, obiektami handlowo-usługowymi czy przemysłowymi. W niniejszym artykule zaprezentowane zostaną zagadnienia dotyczące zarządzania nieruchomościami przedsiębiorstw.

2. Zarządzanie przedsiębiorstwem

Zarządzanie to zestaw działań (obejmujących planowanie i podejmowanie decyzji, organizowanie, przewodzenie, tj. kierowanie ludźmi i kontrolowanie) skierowanych na zasoby organizacji (ludzkie, finansowe, rzeczowe i informacyjne) i wykonywanych z zamiarem osiągnięcia celów organizacji w sposób sprawny i skuteczny³.

Jan Zieleniewski⁴ traktuje zarządzanie jako szczególnego rodzaju kierowanie, występujące wówczas, gdy „Władza nad ludźmi wynika z własności rzeczy sta-

¹ Ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r., Dz.U. nr 115, poz. 741.

² A. Nalepka, *Zarządzanie nieruchomościami. Wybrane zagadnienia*, Wyd. AE, Kraków 2007, s. 58-59.

³ R.W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, WN PWN, Warszawa 2013, s. 8.

⁴ J. Zieleniewski, *Organizacja i zarządzanie*, PWN, Warszawa 1981, s. 79-86, 89-90.

nowiących dla nich niezbędne przedmioty lub narzędzia pracy [...] lub z upoważnienia otrzymanego od właściciela tych rzeczy”.

Podobnie ujmuje to zagadnienie Jerzy Kurnal⁵, stwierdzając, że „szczególny rodzaj kierowania opartego na władzy organizacyjnej wynikającej z prawa własności do rzeczowych środków działania można by całkowicie umownie nazwać zarządzaniem”.

Zarządzanie przedsiębiorstwem można rozpatrywać na wielu różnych poziomach – analizując je w zależności od wielkości przedsiębiorstwa, modelu teoretycznego, na którym się ono opiera, czy od obszaru, którego dotyczy (zarządzanie finansami, zarządzanie sprzedażą, zarządzanie zasobami ludzkimi oraz inne). W niniejszym artykule skoncentrujemy się jednak na praktycznych aspektach zarządzania w mikroprzedsiębiorstwie, które może, ale nie musi, zatrudniać pracowników.

W zarządzaniu przedsiębiorstwami zwraca się uwagę na procesy, które bezpośrednio przyczyniają się do powstawania produktu i dochodów końcowych, oraz takie, które mają znaczenie procesów wspomagających te pierwsze⁶.

Wzrastająca świadomość właścicieli przedsiębiorstw, działających w otoczeniu konkurencyjnym, sprawia, iż coraz więcej uwagi poświęcają istocie zarządzania zasobem nieruchomości, jaki posiadają. Zmiana tendencji rynkowych, trendów związanych z podnoszeniem standardów nieruchomości i nowych wymogów jakościowych, rozwój technologiczny i zmiany oczekiwań klientów wpływają na konieczność szerszego spojrzenia na nieruchomości eksploatowane do celów prowadzenia działalności gospodarczej. Stają się one, obok kategorii kosztowej, nie tylko aktywami, mogącymi być przedmiotem obciążenia hipotecznego czy sprzedaży, ale również źródłem wzrostu wartości przedsiębiorstwa, dodatkowym źródłem przychodu, sposobem na przywrócenie płynności czy też prestiżu, jaki firma chce na danym rynku osiągnąć.

Ich lokalizacja, architektura, wyposażenie czy dostępność, rozumiana jako łatwość dotarcia, stanowią kluczowe zagadnienia dla wartości nieruchomości, a tym samym wpływają na kondycję i prosperowania w skali globalnej przedsiębiorstwa.

W krajach rozwiniętych gospodarczo, chcąc zredukować koszty zarządzania, stosuje się formy zewnętrznego zarządzania nieruchomościami przedsiębiorstw.

3. Zarządzanie nieruchomościami

Analizując funkcje, jakie może pełnić nieruchomość, można wskazać:

- przedmiot zapewniający potrzeby bytowo-mieszkalne,
- przedmiot dochodu – z najmu lub dzierżawy,

⁵ J. Kurnal, *Zarys teorii organizacji i zarządzania*, PWE, Warszawa 1970.

⁶ P. Nowacki, *Outsourcing zarządzania nieruchomościami jednym z procesów pomocniczych w nowoczesnym przedsiębiorstwie*, „Świat Nieruchomości” 2010, nr 72, s. 53.

- zagospodarowanie przestrzeni,
- przedmiot służący do prowadzenia działalności gospodarczej.

Powyższe skłania właścicieli i użytkowników nieruchomości do dbania o dobry stan techniczny, czystość oraz otoczenie nieruchomości. Czynności te to administrowanie, będące węższym ujęciem procesu zarządzaniem nieruchomością.

Podstawowymi aktami prawnymi regulującymi sposób zarządzania nieruchomościami w Rzeczypospolitej są:

- ustawa o gospodarce nieruchomościami (UoGN) – definiująca pojęcie gospodarki nieruchomościami jako pojęcie interdyscyplinarne, wymagające wiedzy i doświadczenia z zagadnień prawnych, ekonomicznych, jak i technicznych, oraz określająca czynności zawodowe z nią związane,
- ustawa Kodeks cywilny – odnosząca się do nieruchomości wspólnej bez wydzielonego prawa własności na poszczególnych współwłaścicieli,
- ustawa o prawie budowlanym,
- ustawa o własności lokali.

Według zapisów UoGN zarządzanie nieruchomościami polega na prowadzeniu i nadzorowaniu bieżącej obsługi nieruchomości, planowaniu krótko- i długookresowych celów i sposobów ich realizacji w odniesieniu do zachowania nieruchomości w stanie niepogorszonego i w rozwoju nieruchomości oraz na doradztwie w zakresie zarządzania nieruchomością.

Zarządca przejmuje od właściciela część ciążących na nim obowiązków wynikających z prawa własności do nieruchomości.

Instytut Zarządzania Nieruchomościami (IREM), nakreślając zarys czynności związanych z zarządzaniem nieruchomościami, wskazuje⁷:

- analizę warunków rynku i rekomendację lub zatwierdzenie stawek czynszowych,
- przygotowywanie, zatwierdzenie lub wykonywanie planów marketingowych w celu przyciągnięcia do nieruchomości potencjalnych najemców lub nabywców,
- opracowywanie, wdrażanie lub akceptowanie programu utrzymania najemców,
- określanie możliwego do ubezpieczenia ryzyka związanego z nieruchomością,
- analizowanie i kontrolę wymagań finansowych, rekomendowanie właścicielowi potencjalnych źródeł funduszy,
- odpowiedzialność za zgodność funkcjonowania nieruchomości z przepisami prawa i ochrony środowiska,

⁷ www.prawo.lex.pl/czasopisma/nrp/zarziadm.html [26.11.2015].

- monitorowanie wartości nieruchomości i ocenę wpływu zmian wartości na realizację celów,
- określanie i analizowanie alternatywnych sposobów wykorzystania nieruchomości, wdrażanie planu zmian,
- ustalanie reguł kontroli zarządczej i monitorowanie funkcjonowania nieruchomości,
- określanie, zalecanie i zatwierdzanie nieruchomości do zbycia i nabycia,
- posiadanie uprawnień do dokonywania wydatków,
- przygotowywanie rocznych budżetów, wydatków kapitałowych,
- kontrolę i zatwierdzanie przedkładanych sprawozdań finansowych,
- ustalanie, zatwierdzanie i monitorowanie przestrzegania zasad prowadzenia księgowości.

Zarządzanie nieruchomością jest procesem wymagającym od zarządzającego posiadania wiedzy interdyscyplinarnej z takich dziedzin, jak: ekonomia, prawo, rachunkowość i finanse czy budownictwo. Zmieniająca się rzeczywistość wskazuje na konieczność szybkiej reakcji na zmiany, elastyczności, przedsiębiorczości, umiejętności dynamicznego kierowania nieruchomością i dostosowania jej wartości, estetyki i dochodów do realiów rynkowych. W związku z powyższym oferowane na rynku usługi outsourcingu zarządzania nieruchomościami stają się coraz bardziej doceniane i poszukiwane.

4. Cel i zakres outsourcingu zarządzania nieruchomościami przedsiębiorstw

Outsourcing tłumaczy się jako zlecenie na zewnątrz, ponieważ jego geneza to: *out* (na zewnątrz) i *to source/sourcing* (znajdować źródła)⁸.

Jest on jedną z najczęściej stosowanych współczesnych koncepcji zarządzania. Dylematy przedsiębiorców dotyczące zagadnień realizowania wielu czynności we własnym zakresie wypierają możliwości zamówienia ich na zewnątrz. Outsourcing jest długoterminowym przeniesieniem wybranych usług lub czynności firmy na rzecz innej, zewnętrznej, niezależnej jednostki organizacyjnej. W tym przypadku podział zadań ma charakter indywidualny, specyficzny, a jego cechą zasadniczą jest wzajemne powiązanie dwóch podmiotów, niezależnych od siebie gospodarczo.

Zakres usług outsourcingowych jest szeroki i trudno znaleźć dziedzinę, w której nie byłyby on stosowany.

Najczęściej obszarem outsourcingu jest zatrudnienie zewnętrzne, np. pracowników biurowych, ochrony czy firm dbających o utrzymanie czystości, usługi finansowo-księgowe, usługi informatyczne i zarządzanie nieruchomościami.

⁸ M. Biernat, *Outsourcing – sposób oszczędzania*, „Prawo Przedsiębiorcy” 2001, nr 14.

Tabela 1. Korzyści stosowania outsourcingu w zarządzaniu nieruchomościami

Właściciel	Outsourcing
Oszczędności finansowe	Możliwość obniżenia kosztów świadczenia usług pod warunkiem współpracy z większą liczbą właścicieli nieruchomości
Oszczędności inwestycyjne	Możliwości inwestycyjne
Poprawa jakości zarządzania	Obecność w branży
Usługi eksperckie/doradcze	Możliwe otrzymanie premii za wysoką jakość świadczonych usług
Oszczędność czasu	Możliwość podpisania atrakcyjnego pod względem finansowym kontraktu
Możliwość koncentracji na strategicznym wymiarze działalności	Zwiększony popyt na oferowane usługi
Optymalne wykorzystanie posiadanych zasobów	Nabywanie doświadczenia
Podążanie za rozwijającym się rynkiem nabywców i konkurentów	Nawiązywanie kontaktów handlowych
Umożliwienie rozwoju lokalnego rynku outsourcingu zarządzania nieruchomościami przedsiębiorstw	„Zdrowa” rywalizacja z konkurencją

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. Grucel, *Ocena możliwości zastosowania outsourcingu w zarządzaniu nieruchomościami*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2004, nr 649.

Główną przesłanką decydującą o tym, że tak wiele firm korzysta z outsourcingu, jest fakt, iż wyspecjalizowani w poszczególnych funkcjach dostawcy oferują zwykle swoje usługi po kosztach niższych niż koszty zatrudniania pracowników do realizacji tych funkcji⁹.

Główną grupę zadań związanych z zarządzaniem nieruchomością stanowi¹⁰:

- uzyskiwanie dochodów,
- obniżanie kosztów eksploatacyjnych,
- wzrost wartości nieruchomości,
- zaspokojenie potrzeb własnych właścicieli,
- obowiązki ustawowe,
- zabezpieczenie kapitału,
- podniesienie wiarygodności i prestiżu.

⁹ J. Wierzbicki, M. Weinzieher, *Ekonomiczne metody obniżania kosztów pracy*, „Serwis Prawno-Pracowniczy” 2002, nr 25.

¹⁰ L. Henclewska, *Standardy zawodowe zarządcy nieruchomości*, „Nieruchomości C.H. Beck” 2002, nr 5.

Procesy prowadzone przez przedsiębiorstwa mają charakter kluczowych i wspierających. Ta druga jest najczęściej wspomagana przez takie rozwiązania, jak maintenance i outsourcing.

Maintenance odnosi się głównie do utrzymania niezawodności urządzeń technicznych, kompleksowego utrzymania systemów, usług serwisowych czy remontowych.

Przedsiębiorstwa, chcące wytwarzać produkty o wysokiej jakości i świadczyć usługi na wysokim poziomie, decydują się na delegowanie części swoich zadań do wyspecjalizowanych podmiotów zewnętrznych. Trend ten – outsourcing, jak słusznie podkreśla Paweł Nowacki¹¹, dotyczy w dużej mierze funkcji, które nie uczestniczą w procesach podstawowych, a wchodzi w skład procesów pomocniczych, do których badacz ten zalicza:

- utrzymanie czystości,
- zapewnienie bezpieczeństwa utrzymania technicznej sprawności obiektów budowlanych,
- komunikację,
- dostawę materiałów pomocniczych,
- transport.

Korzyści, jakie może przynieść delegowanie zakresu czynności związanych z zarządzaniem nieruchomościami przedsiębiorstw, przedstawiono w tabeli 1.

5. Badania

Rozwój małych i średnich przedsiębiorstw jest szansą na lepsze funkcjonowanie rynku pracy, co w skali kraju jest bardzo istotne. Przedsiębiorstwa te, chcąc umocnić swoją pozycję rynkową, stosują wiele koncepcji zarządzania, szukając możliwości eliminowania ryzyka, zmniejszania kosztów czy powiększania majątku trwałego. O ich znaczeniu gospodarczym decyduje również efektywniejsze wykorzystywanie zasobów i ich lepsza niż w dużych przedsiębiorstwach rynkowa alokacja. W związku z powyższym coraz większego znaczenia nabiera delegowanie na zewnątrz całokształtu czynności związanych z zarządzaniem nieruchomościami przedsiębiorstw.

W celu sprawdzenia, w jaki sposób przedsiębiorstwa zarządzają nieruchomościami, wybrano losowo 40 jednostek z województwa zachodniopomorskiego, spośród których 15 to przedsiębiorstwa średnie (zatrudniające do 250 pracowników i generujące dochód nieprzekraczający 50 mln zł), a pozostałych 25 – małe (zatrudniające mniej niż 50 osób i generujące dochód nie przekraczający 10 mln zł).

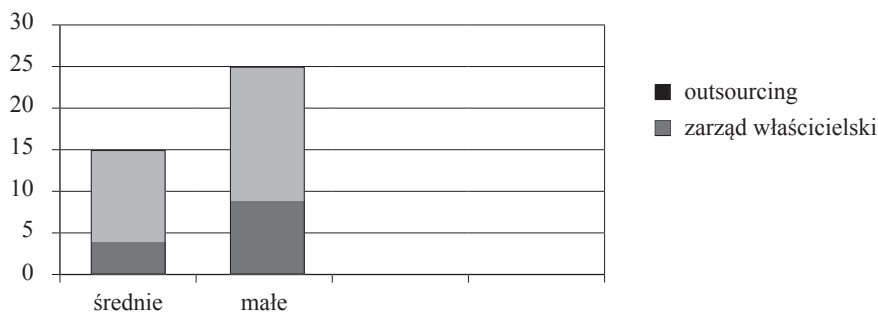
¹¹ P. Nowacki, op. cit.

Po badaniach pilotażowych odrzucono próbę mikroprzedsiębiorstw (zatrudniających do 10 osób i mogących osiągać roczny dochód na poziomie nie wyższym niż 2 mln zł), w których występował tylko zarząd właścicielski, oraz przedsiębiorstwa, które nie posiadały własnego zasobu nieruchomości, a były jedynie jego dzierżawcami.

W grupie przedsiębiorstw małych w 9 występował zarząd właścicielski, a w grupie średnich formę tę wskazano w 4, pozostałe obsługiwane były przez firmy pomocnicze.

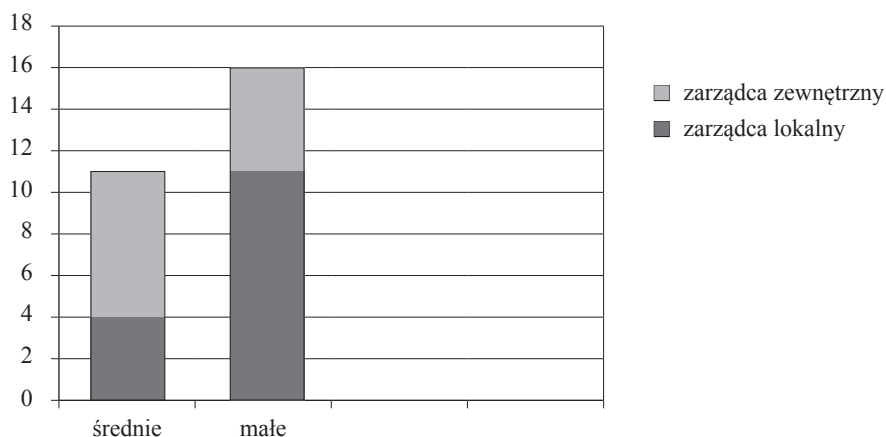
Umowy o outsourcing zarządzania nieruchomościami w grupie przedsiębiorstw małych zawarło 16 przedsiębiorstw a w odniesieniu do średnich 11 (wykres 1).

Wykres 1. Formy zarządu nieruchomościami w badanych średnich i małych przedsiębiorstwach

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 2. Struktura firm świadczących usługi outsourcingu w badanych przedsiębiorstwach

Źródło: opracowanie własne.

W grupie przedsiębiorstw małych wskazano, iż umowy o outsourcing zarządzania nieruchomościami przedsiębiorstwa sprawuje w 11 zarządca z lokalnego rynku, a w pozostałych 5 są to firmy zarządzające zewnętrzne. Przedsiębiorstwa średnie natomiast zarządzane są w większości (7 umów) przez firmy zewnętrzne z innych miast, głównie Poznania, Wrocławia i Krakowa (wykres 2).

Na pytania skierowane do właścicieli przedsiębiorstw średnich o wybór zarządcy, główną przesłanką do podjęcia decyzji była cena ofertowa i zakres proponowanych czynności. Przedsiębiorcy wskazali, że podmioty zarządzające nieruchomościami spoza lokalnego rynku szybciej dotarły do nich z ofertą i oferowane warunki były korzystniejsze od tych, które zaproponowali zarządcy lokalni.

Odwrotnie sytuację ocenili właściciele przedsiębiorstw małych, którzy za bardziej atrakcyjne uznali warunki proponowane przez zarządców z województwa zachodniopomorskiego.

6. Podsumowanie

Właściwie przygotowany i wdrożony outsourcing zarządzania nieruchomościami przynosi wiele korzyści, spośród których należy podkreślić możliwość podniesienia rangi konkretnej nieruchomości, zwiększenie jej efektywności czy oczywiście wzrost zadowolenia przedsiębiorców – właścicieli.

Nie można też nie wspomnieć o prawach rynkowych, które wraz z zapotrzebowaniem na usługi¹² zarządzania nieruchomościami będą powodowały podaż tego typu usług proponowanych zarówno przez firmy lokalne, jak i zewnętrzne.

Rozwój outsourcingu jest w dużej mierze efektem zrozumienia, że nie wszystkie czynności muszą być wykonywane w przedsiębiorstwie jako jednostce organizacyjnej. Bogata oferta rynkowa outsourcingu dowodzi, że podmioty, które go oferują, wyspecjalizowały się w konkretnych dziedzinach, np. zarządzania nieruchomościami przedsiębiorstw czy nieruchomościami wspólnot mieszkaniowych, i udowadniają, że współpraca z nimi może przynieść określone korzyści.

Zmiana sposobu postrzegania nieruchomości, a co za tym idzie – zarządzania nią w sposób optymalny jest w Polsce zauważalna, o czym świadczyć może liczba podmiotów świadczących usługi zarządzania nieruchomościami, jak i stale wzrastająca liczba ich klientów.

Literatura

- Biernat M., *Outsourcing – sposób oszczędzania*, „Prawo Przedsiębiorcy” 2001, nr 14.
Griffin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, WN PWN, Warszawa 2013.

¹² Por. M. Matlegiewicz, *Innovation in provision of services as part of combating unemployment*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Scientific Journal. Service Management” 2014, t. 13.

- Grucel K., *Ocena możliwości zastosowania outsourcingu w zarządzaniu nieruchomościami*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2004, nr 649.
- Henclewska L., *Standardy zawodowe zarządcy nieruchomości*, „Nieruchomości C.H. Beck” 2002, nr 5.
- Kurnal J., *Zarys teorii organizacji i zarządzania*, PWE, Warszawa 1970.
- Matlegiewicz M., *Innovation in provision of services as part of combating unemployment*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Scientific Journal. Service Management” 2014, t. 13.
- Nalepka A., *Zarządzanie nieruchomościami. Wybrane zagadnienia*, Wyd. AE, Kraków 2007.
- Nowacki P., *Outsourcing zarządzania nieruchomościami jednym z procesów pomocniczych w nowoczesnym przedsiębiorstwie*, „Świat Nieruchomości” 2010, nr 72.
- Ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r., Dz.U. nr 115, poz. 741.
- Wierzbicki J., Weinzieher M., *Ekonomiczne metody obniżania kosztów pracy*, „Serwis Prawno-Pracowniczy” 2002, nr 25.
- www.prawo.lex.pl/czasopisma/nrp/zarziadm.html [26.11.2015].
- Zieleniewski J., *Organizacja i zarządzanie*, PWN, Warszawa 1981.

Forms and concepts of real estate management of small and medium-sized enterprises in the West Pomeranian Province of Poland

Abstract. This article points out certain functions related to property management companies and underlines the possibility of outsourcing. This would be the idea of allowing the management of a number of activities related to the very essence of property management to a specialized entity whose aim will be to improve the effectiveness of existing management.

To illustrate the phenomenon of the outsourcing of property management companies, research was conducted in small and medium-sized enterprises of the West Pomeranian Province.

Keywords: management, property management, outsourcing, market, company

Łukasz Makowski

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu
Wydział Zamiejscowy w Chorzowie
e-mail: lukasz.makowski@chorzow.wsb.pl
tel. 531 912 777

Ryszard Ćwik

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska
w Katowicach
e-mail: ryszard.roman.cwik@gmail.com
tel. 669 906 224

Efekty wdrażania do 2013 roku przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na terenie województwa śląskiego

Streszczenie. Artykuł koncentruje się na prezentacji projektów dofinansowanych ze środków Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko w województwie śląskim w ramach umów zawartych do 2013 r. Szczegółowo odnosi się do poszczególnych gmin i inwestycji na ich terytoriach poczynionych. Wskazuje efekty ekologiczne i rzeczowe uzyskane w ramach tych inwestycji, a także przedstawia raport kontroli.

Słowa kluczowe: Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, województwo śląskie, inwestycje ekologiczne

1. Wprowadzenie

Celem artykułu jest ukazanie efektów, jakie osiągnięto w województwie śląskim przez wdrożenie Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko przeznaczanego na lata 2007-2013 zatwierdzonego przez Komisję Europejską decyzją z dnia 7 grudnia 2007 r., a także przyjętego uchwałą Rady Ministrów RP w dniu 3 stycznia 2008 r. Artykuł stanowi jednocześnie kontynuację problemu omawianego w poprzednim wydaniu.

2. Specyfika

Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko

Podstawowym celem programu POIiŚ był rozwój infrastruktury technicznej, tj. transportu i energetyki, oraz ochrony środowiska, ochrony zdrowia, szkolnictwa wyższego i kultury. Z kolei owe podstawowe cele zostały podzielone na priorytety. Ich klasyfikację i zawartość uzyskano m.in. w wyniku konsultacji społecznych, a szczególnie oddziaływania na środowisko. Inwestycje, które planowano w ramach POIiŚ, musiały być spójne z działaniami realizowanymi w ramach 16 regionalnych programów operacyjnych, a także z innymi programami operacyjnymi przygotowanymi na lata 2007-2013. Należą do nich: Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej oraz programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej.

Podział na priorytety przedstawiał się następująco¹:

Priorytet I: Gospodarka wodno-ściekowa.

Priorytet II: Gospodarka odpadami i ochrona powierzchni ziemi.

Priorytet III: Zarządzanie zasobami i przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska.

Priorytet IV: Przedsięwzięcia dostosowujące przedsiębiorstwa do wymogów ochrony środowiska.

Priorytet V: Ochrona przyrody i kształtowanie postaw ekologicznych.

Priorytet VI: Drogowa i lotnicza sieć TEN-T.

Priorytet VII: Transport przyjazny środowisku.

Priorytet VIII: Bezpieczeństwo transportu i krajowe sieci transportowe.

Priorytet IX: Infrastruktura energetyczna przyjazna środowisku i efektywność energetyczna.

Priorytet X: Bezpieczeństwo energetyczne, w tym dywersyfikacja źródeł energii.

Priorytet XI: Kultura i dziedzictwo kulturowe.

Priorytet XII: Bezpieczeństwo zdrowotne i poprawa efektywności systemu ochrony zdrowia.

Priorytet XIII: Infrastruktura szkolnictwa wyższego.

Priorytet XIV: Pomoc techniczna – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego.

Priorytet XV: Pomoc techniczna – Fundusz Spójności.

---

¹ Dokument opracowany zgodnie z art. 26 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (t.j. Dz.U. z 2009 r., nr 84, poz. 712) dla programu operacyjnego zatwierdzonego przez Komisję Europejską decyzją z dnia 7 grudnia 2007 r. oraz uchwałą Rady Ministrów z dnia 3 stycznia 2008 r.

Zgodnie z Programem na lata 2007-2013 suma środków do wykorzystania na projekty miała wynosić 37,6 mld euro, z czego wkład unijny to 27,9 mld euro, a wkład krajowy – 9,7 mld euro. Podział środków na poszczególne cele przedstawiał się następująco²:

- Środowisko – 4,8 mld euro,
- Transport – 19,4 mld euro,
- Energetyka – 1,7 mld euro,
- Kultura – 490,0 mln euro,
- Zdrowie – 350,0 mln euro,
- Szkolnictwo wyższe – 500,0 mln euro,
- Pomoc techniczna – 581,3 mln euro.

Instytucją Zarządzającą Programem Operacyjnym Infrastruktura i Środowisko jest minister właściwy do spraw rozwoju regionalnego. Wykonuje on swoje funkcje przy pomocy Departamentu Koordynacji Programów Infrastrukturalnych w Ministerstwie Infrastruktury i Rozwoju. Instytucja Zarządzająca przekazuje realizację części swoich zadań Instytucjom Pośredniczącym, tj. ministrom właściwym. Instytucjami odpowiedzialnymi za wdrażanie poszczególnych priorytetów Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (Instytucjami Pośredniczącymi) są:

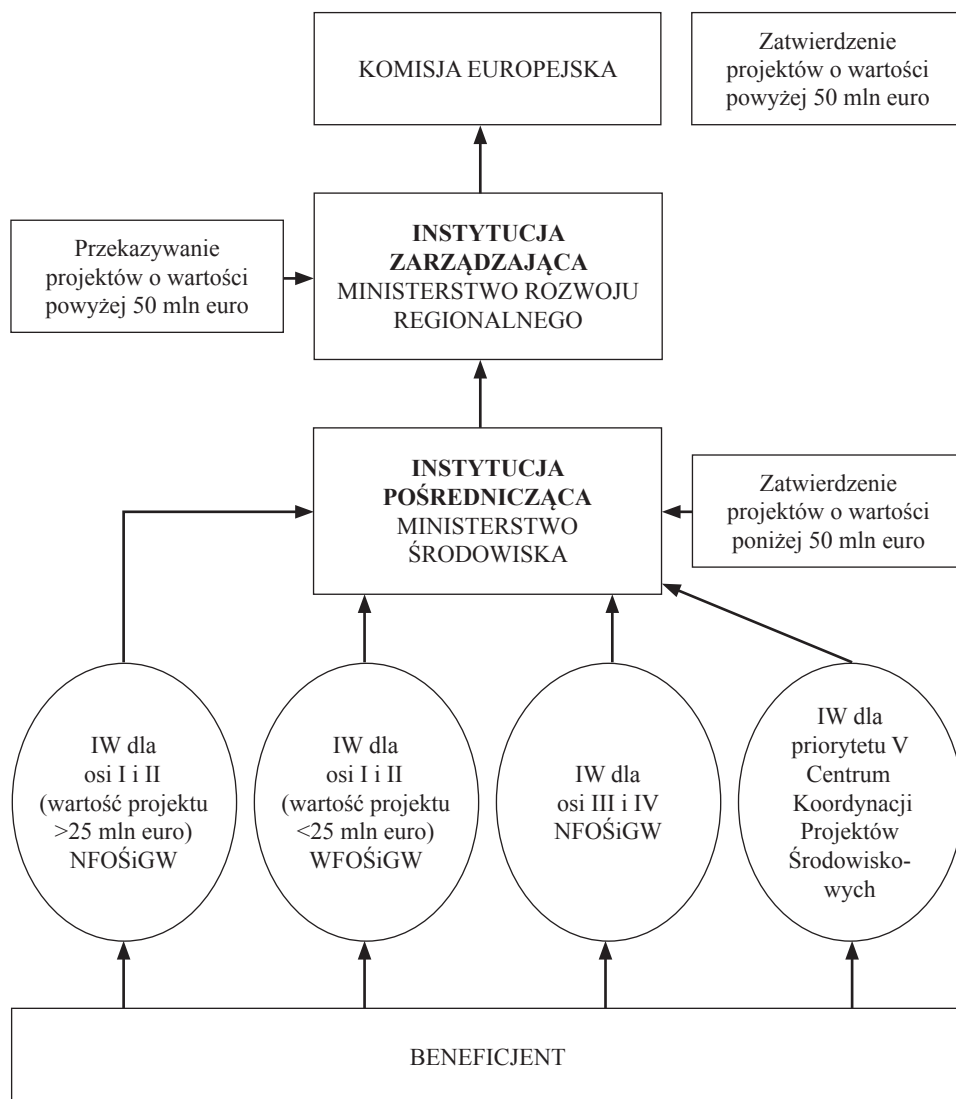
- Ministerstwo Środowiska (priorytety I-V),
- brak Instytucji Pośredniczącej w sektorze transportu (priorytety VI-VIII),
- Ministerstwo Gospodarki (priorytety IX-X),
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (priorytet XI),
- Ministerstwo Zdrowia (priorytet XII),
- Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (priorytet XIII).

Role Instytucji Wdrażających pełnią głównie jednostki sektora finansów publicznych, w tym dla priorytetu I i II m.in. Wojewódzkie Fundusze Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (rysunek 1).

3. Realizacja projektów dofinansowanych ze środków POIiŚ w ramach umów zawartych do 2013 roku

Wdrażany przez WFOŚiGW w Katowicach Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, którego efektem są pozytywne zmiany w zakresie ochrony środowiska, ma na celu polepszenie warunków życia mieszkańców gmin, w których realizowane były i są projekty.

² Źródło: www.wfosigw.katowice.pl [3.12.2015].

Rysunek 1. Schemat systemu wdrażania środowiskowych priorytetów POIiŚ

Źródło: Ministerstwo Środowiska, www.pois.gov.pl/media/6915/SzOOP_POIS_2015-07-23.pdf [1.09.2015].

Do końca 2013 r. Fundusz zawarł 17 umów o dofinansowanie. W tym 16 przedsięwzięć zostało wyłonionych w procedurze konkursowej, a jeden z projektów otrzymał dofinansowanie w trybie postępowania, jak dla projektów indywidualnych. 13 z nich dotyczy zadań związanych z gospodarką wodno-ściekową, 4 projekty – z gospodarką odpadami i jeden z ochroną powierzchni ziemi. Poniżej

przedstawiono szczegółowy opis 17 projektów dla poszczególnych Beneficjentów, które były lub są realizowane na terenie województwa śląskiego. Dofinansowane są one środkami Funduszu Spójności w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko.

3.1. Gmina Buczkowice

Projekt realizowany był na terenie gminy Buczkowice. Położona jest ona w południowej części Polski, w województwie śląskim, powiecie bielskim. Obejmuje swym zasięgiem cztery sołectwa: Buczkowice, Rybarzowice, Godziszkę i Kalną. Inwestycja obejmowała budowę 59,81 km kanalizacji sanitarnej i podłączenie do niej 1258 budynków, w tym dla sołectwa:

- Buczkowice: 20,02 km kanalizacji sanitarnej i podłączenie do niej 458 budynków,
- Rybarzowice: 15,90 km kanalizacji sanitarnej i podłączenie do niej 393 budynków,
- Godziszka: 13,75 km kanalizacji sanitarnej i podłączenie do niej 256 budynków,
- Kalna oraz Godziszka (rejon ul. Łodygowickiej): 8,73 km kanalizacji sanitarnej i podłączenie do niej 106 budynków,
- Buczkowice (rejon ul. Bór): 1,23 km kanalizacji sanitarnej i podłączenie do niej 45 budynków.

Zgodnie z projektem poprzez nowo wybudowaną sieć kanalizacji sanitarnej będą odprowadzone ścieki bytowo-gospodarcze od 5032 osób (tj. 5032 RLM) do istniejącej oczyszczalni ścieków.

W dniu **4.06.2009 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn. „Budowa kanalizacji sanitarnej w Gminie Buczkowice w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007–2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **30 czerwca 2013 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **30 czerwca 2014 r.**

Tabela 1. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Buczkowice

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
33 255 536,05 zł	25 092 275,68 zł	21 328 434,27 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.2. Gmina Kłobuck

Projekt realizowany jest w województwie śląskim, w powiecie kłobuckim, na terenie gminy Kłobuck. Swym zasięgiem obejmuje aglomerację miasta Kłobuck. Inwestycja obejmuje budowę 40 km kanalizacji sanitarnej, w tym 33 km sieci kanalizacji grawitacyjnej, 7 km kanalizacji tłocznej, budowę 11 przepompowni ścieków oraz urządzeń podczyszczających dla kanalizacji deszczowej poprzez zabudowę 11 separatorów koalescencyjnych do oczyszczania wód opadowych i roztopowych z samoczynnym zamknięciem i odstojnikiem szlamowym.

Zgodnie z projektem poprzez nowo wybudowaną sieć kanalizacji sanitarnej będą odprowadzone ścieki bytowo-gospodarcze od 3812 osób (tj. 3812 RLM) do istniejącej zmodernizowanej oczyszczalni ścieków.

W dniu **4.06.2009 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn. „Uporządkowanie gospodarki ściekowej na terenie Gminy Kłobuck poprzez budowę kanalizacji sanitarnej w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **31 października 2014 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **31 października 2015 r.**

Tabela 2. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Kłobuck

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
49 682 679,16 zł	35 179 760,33 zł	29 902 796,28 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.3. Gmina Poczesna

Projekt realizowany jest w gminie Poczesna, która leży na północnej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej oraz na terenie chronionej zlewni rzeki Warty. Gmina jest częścią powiatu częstochowskiego i od 1999 r. wchodzi w skład województwa śląskiego. Zakres przedmiotowy projektu obejmuje budowę kanalizacji sanitarnej o łącznej długości 28,35 km, w tym 24,83 km kanalizacji grawitacyjnej i 3,52 km kanalizacji tłocznej oraz 5 przepompowni ścieków. Zgodnie z projektem poprzez nowo wybudowaną sieć kanalizacji sanitarnej będą odprowadzone ścieki bytowo-gospodarcze od 3454 osób (tj. 3454 RLM) do istniejącej miejskiej oczyszczalni ścieków Warta w Częstochowie.

W dniu **31.07.2009 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Budowa kanalizacji sanitarnej w Brzezinach Nowych, Brzezinach Kolonii, Sobuczynie i we Wrzosowej w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **30 marca 2015 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **30 marca 2016 r.**

Tabela 3. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Poczesna

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
25 395 160,00 zł	17 218 174,10 zł	14 635 447,98 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.4. Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Sp. z o.o. w Łaziskach Górnych

Projekt realizowany jest na terenie gminy Łaziska Górne, która leży w południowo-zachodniej Polsce, w województwie śląskim, powiecie mikołowskim. Miasto należy do silnie zurbanizowanych i uprzemysłowionych. W ramach projektu przewidziano budowę kanalizacji sanitarnej długości 20 km, 2 przepompowni ścieków oraz modernizację oczyszczalni ścieków do przepustowości 4240 m³/d. Poprzez nowo wybudowaną sieć kanalizacji sanitarnej będą odprowadzone ścieki bytowo-gospodarcze od 4000 osób (tj. 4000 RLM) do przebudowanej i zmodernizowanej oczyszczalni ścieków komunalnych Wschód.

W dniu **18.09.2009 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Budowa systemu kanalizacji w Gminie Łaziska Górne w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **31 grudnia 2015 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **31 grudnia 2016 r.**

Tabela 4. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Łaziska Górne

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
65 754 515,46 zł	51 007 312,05 zł	43 356 215,24 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.5. Gmina Myszków

Projekt realizowany jest w północno-wschodniej części województwa śląskiego, w powiecie myszkowskim, na terenie aglomeracji miasta Myszków. Głównym celem projektu jest wyposażenie aglomeracji Myszków w zbiorczy system kanalizacji sanitarnej. Na inwestycję składają się 2 etapy, które obejmują budowę 6,75 km kanalizacji sanitarnej, 351 przyłączy kanalizacji sanitarnej do budynków, 0,8 km kanalizacji deszczowej, 6 przepompowni ścieków, 1 separatora z osadnikiem do oczyszczania wód opadowych i roztopowych.

Zgodnie z projektem poprzez nowo wybudowaną sieć kanalizacji sanitarnej będą odprowadzone ścieki bytowo-gospodarcze od 1419 osób (tj. 1419 RLM) do istniejącej miejskiej oczyszczalni ścieków w Myszkowie.

W dniu **14.10.2009 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Uporządkowanie gospodarki ściekowej na terenie Miasta Myszkowa, etap I i II w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **31 maja 2014 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **31 maja 2015 r.**

Tabela 5. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Myszków

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
9 253 467,64 zł	6 178 811,06 zł	5 251 989,40 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.6. Gmina Wisła

Projekt realizowany jest w gminie Wisła, powiecie cieszyńskim, województwie śląskim. Celem inwestycji jest budowa 21,19 km kanalizacji sanitarnej, zmodernizowanie 6,27 km istniejącej kanalizacji sanitarnej oraz budowa sieci wodociągowej długości 13,12 km i budowa dwóch hydroforni wody pitnej w dzielnicach Jawornik i Malinka.

Zgodnie z projektem poprzez nowo wybudowaną sieć kanalizacji sanitarnej odprowadzone będą ścieki bytowo-gospodarcze od 1732 osób (tj. 1732 RLM) do istniejącej miejskiej oczyszczalni ścieków w Wiśle oraz zwiększona zostanie liczba osób korzystających z sieci wodociągowej o 978 osób.

W dniu **28.10.2009 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Rozbudowa sieci wodociągowej i kanalizacji sanitarnej w aglomeracji Wisła –

Etap III w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **31 grudnia 2014 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **30 września 2015 r.**

Tabela 6. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Wisła

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
24 058 174,40 zł	18 481 489,57 zł	15 709 266,14 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.7. Gmina Konopiska

Projekt realizowany jest na terenie gminy Konopiska położonej w południowo-zachodniej części powiatu częstochowskiego, w bezpośrednim sąsiedztwie miasta Częstochowa. Obejmuje sołectwa Wąsosz, Łaziec, Rększowice, Hutki, Korzonek, Leśniaki, Jamki, Kowale, Kopalnia i Aleksandria. Głównym jego celem jest wyposażenie gminy w zbiorczy system kanalizacji sanitarnej. Na inwestycję składa się budowa 56,47 km kanalizacji sanitarnej, 24 przepompowni ścieków. Zgodnie z projektem poprzez nowo wybudowaną sieć kanalizacji sanitarnej będą odprowadzone ścieki bytowo-gospodarcze od 5560 osób (tj. 5650 RLM) do istniejącej miejskiej oczyszczalni ścieków.

W dniu **18.11.2009 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Uporządkowanie gospodarki ściekowej na terenie Gminy Konopiska w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **30 września 2015 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **31 grudnia 2015 r.**

Tabela 7. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Konopiska

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności, w ramach POIiŚ
47 029 625,66 zł	37 758 512,47 zł	32 094 735,60 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.8. Gmina Jasienica

Przedsięwzięcie realizowane jest w województwie śląskim, powiecie bielskim, w gminie Jasienica, w sołectwach Jasienica, Międzyrzecze Dolne i Międzyrzecze Górne. Projekt realizowany jest jako dwa zadania. Pierwsze obejmuje budowę pompowni głównej i 2,5 km kolektora tłoczego pomiędzy Międzyrzeczem Dolnym a Mazańcowicami, co spowoduje wyłączenie istniejącej lokalnej oczyszczalni ścieków w Mazańcowicach. Drugie zadanie obejmuje budowę kanalizacji sanitarnej grawitacyjnej i tłocznej o łącznej długości 40 250 mb oraz 5 przepompowni ścieków. Łącznie na inwestycję składa się budowa 42,75 km kanalizacji sanitarnej i 6 przepompowni ścieków. Zgodnie z projektem poprzez nowo wybudowaną sieć kanalizacji sanitarnej będą odprowadzone ścieki bytowo-gospodarcze od 4800 osób (tj. 4800 RLM) do istniejącej miejskiej oczyszczalni ścieków.

W dniu **1.12.2009 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Kanalizacja sanitarna Gminy Jasienica w ramach ochrony zlewni Zbiornika Goczałkowickiego w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **30 czerwca 2014 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **30 czerwca 2015 r.**

Tabela 8. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Jasienica

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
32 470 975,72 zł	23 229 532,75 zł	19 745 102,83 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.9. Gmina Jaworze

Projekt realizowany jest na terenie wiejskiej gminy Jaworze położonej w powiecie bielskim, w województwie śląskim. Gmina należy do aglomeracji Bielsko-Biała-Wapiennica. Celem projektu jest wyposażenie gminy w zbiorczy system kanalizacji sanitarnej. Projekt obejmuje budowę kanalizacji w trzech etapach. Pierwszy etap obejmuje budowę trzech kolektorów sanitarnych o długości: 12,11, 13,1 i 12,22 km. Łącznie na inwestycję składa się budowa 37,42 km kanalizacji sanitarnej.

Zgodnie z projektem poprzez nowo wybudowaną sieć kanalizacji sanitarnej będą odprowadzone ścieki bytowo-gospodarcze od 5006 osób (tj. 5006 RLM) do istniejącej oczyszczalni ścieków w Wapiennicy.

W dniu **26.02.2010 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Budowa kanalizacji sanitarnej dla Gminy Jaworze w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **30 lipca 2014 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **30 czerwca 2015 r.**

Tabela 9. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Jaworze

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
37 744 183,80 zł	35 641 832,76 zł	30 295 557,85 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article-&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.10. Gmina Wojkowice

Gmina Wojkowice zlokalizowana jest w województwie śląskim, leży na krańcu wzgórz progu triasowego Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Położona jest nad rzeką Brynicą, prawym dopływem Czarnej Przemyś. Realizowana infrastruktura, w postaci kanalizacji sanitarnej i deszczowej, nie jest położona na terenie bezpośrednich zlewni rzek czy też zbiorników wody pitnej. Celem projektu jest budowa kanalizacji sanitarnej grawitacyjnej o łącznej długości 6,1 km oraz kanalizacji deszczowej o łącznej długości 4,7 km w systemie grawitacyjnym w zlewni potoku Wielonka i rzeki Brynicy. Zgodnie z projektem poprzez nowo wybudowaną sieć kanalizacji sanitarnej będą odprowadzone ścieki bytowo-gospodarcze od 1294 osób (tj. 1294 RLM) do istniejącej miejskiej oczyszczalni ścieków.

W dniu **11.10.2010 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Budowa kanalizacji sanitarnej i deszczowej na terenie miasta Wojkowice – Etap I w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **31 marca 2015 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **30 września 2015 r.**

Tabela 10. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Wojkowice

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
13 838 807,83 zł	7 656 362,03 zł	6 507 907,73 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article-&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.11. Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. w Jaworznie

Obiekty planowane do realizacji zlokalizowane są na terenie aglomeracji miasta Jaworzno w woj. śląskim. Celem przedsięwzięcia jest wykonanie 5 kontraktów:

I – modernizacja i rozbudowa oczyszczalni ścieków Jaworzno-Dąb do przepustowości 51 700 m³/d (172 550 RLM);

II – budowa przepompowni ścieków Biały Brzeg w Jaworznie wraz z przewodem tłocznym 2×0,72 km;

III, IV, V – budowa 15,6 km sieci kanalizacji sanitarnej wraz z 2 pompowniami.

Zgodnie z projektem poprzez nowo wybudowaną sieć kanalizacji sanitarnej odprowadzone będą ścieki bytowo-gospodarcze od 2140 osób (tj. 2140 RLM) do istniejącej miejskiej oczyszczalni ścieków oraz poprzez modernizację i rozbudowę oczyszczalni ścieków Jaworzno-Dąb, co stworzy możliwość oczyszczenia ścieków do przepustowości wynoszącej 51 700 m³/d (tj. 172 550 RLM), do parametrów zgodnych z pozwoleniem wodno-prawnym.

W dniu **13.03.2013 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Modernizacja i rozbudowa systemu kanalizacyjnego miasta Jaworzna – faza II w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **30 czerwca 2015 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **31 grudnia 2015 r.**

Tabela 11. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Jaworzno

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
63 126 340,00 zł	31 027 531,81 zł	26 373 402,03 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.12. Gmina Sosnowiec

Gmina Sosnowiec zlokalizowana jest w województwie śląskim, w centrum Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Realizowana infrastruktura, w postaci kanalizacji sanitarnej, stanowi kolejny etap rozbudowy sieci kanalizacyjnej i jest kontynuacją inwestycji realizowanej od kilku lat. II etap realizowany będzie w centralnych i południowych dzielnicach Sosnowca, w rejonie Niwki, Jęzora, Dębowej Góry, Klimontowa oraz Porąbki. Celem projektu jest budowa kanalizacji sanitarnej grawitacyjnej i tłocznej o łącznej długości 17,91 km,

3 przepompowni oraz nastąpi modernizacja 3,18 km sieci kanalizacji sanitarnej i 2 przepompowni ścieków. Zgodnie z projektem poprzez nowo wybudowaną sieć kanalizacji sanitarnej będą odprowadzone ścieki bytowo-gospodarcze od 3956 osób (tj. 3956 RLM) do istniejącej miejskiej oczyszczalni ścieków.

W dniu **24.05.2013 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Gospodarka ściekowa w Sosnowcu – Etap II w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007–2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **31 grudnia 2015 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **31 lipca 2016 r.**

Tabela 12. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Sosnowiec

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności, w ramach POIiŚ
59 349 058,76 zł	32 664 784,08 zł	27 765 066,47 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.13. Oczyszczalnia Ścieków Warta S.A. w Częstochowie

Miasto Częstochowa i jego okolica leży w dorzeczu rzeki Odry. Przez miasto przepływają trzy główne ciek, tj. rzeki Warta, Stradomka i Konopka, oraz kanał ulgi Kucelinka. W północno-zachodniej części miasta przepływa rzeka Szarlejka. Obiekty do realizacji projektu zlokalizowane są na terenie Centralnej Przepompowni Ścieków oraz Centralnej Oczyszczalni Ścieków przy ul. Srebrnej w Częstochowie. Prace polegają na ich rozbudowie i modernizacji. Celem projektu, w ramach modernizacji Centralnej Przepompowni Ścieków, jest wyeliminowanie ryzyka niekontrolowanego zrzutu ścieków nieoczyszczonych do odbiornika. Ma to stanowić ochronę przed zalaniem obiektów użyteczności publicznej i budynków mieszkalnych. Celem modernizacji Centralnej Oczyszczalni Ścieków jest zwiększenie przepustowości o 35% w zakresie ładunku zanieczyszczeń w ściekach dopływających oraz stworzenie możliwości ich oczyszczenia do parametrów zgodnych z pozwoleniem wodnoprawnym. Przepustowość oczyszczalni wynosi 88 000 m³/d i obsługuje ona ponad 250 tys. mieszkańców miasta Częstochowa i trzy sąsiednie gminy: Konopiska, Rędziny i Mykanów.

W dniu **12.07.2013 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Rozbudowa i modernizacja Oczyszczalni Ścieków „WARTA” S.A. w Częstochowie w ramach działania 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **30 czerwca 2015 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **31 grudnia 2015 r.**

Tabela 13. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Częstochowa

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
59 313 174,27 zł	23 826 816,87 zł	20 252 794,34 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article-&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.14. Zakład Gospodarki Odpadami S.A. w Bielsku-Białej

Projekt zlokalizowano w północno-wschodniej części miasta Bielsko-Biała. Prowadzi tam działalność Zakład Gospodarki Odpadami S.A. realizujący zadania w zakresie gospodarki odpadami. Projekt obejmuje swym zasięgiem miasto Bielsko-Biała oraz gminy: Bestwina, Czechowice-Dziedzice, Jasienica, Jaworze, Kozy i Szczyrk.

Celem projektu jest wybudowanie zakładu gospodarki odpadami z sortownią o przepustowości 70 tys. Mg/rok, kompostownią o zdolności kompostowania 25 tys. Mg/rok, składowiskiem odpadów o pojemności 614 tys. m³, stacją demontażu odpadów wielkogabarytowych oraz stanowiskiem kruszenia odpadów budowlanych. Ponadto w ramach zadania zrehabilitowane zostanie stare składowisko odpadów o powierzchni 10 ha. W wyniku realizacji inwestycji nastąpi zmniejszenie ilości składowanych odpadów poprzez zwiększenie udziału w odpadach komunalnych elementów do powtórnego wykorzystania (recyklingu).

W dniu **31.08.2009 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Budowa kompleksowego systemu gospodarki odpadami dla miasta Bielsko-Białej i gmin powiatu bielskiego w ramach działania 2.1 – Kompleksowe przedsięwzięcia z zakresu gospodarki odpadami komunalnymi ze szczególnym uwzględnieniem odpadów niebezpiecznych Osi Priorytetowej II – Gospodarka odpadami i ochrona powierzchni ziemi, Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **30 września 2015 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **30 września 2016 r.**

Tabela 14. Wartość projektu realizowanego na terenie gmin Bielsko-Biała, Bestwina, Czechowice Dziedzice, Jasienica, Jaworze, Kozy i Szczyrk

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
98 719 289,59 zł	68 611 252,94 zł	58 319 564,99 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article-&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.15. Miejski Zakład Składowania Odpadów Sp. z o.o. w Sosnowcu

Projekt zlokalizowano na terenie działalności Miejskiego Zakładu Składowania Odpadów w Sosnowcu, które realizuje zadania w zakresie gospodarki odpadami. Projekt obejmuje swym zasięgiem miasto Sosnowiec i przyległe do niego dzielnice. Celem projektu jest budowa składowiska odpadów o powierzchni 4,15 ha, instalacji sortowania odpadów o przepustowości 70 000 Mg/rok, instalacji kompostowania odpadów zielonych o przepustowości 3000 Mg/rok, instalacji kompostowania intensywnego odpadów ulegających biodegradacji o przepustowości 13 000 Mg/rok, stacji demontażu odpadów wielkogabarytowych o zdolności przerobowej 3 900 Mg/rok, magazynu odpadów niebezpiecznych, magazynu materiałów budowlanych oraz komory do składowania odpadów zawierających azbest. W wyniku realizacji inwestycji ma nastąpić zmniejszenie ilości składowanych odpadów poprzez zwiększenie udziału w odpadach komunalnych elementów do powtórnego wykorzystania (recyklingu). Po zakończeniu inwestycji Zakład będzie przetwarzać 93 tys. odpadów pochodzących od 220 tys. osób z terenu miasta Sosnowca i przyległych dzielnic.

W dniu **16.02.2010 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Budowa kompleksowego systemu gospodarki odpadami w Sosnowcu w ramach działania 2.1 – Kompleksowe przedsięwzięcia z zakresu gospodarki odpadami komunalnymi ze szczególnym uwzględnieniem odpadów niebezpiecznych Osi Priorytetowej II – Gospodarka odpadami i ochrona powierzchni ziemi, Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **31 grudnia 2015 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **31 stycznia 2016 r.**

Tabela 15. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Sosnowiec

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
100 980 200,00 zł	63 485 822,05 zł	53 962 948,74 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.16. Częstochowskie Przedsiębiorstwo Komunalne Sp. z o.o. w Częstochowie

Projekt zlokalizowano na terenie działalności Częstochowskiego Przedsiębiorstwa Komunalnego, we wsi Sobuczyna, gmina Poczesna, w odległości ok. 10 km w kierunku południowym od centrum Częstochowy. Projekt obejmuje

swoim zasięgiem powiat częstochowski, kłobucki, myszkowski, lubliniecki i zawierciański.

Głównym celem projektu jest budowa zakładu kompostowego w technologii intensywnego kompostowania w bioreaktorach o wydajności 20 tys. Mg/rok. Ponadto zadanie obejmuje budowę I etapu kwatery nr II składowiska odpadów o powierzchni 2,6 ha, pojemności 250 tys. Mg, oraz zamknięcie techniczne kwatery nr 1 składowiska o powierzchni 16,8 ha. Działania, polegające na rozbudowie Zakładu Zagospodarowania Odpadów dla Subregionu Północnego Województwa Śląskiego, przyczynią się do ochrony wód powierzchniowych i podziemnych oraz ziemi i powietrza przed zanieczyszczeniami. Poza tym do ograniczenia składowania odpadów biodegradowalnych oraz do bezpiecznego składowania pozostałych odpadów.

W dniu **9.11.2010 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Rozbudowa Zakładu Zagospodarowania Odpadów dla Subregionu Północnego Województwa Śląskiego w ramach działania 2.1 – Kompleksowe przedsięwzięcia z zakresu gospodarki odpadami komunalnymi ze szczególnym uwzględnieniem odpadów niebezpiecznych Osi Priorytetowej II – Gospodarka odpadami i ochrona powierzchni ziemi, Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **31 maja 2015 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **28 lutego 2016 r.**

Tabela 16. Wartość projektu realizowanego na terenie gminy Poczesna

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
54 468 722,07 zł	20 989 162,66 zł	17 840 788,26 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article-&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

3.17. Gmina Świętochłowice

Projekt zlokalizowany został w województwie śląskim, na terenie miasta Świętochłowice. Staw Kalina położony jest w południowo-wschodniej części miasta. Celem realizacji projektu jest rewitalizacja i ochrona przed zanieczyszczeniami pochodzącymi z hałdy odpadów poprodukcyjnych Zakładów Chemicznych Hajduki stawu Kalina w Świętochłowicach. Zadanie będzie polegało na rewitalizacji stawu przez usunięcie osadów dennych, a także ochronę stawu przez budowę bariery wraz z drenażem odcieków, spływających z hałdy odpadów poprodukcyjnych. Realizacja projektu pozwoli na kompleksową odbudowę wartości przyrodniczej stawu Kalina i zagospodarowanie przyrodni-

czo 4,9 ha zdegradowanych terenów wokół stawu. Pozwoli to mieszkańcom Świętochłowic i sąsiednich miast na korzystanie z terenów zielonych w celach rekreacyjnych.

W dniu **30.03.2012 r.** podpisano umowę o dofinansowaniu projektu pn.: „Oczyszczenie i zabezpieczenie przed wtórną degradacją stawu Kalina oraz rewitalizacja terenu przyległego w ramach działania 2.2 – Przywracanie terenom zdegradowanym wartości przyrodniczych i ochrona brzegów morskich, Priorytetu II – Gospodarka odpadami i ochrona powierzchni ziemi, Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013”.

Termin zakończenia realizacji projektu: **30 września 2015 r.**

Termin osiągnięcia efektu ekologicznego: **30 października 2015 r.**

Tabela 17. Wartość projektu realizowanego na terenie miasta Świętochłowice

Całkowity koszt realizacji projektu	Kwota wydatków kwalifikowanych	Kwota dofinansowania ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ
51 776 311,40 zł	51 776 311,40 zł	44 009 864,69 zł

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article-&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

4. Podsumowanie projektów dofinansowanych ze środków POIiŚ

Łącznie planowane koszty realizacji 17 projektów według zawartych umów wynoszą **826 216 221,81 zł**, w tym: kwota wydatków kwalifikowanych wynosi **549 825 744,61 zł**, a dofinansowanie ze środków europejskich w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko: **467 351 882,84 zł** (źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl).

W związku z tym, że wystąpiło mniejsze zaangażowanie środków europejskich na planowane projekty realizowane w Polsce w latach 2007-2013, co wiązało się z procedurą wyłaniania wykonawców na realizację zadań, po których nastąpiło zmniejszenie kosztów oraz wydatków kwalifikowanych, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju opublikowało listę dodatkowych projektów dofinansowanych ze środków Funduszu Spójności w ramach POIiŚ. Po przeprowadzonych konkursach wytypowano siedmiu Beneficjentów na terenie województwa śląskiego. W 2014 r. w siedzibie WFOŚiGW w Katowicach podpisano osiem umów. Beneficjentami dodatkowych środków w ramach Priorytetu I – Gospodarka wodno-ściekowa, działanie 1.1 – Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM zostały:

1. Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. Żory na realizację zadania związanego z uzupełnieniem zakresu kompleksowego uporządkowania gospodarki wodno-ściekowej w Żorach.

2. Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. Jaworzno na realizację zadania związanego z modernizacją i rozbudową systemu kanalizacyjnego miasta Jaworzno – Faza III.

3. Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. Jaworzno na realizację zadania związanego z modernizacją i rozbudową systemu kanalizacyjnego miasta Jaworzno – Faza IV.

4. Katowickie Wodociągi S.A. Katowice na realizację projektu związanego z uporządkowaniem gospodarki wodno-ściekowej w dzielnicy Stara Ligota i Osiedle Morawy w Katowicach.

5. Bytomskie Przedsiębiorstwo Komunalne Sp. z o.o. Bytom na wykonanie kompletnej dokumentacji związanej z uporządkowaniem gospodarki osadowej na Oczyszczalni Ścieków „Centralna” w Bytomiu.

6. Przedsiębiorstwo Inżynierii Miejskiej Sp. z o.o. Czechowice-Dziedzice na przygotowanie dokumentacji związanej z regulacją gospodarki wodno-ściekowej w gminie Czechowice-Dziedzice – etap 2.

7. Gmina Lubliniec na realizację projektu związanego z modernizacją i rozbudową części osadowej oczyszczalni ścieków w Lublińcu.

8. Gmina Wilkowice na opracowanie dokumentacji projektowo-kosztorysowej dla budowy sieci kanalizacji sanitarnej w gminie Wilkowice.

Łącznie planowane koszty realizacji dodatkowych ośmiu projektów, według umów zawartych w **2014 r.**, wynoszą **45 565 041,74 zł**, w tym: kwota wydatków kwalifikowanych wynosi **24 794 055,17 zł**, a dofinansowanie ze środków europejskich, w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko: **21 074 946,89 zł**.

W pierwszej połowie 2014 r. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju ponownie opublikowało listę dodatkowych projektów indywidualnych. Zawierała ona wykaz projektów wstępnie zakwalifikowanych do dofinansowania. Na liście tej znalazły się trzy gminy z województwa śląskiego: Wilamowice, Kozy i Świerklaniec. W ramach Priorytetu I przedstawiły one do realizacji projekty związane z budową kanalizacji sanitarnej i modernizacją oczyszczalni ścieków. W dniu 8 lipca 2014 r. w siedzibie Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach, jako Instytucji Wdrażającej, podpisane zostały umowy wstępne (promesy) na dofinansowanie zadań związanych z gospodarką wodną i ochroną wód.

5. Efekty ekologiczne i rzeczowe w ramach umów zawartych do końca 2013 roku na dofinansowanie inwestycji ze środków POIiŚ

Efekty ekologiczne i rzeczowe przewidziane w ramach realizowanych siedemnastu inwestycji dofinansowanych ze środków POIiŚ na terenie województwa śląskiego do końca 2013 r., których Instytucją Wdrażającą jest WFOŚiGW w Katowicach, przedstawia tabela 18.

Podsumowując wyżej wymienione realizacje projektów, można wysnuć następujące wnioski:

1. W wyniku realizacji 12 projektów związanych z budową 362 332 mb kanalizacji sanitarnej stworzono możliwość odprowadzenia ścieków od 42 213 mieszkańców zamieszkałych w miejscowościach objętych realizacją powyższych projektów.

2. W wyniku realizacji 3 projektów dotyczących rozbudowy i modernizacji oczyszczalni ścieków o łącznej przepustowości 143 940 m³/d stworzono możliwość oczyszczenia ścieków do parametrów zgodnych z wydanymi pozwoleniami wodno-prawnymi dla 426 550 mieszkańców zamieszkałych w Łaziskach Górnych, Jaworznie i Częstochowie.

3. W wyniku realizacji 3 projektów stworzono kompleksowy system zagospodarowania odpadów dla 427 544 mieszkańców Bielska-Białej, Sosnowca, Częstochowy wraz z przyległymi do nich gminami.

4. W wyniku realizacji projektu związanego z rewitalizacją stawu Kalina w Świętochłowicach nastąpi przywrócenie równowagi przyrodniczej w stawie i wokół niego oraz wykorzystanie tych terenów jako terenów rekreacyjnych dla mieszkańców miast Świętochłowice i Chorzów.

6. Kontrole zadań dofinansowanych ze środków POIiŚ do końca 2013 roku

Po zawarciu umów na realizację projektów dofinansowanych ze środków POIiŚ już od roku 2010 przedstawiciele WFOŚiGW w Katowicach, jako Instytucji Wdrażającej Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, mieli obowiązek monitorowania i kontrolowania prawidłowości realizacji zadań, wniosków Beneficjentów o płatność oraz procedur zawierania umów i aneksów do umów.

Liczbę przeprowadzonych kontroli i zaleceń pokontrolnych w latach 2010-2013 przedstawiono w tabeli 19.

Tabela 18. Efekty rzeczowe i ekologiczne inwestycji dofinansowanych ze środków POIiŚ na terenie województwa śląskiego do końca 2013 r.

Lp.	Beneficjenci	Uzyskane lub do uzyskania efekty rzeczowe	Uzyskane lub do uzyskania efekty ekologiczne
1	2	3	4
1.	Gmina Buczkowice	Kanalizacja sanitarna o łącznej długości 58 760 m.b.	<p>1. Odprowadzenie ścieków bytowo-gospodarczych od 5040 osób mieszkających na terenie gminy do zbiorczej oczyszczalni ścieków w Komorowicach za pośrednictwem istniejącej przepompowni w Rybarzowicach.</p> <p>2. Pośrednie korzyści ze zrealizowanego projektu czerpać będą mieszkańcy regionu śląskiego, którzy podłączeni są do sieci wodociągowej zasilanej ze zbiornika na rzece Sole.</p> <p>3. Bezpośrednio uzyskane rezultaty projektu będą oddziaływać na obszary chronione, tj. na Park Krajobrazowy Beskidu Śląskiego.</p>
2.	Gmina Kłobuck	Kanalizacja sanitarna o łącznej długości 40 830 m.b.	<p>1. Odprowadzenie ścieków bytowo-gospodarczych od 3812 osób mieszkających na terenie gminy oraz z podmiotów gospodarczych działających na terenie gminy do oczyszczalni ścieków w Kłobucku.</p> <p>2. Uporządkowanie gospodarki ściekowej i ochrony wód powierzchniowych.</p>
3.	Gmina Poczesna	<p>1. Kanalizacja sanitarna o łącznej długości 28.350 m.b.</p> <p>2. Przepompownie ścieków – sztuk 5.</p>	<p>1. Odprowadzenie ścieków bytowo-gospodarczych od 3454 osób mieszkających na terenie gminy oraz z podmiotów gospodarczych działających na terenie gminy do oczyszczalni ścieków Warta w Częstochowie.</p> <p>2. Uporządkowanie gospodarki ściekowej i ochrony wód.</p>
4.	Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Sp. z o.o. w Łaziskach Górnych	<p>1. Kanalizacja sanitarna o łącznej długości 20 000 m.b., przepompownie ścieków – sztuk 2</p> <p>2. Przebudowa i modernizacja oczyszczalni ścieków do przepustowości 4240 m³/d.</p>	<p>1. Odprowadzenie ścieków bytowo-gospodarczych od 4000 osób mieszkających na terenie gminy oraz z podmiotów gospodarczych działających na terenie gminy do oczyszczalni ścieków Wschód.</p> <p>2. Uporządkowanie gospodarki ściekowej i ochrony wód powierzchniowych.</p> <p>3. Osiągnięcie norm jakościowych w zakresie oczyszczania ścieków.</p> <p>4. Wyeliminowanie zrzutów nieoczyszczonych ścieków bytowo-gospodarczych do źródłowych odcinków cieków dopływających do rzeki Gostynki.</p>

5.	Gmina Myszków	Kanalizacja sanitarna o łącznej długości 7110 m.b.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odprowadzenie ścieków bytowo-gospodarczych od 1419 osób mieszkających na terenie gminy do miejskiej oczyszczalni ścieków w Myszkowie. 2. Uporządkowanie gospodarki ściekowej i ochrony wód powierzchniowych. 3. Mieszkańcy będą czerpać pośrednią korzyść ze zrealizowanego projektu w związku ze wzrostem atrakcyjności terenu gminy i zwiększenia walorów turystycznych.
6.	Gmina Wisła	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kanalizacja sanitarna o łącznej długości 21 240 m.b. 2. Modernizacja kanalizacji sanitarnej o łącznej długości 6270 m.b. 3. Sieć wodociągowa o łącznej długości 13 170 m.b. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odprowadzenie ścieków bytowo-gospodarczych od 1732 osób mieszkających na terenie gminy do zbiorczej oczyszczalni ścieków w Wiśle. 2. Doprowadzenie wody pitnej poprzez nową sieć wodociągową dla 978 osób. 3. Mieszkańcy regionu śląskiego będą czerpać pośrednie korzyści ze zrealizowanego projektu, bo wybudowana infrastruktura wodno-kanalizacyjna położona jest na terenie bezpośrednio zlewni rzeki Wisły zasilającej Jezioro Czermiańskie, które zaopatruje w wodę pitną miasta Ustroń, Wisła, Skoczów oraz Zbiornik Goczałkowicki, który zaopatruje w wodę pitną większą część GOP.
7.	Gmina Konopiska	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kanalizacja sanitarna o łącznej długości 56 470 m.b. 2. Przepompownie ścieków – sztuk 24. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odprowadzenie ścieków bytowo-gospodarczych od 5560 osób mieszkających na terenie gminy Konopiska. 2. Uporządkowanie gospodarki ściekowej i ochrony wód powierzchniowych. 3. Mieszkańcy będą czerpać pośrednią korzyść ze zrealizowanego projektu w związku ze wzrostem atrakcyjności terenu gminy i zwiększeniem walorów turystycznych.
8.	Gmina Jasienica	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kanalizacja sanitarna o łącznej długości 42 750 m.b. 2. Przepompownie ścieków – sztuk 6. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odprowadzenie ścieków bytowo-gospodarczych od 4800 osób mieszkających na terenie gminy Jasienica. 2. Uporządkowanie gospodarki ściekowej i ochrony wód powierzchniowych. 3. Mieszkańcy będą czerpać pośrednią korzyść ze zrealizowanego projektu w związku ze wzrostem atrakcyjności terenu gminy i zwiększeniem walorów turystycznych.
9.	Gmina Jaworze	Kanalizacja sanitarna o łącznej długości 37 420 m.b.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odprowadzenie ścieków bytowo-gospodarczych od 5006 osób mieszkających na terenie gminy Jaworze. 2. Uporządkowanie gospodarki ściekowej oraz osiągnięcie zgodności prowadzenia gospodarki wodno-ściekowej na terenie aglomeracji Bielsko-Biała-Wapiennica w sprawie oczyszczania ścieków komunalnych. 3. Mieszkańcy będą czerpać pośrednią korzyść ze zrealizowanego projektu w związku ze wzrostem atrakcyjności terenu gminy i zwiększeniem walorów turystycznych.

1	2	3	4
10.	Gmina Wojkowice	1. Kanalizacja sanitarna o łącznej długości 6100 m.b. 2. Kanalizacja deszczowa o łącznej długości 4700 m.b.	1. Odprowadzenie ścieków bytowo-gospodarczych od 1294 osób mieszkających w miejscowości Wojkowice. 2. Uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej poprzez zupełny rozdział ścieków sanitarnych i deszczowych.
11.	Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. w Jaworznie	1. Rozbudowa i modernizacja oczyszczalni ścieków do przepustowości 51 700 m³/d. 2. Kanalizacja sanitarna o łącznej długości 16 032 m.b.	1. Stworzenie możliwości oczyszczania ścieków w ilości 51 700 m³/d (172 550 RLM) do parametrów określonych w pozwoleniu wodnoprawnym. 2. Odprowadzenie ścieków bytowo-gospodarczych od 2140 osób mieszkających w miejscowości Wojkowice. 3. Uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej, której beneficjentami będą mieszkańcy miasta Jaworzno, Dzieńkowice i gminy Chelmek.
12.	Gmina Sosnowiec	1. Kanalizacja sanitarna o łącznej długości 18 000 m.b. 2. Modernizacja istniejącej kanalizacji sanitarnej o łącznej długości 3000 m.b.	1. Odprowadzenie ścieków bytowo-gospodarczych od 3956 osób mieszkających w miejscowości Sosnowiec. 2. Odprowadzenie ścieków do oczyszczalni znacznie poprawi jakość wód powierzchniowych i podziemnych.
13.	Oczyszczalnia Ścieków Warta S.A. w Częstochowie	1. Modernizacja Centralnej Przepompowni Ścieków. 2. Rozbudowa i modernizacja oczyszczalni ścieków o przepustowości 88 000 m³/d.	1. Wyeliminowanie ryzyka niekontrolowanego zrzutu ścieków nieoczyszczonych do rzeki. 2. Modernizacja oczyszczalni spowoduje oczyszczanie ścieków do parametrów określonych w pozwoleniu wodnoprawnym dla ok. 250 tys. mieszkańców.
14.	Zakład Gospodarki Odpadami S.A. w Bielsku-Białej	Budowa: 1. Zakładu gospodarki odpadami wraz z urządzeniami technologicznymi (np.: sortownia, kompostownia).	1. Stworzenie kompleksowego systemu zagospodarowania odpadów dla 274 tys. mieszkańców. 2. Redukcja ilości składowanych odpadów i zwiększenie udziału odpadów komunalnych poddawanych odzyskowi i unieszkodliwieniu innymi metodami niż składowanie.

		<p>2. II sektora składowiska odpadów. Ponadto zrehabilitowano stare składowisko odpadów.</p>	<p>1. Stworzenie kompleksowego systemu zagospodarowania odpadów dla 220 tys. mieszkańców. 2. Redukcja ilości składowanych odpadów i zwiększenie udziału odpadów komunalnych poddawanych odzyskowi i unieszkodliwieniu innymi metodami niż składowanie.</p>
15.	Miejski Zakład Składowania Odpadów Sp. z o.o. w Sosnowcu	<p>Budowa: 1. Składowiska odpadów o powierzchni 4,15 ha. 2. Zakładu przetwarzania i unieszkodliwienia odpadów wraz z urządzeniami technologicznymi. 3. Sortowni odpadów surowych. 4. Kompostowni odpadów organicznych i zielonych.</p>	<p>1. Stworzenie kompleksowego systemu zagospodarowania odpadów dla 500 tys. osób. 2. Zwiększenie wykorzystania i zagospodarowania odpadów z procesów odzysku i unieszkodliwiania odpadów.</p>
16.	Częstochowskie Przedsiębiorstwo Komunalne Sp. z o.o. w Częstochowie	<p>Budowa: 1. Zakładu Kompostowego o wydajności 20 tys. Mg/rok. 2. Kwatery o powierzchni 2,6 ha na składowisku odpadów. Ponadto zamknięto kwatery nr 1 składowiska o powierzchni 16,8 ha.</p>	<p>1. Rewitalizacja stawu Kalina. 2. Budowa przegrody wraz z drenażem między stawem a hałdą odpadów przemysłowych.</p>
17.	Gmina Świętochłowice		<p>1. Rewitalizacja stawu spowoduje przywrócenie w nim stanu równowagi przyrodniczej. 2. Rekultywacja i zagospodarowanie przyrodnicze terenu wokół stawu Kalina.</p>

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=207 [1.12.2015].

Tabela 19. Kontrole projektów w latach 2010-2013

Rodzaj kontroli	Liczba i efekty kontroli
2010	
1. Kontrola na miejscu realizacji projektu	Przeprowadzono 4 kontrole, wydano 21 zaleceń pokontrolnych.
2. Kontrola wniosków Beneficjentów o płatność	Przeprowadzono 43 weryfikacje wniosków o płatność zakończonych autoryzacją, w tym 10 rozliczających środki europejskie.
3. Kontrola procedur zawierania umów oraz aneksów do umów	Przeprowadzono 14 kontrole procedur zawierania umów, w tym 9 planowanych oraz 5 doraźnych. Sporządzono 14 opinii, w których określono nieprawidłowości związane z przeprowadzonymi przetargami oraz związane z nimi korekty kosztu kwalifikowanego.
2011	
1. Kontrola na miejscu realizacji projektu	Przeprowadzono 7 kontrole, zakończonych w każdym przypadku wydaniem zaleceń pokontrolnych.
2. Kontrola wniosków Beneficjentów o płatność	Przeprowadzono 62 weryfikacje wniosków o płatność zakończonych autoryzacją, w tym 40 rozliczających środki europejskie, na łączną kwotę 90 587 750,68 zł.
3. Kontrola procedur zawierania umów oraz aneksów do umów	Przeprowadzono 43 kontrole procedur zawierania umów, w tym 33 planowane oraz 10 doraźnych. Sporządzono 43 opinie, w których przedstawiono nieprawidłowości występujące w przeprowadzonych przetargach oraz określono korekty kosztu kwalifikowanego. Podczas przeprowadzonych kontroli: – w 8 opiniach nie stwierdzono uchybień; wynik kontroli: <i>bez uchybień</i> , – w 9 opiniach stwierdzono uchybienia powodujące skutki finansowych (bez założenia korekty finansowej); wynik kontroli: <i>z nieistotnymi zastrzeżeniami</i> , – w 26 opiniach stwierdzono uchybienia powodujące skutki finansowe zakończone nałożeniem korekty finansowej; wynik kontroli: <i>z istotnymi zastrzeżeniami</i> .
2012	
1. Kontrola na miejscu realizacji projektu	Przeprowadzono 3 kontrole, zakończone w każdym przypadku wydaniem zaleceń pokontrolnych.
2. Kontrola wniosków Beneficjentów o płatność	Przeprowadzono 68 weryfikacje wniosków o płatność zakończonych autoryzacją, w tym 52 rozliczających środki europejskie, na łączną kwotę 98 902 510,08 zł.
3. Kontrola procedur zawierania umów oraz aneksów do umów	Przeprowadzono 30 kontrole procedur zawierania umów (w tym 11 aneksów do umów), w tym 14 planowanych oraz 16 doraźnych. Sporządzono 30 opinii, w których przedstawiono nieprawidłowości występujące w przeprowadzonych przetargach oraz określono związane z nimi korekty kosztu kwalifikowanego.

Rodzaj kontroli	Liczba i efekty kontroli
	<p>Podczas przeprowadzonych kontroli:</p> <ul style="list-style-type: none"> – w 11 opiniach nie stwierdzono uchybień; wynik kontroli: <i>bez uchybień</i>, – w 8 opiniach stwierdzono uchybienia niepowodujące skutków finansowych (bez założenia korekty finansowej); wynik kontroli: <i>z nieistotnymi zastrzeżeniami</i>, – w 11 opiniach stwierdzono uchybienia powodujące skutki finansowe, zakończone nałożeniem korekty finansowej; wynik kontroli: <i>z istotnymi zastrzeżeniami</i>.
2013	
1. Kontrola na miejscu realizacji projektu	Przeprowadzono 4 kontrole (w tym 2 na zakończenie projektu), w każdym przypadku wydano zalecenia, które zostały zrealizowane w trakcie kontroli.
2. Kontrola wniosków Beneficjentów o płatność	Przeprowadzono 79 weryfikacji wniosków o płatność zakończonych autoryzacją, w tym 47 rozliczających środki europejskie, na łączną kwotę 83 181 503,93 zł.
3. Kontrola procedur zawierania umów oraz aneksów do umów	<p>Przeprowadzono 33 kontrole procedur zawierania umów (w tym 13 aneksów do umów), w tym 12 planowanych oraz 21 doraźnych. Sporządzono 33 opinie, w których przedstawiono nieprawidłowości występujące w przeprowadzonych przetargach oraz określono związane z nimi korekty kosztu kwalifikowanego.</p> <p>Podczas przeprowadzonych kontroli:</p> <ul style="list-style-type: none"> – w 14 opiniach nie stwierdzono uchybień; wynik kontroli: <i>bez uchybień</i>, – w 10 opiniach stwierdzono uchybienia niepowodujące skutków finansowych (bez założenia korekty finansowej); wynik kontroli: <i>z nieistotnymi zastrzeżeniami</i>, – w 9 opiniach stwierdzono uchybienia powodujące skutki finansowe, zakończone nałożeniem korekty finansowej; wynik kontroli: <i>z istotnymi zastrzeżeniami</i>.

Źródło: WFOŚiGW Katowice, www.wfosigw.katowice.pl [1.12.2015].

7. Podsumowanie

Mając na uwadze, że obecnie i w najbliższej przyszłości największym wyzwaniem dla świata, Europy i Polski są występujące zmiany klimatyczne, spowodowane tzw. efektem cieplarnianym, to głównie ten problem będzie priorytetowy w ramach poprawy stanu środowiska. Także większość środków przesuniętych zostanie na realizację zadań związanych z tym zagadnieniem. Polska jako członek Unii Europejskiej, przyjmując tzw. pakiet klimatyczno-energetyczny, zobowiązała się do:

- zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych przynajmniej o 20% w 2020 r., w porównaniu do bazowego 1990 r., oraz 30% zmniejszenia emisji gazów cieplar-

nianych w 2020 r. w UE w przypadku, gdyby uzyskano światowe porozumienie co do redukcji gazów cieplarnianych,

– zwiększenia udziału energii ze źródeł odnawialnych w zużyciu energii końcowej do 20% w 2020 r., w tym 10% udziału biopaliw w zużyciu paliw pędnych,

– zwiększenia efektywności wykorzystania energii o 20% do 2020 r. w porównaniu do prognozy zapotrzebowania na paliwa i energię.

22 stycznia 2014 r. Komisja Europejska przedstawiła pakiet klimatyczno-energetyczny do 2030 r. Zaproponowała w nim dwa cele – redukcję emisji gazów cieplarnianych o 40% oraz zwiększenie udziału źródeł odnawialnych do 27%, bez precyzowania go na poziomie krajowym. Pakiet ten zaakceptowany został podczas szczytu Unii Europejskiej w październiku 2014 r. Ostateczne porozumienie przewiduje, że udział energii ze źródeł odnawialnych w całkowitym zużyciu energii elektrycznej w Unii Europejskiej wyniesie co najmniej 27 proc. w 2030 r. Cel ten będzie wiążący na poziomie całej Unii, ale nie dla poszczególnych państw członkowskich. Obecnie udział energii odnawialnej to ok. 14%. Ustalono także, że należy zwiększyć efektywność energetyczną o co najmniej 27%. Jednakże przewidziano, że mniej zamożne kraje UE, z PKB poniżej 60% średniej unijnej, a wśród nich i Polska, będą mogły przekazywać darmowe pozwolenia na emisję CO₂ elektrowniom do 2030 r. Powyższe zobowiązania Polski będą się wiązały z ogromnymi kosztami i głęboką modernizacją polskiego systemu energetycznego. Bowiem obecnie jest on w znacznym stopniu uzależniony od węgla kamiennego i brunatnego. Wyzwanie to zapewne spowoduje ogromne kłopoty z branżą węglową. Będzie też kolosalnym wyzwaniem technologicznym, by stworzyć nowoczesne systemy tzw. czystej energii i pogodzić je z dotychczasową polityką energetyczną opartą na paliwach stałych. Dotyczy to wprowadzenia innych, alternatywnych odnawialnych źródeł energii, energii z gazu ziemnego czy ewentualnie wykorzystania czystej energii z elektrowni jądrowych.

Obserwowane obecnie ocieplenie klimatu i perspektywa dalszego jego pogłębienia, oprócz zmian atmosferycznych, negatywnie może wpłynąć na gospodarkę wodną w Polsce. Zaś w szczególności może nastąpić duży deficyt wody pitnej. Aby maksymalnie ograniczyć negatywne tego skutki należy przedsięwziąć, w miarę szybko, działania mające na celu np.: zwiększenie ilości zbiorników retencyjnych, wałów i polderów przeciwpowodziowych, zmniejszenie technologiczne wykorzystania wody do celów przemysłowych itp.

pozytywnym przykładem może być ostatni okres inwestycyjny w gospodarkę wodno-ściekową. Według danych Izby Gospodarczej „Wodociągi Polskie” (IGWP) w latach 1990-2013 na terenie Polski wybudowano 194,1 tys. km sieci wodociągowej i 106,2 tys. km sieci kanalizacyjnej. Poza tym niemal 85% wszystkich ścieków komunalnych jest filtrowanych w istniejących oczyszczalniach. Od 2003 r. na gospodarkę wodną i ochronę wód przeznaczono ponad 50 mld złotych.

Z kolei 16 mld wydatkowano na budowę i modernizację stacji uzdatniania wody, nowych ujęć i systemów doprowadzania wody.

Należy przypomnieć, że obecny budżet Unii Europejskiej na lata 2014-2021 jest ostatnim tak hojnym budżetem, przyznającym tak ogromne środki na modernizację Polski, w tym na ochronę środowiska. W następnych latach, po roku 2021, finanse na ochronę środowiska, a w szczególności na inwestycje związane ze zmianą polityki energetycznej i skutkami ocieplenia klimatu, będą musiały w znacznej mierze pochodzić ze źródeł krajowych. Tutaj więc ważną rolę będą odgrywać nasze najwyższe władze. Muszą one tak zarządzać krajem, aby rozwój gospodarki pozwolił na finansowanie nowej polityki związanej z ochroną środowiska. Przechodząc od wielkich globalnych problemów do regionu śląskiego, uważa się, że zagadnienia związane z efektem cieplarnianym będą miały na niego ogromny wpływ. Przede wszystkim trzeba będzie zmodernizować system energetyczny i powiązany z nim przemysł. Coraz wyższe standardy życia, łączące się z czystością powietrza, będą wymagały, by tradycyjne do tej pory źródła energetyczne (np. węgiel) wypierane były przez inne, nieemitujące gazów cieplarnianych do powietrza. Będzie to z kolei powodowało zmiany w strukturze przemysłu powiązanego z nowymi technologiami. Zaś inwestycje poprawiające stan środowiska będą oddziaływać na życie i zdrowie mieszkańców naszego województwa. Będą też miały ogromny wpływ na tradycje, np. rodzin górniczych. Ukształtowany model związany z pracą w kopalni był i jest mocno zakorzeniony. Niebagatelną rolę odgrywa też wysokie poczucie przynależności i identyfikacji z tzw. małymi ojczyznami. Zmiany mentalne, powiązane z restrukturyzacją przemysłu, będą więc rozciągnięte w czasie. Konieczność dalszej poprawy stanu środowiska w województwie śląskim będzie wymuszać stosowanie nowoczesnych technologii. W konsekwencji ich wysoka jakość będzie przyczyniała się do wzrostu konkurencyjności i atrakcyjności regionu. Jednak inwestycje w zakresie gospodarki wodnej, ochrony powietrza czy ochrony ziemi wymagają ciągłej poprawy, modernizacji i stałego monitoringu. Stąd nadal będą miały wiele do zrobienia instytucje finansowe, takie jak Narodowe i Wojewódzkie Fundusze Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Literatura

- Bernaciak A., Gaczek W.M., *Ekonomiczne aspekty ochrony środowiska*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2002.
- Dokument Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju: *Narodowa Strategia Spójności*, Warszawa 2007, www.wfosigw.katowice.pl [1.12.2015].
- Dokument Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju: *Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko – Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013*, www.wfosigw.katowice.pl [1.12.2015].

- Dokument Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju: *Strategia Rozwoju Kraju 2007-2015*, Warszawa 2006, www.wfosigw.katowice.pl [1.12.2015].
- Dokument pn. *Organizacja systemu oceny i wyboru projektu w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko*, www.pois.gov.pl [1.12.2015].
- Dokument pn. *Porozumienie z dnia 14 listopada 2007 r. pomiędzy NFOŚiGW Warszawa a WFOŚiGW Katowice*, www.wfosigw.katowice.pl [1.12.2015].
- Dokument pn. *Porozumienie z dnia 25 czerwca 2007 r. pomiędzy Ministerstwem Środowiska a WFOŚiGW Katowice*, www.wfosigw.katowice.pl [1.12.2015].
- Jędrzejczyk I., *Miejsce inwestycji w programach rozwoju zrównoważonego*, w: *Finanse, ryzyko i ekologia w procesach inwestycyjnych*, red. H. Henzel, Wyd. Śląsk, Katowice 1999.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483.
- Kryteria wyboru przedsięwzięć finansowanych ze środków WFOŚiGW w Katowicach na rok 2014, zatwierdzone uchwałą Rady Nadzorczej nr 267/2013 z dnia 22 lipca 2014 r.
- Lista przedsięwzięć priorytetowych planowanych do dofinansowania ze środków WFOŚiGW w Katowicach na 2014 rok, zatwierdzona uchwałą Rady Nadzorczej nr 267/2013 z dnia 22 lipca 2014 r.
- Nowicki M. (minister środowiska 1991 i 2007-2010), słowo wstępne do: *20 lat na rzecz ekorozwoju. Odnawialne źródło finansowania*, NFOŚiGW, Warszawa 2009.
- Nowicki M., *25 lat ochrony środowiska w demokratycznej Polsce*, Agencja Wydawnicza Alter, Warszawa 2014.
- Podolak M., *Polityka ekologiczna Polski w okresie transformacji*, Wyd. UMCS, Lublin 2004.
- Podręcznik wdrażania Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko*, www.pois.gov.pl [1.12.2015].
- Poskrobko B., Ejdyś J., *System ochrony środowiska w Polsce*, w: *Instrumenty polityki ekologicznej*, red. B. Kozłowska, Łódź 2005.
- Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 20 grudnia 2002 r. § 3 – szczegółowe zasady gospodarki finansowej Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej, Dz.U. nr 230, poz. 1934.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1260/1999, Dz.U. UE L 210 z 31 lipca 2006 r.
- Statut WFOŚiGW w Katowicach przyjęty uchwałą IV/21/2/2012 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 17 maja 2012 r.
- Stochlak J., Podolak M., *Ochrona środowiska w Polsce*, Wyd. UMCS, Lublin 2006.
- Strategia działania Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach na lata 2013-2016, wrzesień 2012.
- Traktat Lizboński, Dz.U. UE, C 306/12 z 17 grudnia 2007 r.
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych, Dz.U. nr 16, poz. 78.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz.U. nr 62, poz. 627.
- Ustawa z dnia 11 maja 2001 r. o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej i opłacie depozytowej, Dz.U. z 2007 r., nr 90, poz. 607.
- Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne, Dz.U. z 2014 r., poz. 850.
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz. U. z 2012 r., poz. 647.
- Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, t.j. Dz.U. z 2009 r., nr 84, poz. 712.
- Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o partnerstwie publiczno-prawnym, Dz.U. z 2009 r., nr 19, poz. 100.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dz.U. z 2009 r., nr 157, poz. 1240.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. Prawo geologiczne i górnicze, Dz.U. nr 163, poz. 981.
- Zasady udzielania dofinansowania ze środków WFOŚiGW w Katowicach na rok 2014, zatwierdzone uchwałą Rady Nadzorczej nr 267/2013 z dnia 22 lipca 2014 r.

The Implementation of the “Operational Program Infrastructure and Environment” by the Regional Fund for Environmental Protection and Water Management in the Region of Silesia prior to 2013 – Outcomes and Conclusions

Abstract. The paper focuses on describing projects co-financed by the “Operational Program Infrastructure and Environment” in the region of Silesia under contracts signed prior to 2013. A detailed discussion is given to specific municipalities (gmina) and the investment projects undertaken in their areas. The paper also identifies the environmental and material outcomes of those projects and presents the findings of audit reports. Finally, it delivers a summary and conclusions.

Keywords: Regional Fund for Environmental Protection and Water Management in Katowice, Operational Program Infrastructure and Environment, Silesia province, Silesia region, environmental projects.

**Znaczenie innowacji
w zarządzaniu systemem oświaty**

Ирина Н. Дарманская

Хмельницька гуманитарно-педагогічна академія
Кафедра менеджмента образования
e-mail: irdar1702@mail.ru
tel. 098 866 70 04

Подготовка будущих руководителей к управлению инновационными процессами в общеобразовательных учебных заведениях в условиях экономического кризиса

Анотація. Автором проаналізовано содержание инновационной деятельности в сфере общего среднего образования, определены основные принципы подготовки будущих руководителей к управлению инновационными процессами в общеобразовательных учебных заведениях в условиях экономического кризиса. Также обоснованно проблемы реализации инновационных проектов в общеобразовательных учебных заведениях, определены пути преодоления проблемных ситуаций.

Ключевые слова: будущие руководители, инновационные процессы, экономический кризис

1. Постановка проблемы в общем виде

Политическая ситуация, что сегодня существует в Украине, в значительной мере повлияла на все сферы человеческой жизнедеятельности. В данном контексте не осталась в стороне сфера образования. С целью реформирования образовательной среды, органами государственной власти пересматривается система, структура и содержание предоставления образовательных услуг гражданам на территории Украины. В связи с этим появляется многочисленное количество нормативно-правовых актов, содержащих новые требования к реализации образовательной политики на новых началах в учебных заведениях всех видов, типов и уровней аккредитации. Параллельно пересматриваются нормы законов и подзаконных нормативно-правовых ак-

тов, определяющих направления функционирования, содержание и задачи в сфере дошкольного, внешкольного, общеобразовательной и высшего образования. Вместе с тем, появление инноваций в любой сфере, в том числе сфере управления образовательными процессами, реализуемых на уровне учебного заведения, в определенной степени зависит от экономической ситуации в стране.

Экономический кризис, который возник на сегодняшнем этапе развития и становления Украины, в значительной мере влияет на развитие инновационных процессов в условиях функционирования общеобразовательного учебного заведения. Недостаток бюджетных средств отражается на приоритетности финансирования новых инновационных процессов, имеющих или которые имели бы место в рамках развития общего среднего образования. Поэтому от уровня профессионализма директора школы зависит уровень развития учебного заведения и уровень внедрения инновационных процессов.

2. Анализ публикаций и исследований, в которых начато решение этой проблемы

Вопросам управления образованием, а также внедрения инновационных технологий в учебно-воспитательный процесс через управленческие функции уделяли внимание такие ученые, как В. Бондарь, Г. Ельникова, Л. Даниленко, М. Дарманский, Н. Коломинский, Ю. Конаржевский, Л. Карамушка, Н. Кузьмина, В. Луговий, В. Маслов, В. Пикельна, Е. Хриков, Р. Шакуров и др.

3. Формулировка елей статьи

Целью статьи является обоснование направлений подготовки будущих руководителей к управлению инновационными процессами в общеобразовательном учебном заведении, определение проблем и путей их реализации в условиях экономического кризиса.

4. Изложение основного материала

Умелая и совершенная управленческая деятельность руководителя общеобразовательного учебного заведения зависит от многих факторов, к которым мы относим:

– Уровень знаний, умений и навыков, полученных будущим руководителем общеобразовательного учебного заведения;

- Соответствие диплома занимаемой должности (в данном случае получения последипломного образования на уровне магистратуры по специальности «Управление учебным заведением»);
- Наличие педагогического стажа работы в учреждении образования соответствующего типа и уровня;
- Использование в управленческой деятельности передового педагогического опыта руководителей общеобразовательных учебных заведений, педагогических работников, научных работников;
- Оценивание передового зарубежного опыта функционирования учебных заведений, его фильтрация, использование и адаптация определенных идей в практику деятельности общеобразовательных учебных заведений;
- Работа с содержанием законодательных и подзаконных нормативно-правовых актов в сфере общего среднего образования, умение их анализировать и применять на практике;
- Учет политической и экономической ситуации настоящего времени и умение адекватно реагировать на процессы денежной кризисной ситуации в системе финансирования сферы образования;
- Наличие коммуникативных качеств руководителя общеобразовательного учебного заведения, которые дадут возможность умело сотрудничать с участниками учебно-воспитательного процесса и найти пути решения проблемных вопросов, в том числе внедрения инновационных процессов в условиях экономического кризиса и др.

Таким образом, формирование управленческой компетентности будущих руководителей общеобразовательных учебных заведений зависит в значительной степени от качества предоставления образовательных услуг по соответствующей профессиональной специальности. Получение специального образования, что помогает сформировать управленческую компетентность будущих руководителей общеобразовательных учебных заведений, осуществляется на уровне магистратуры на основе диплома о высшем педагогическом образовании. Наличие базового для магистратуры высшего педагогического образования для будущего директора является обязательным фактором, так как полученные знания позволят более качественно реализовать себя на уровне управленца. Итак, подготовка будущих руководителей общеобразовательных учебных заведений осуществляется на уровне магистратуры по специальности 8.18010020 «Управление учебным заведением» по направлению подготовки 1801 «Специфические категории» (специализация «Руководитель предприятия, учреждения, организации в сфере образования и производственного обучения»). При изучении учебных дисциплин, предусмотренных планом подготовки магистров и отраслевым стандартом, преподаватели должны акцентировать внимание на внедрении инновационных процессов в практику деятельности учебного заведения. То есть соот-

ветствующий уровень подготовки будущих директоров школ требует наличия анализа, осмысления и переосмысления содержания соответствующего материала, подаваемого слушателям магистратуры. Это связано с тем, что настоящий руководитель учебного заведения с современным мировоззрением, не может стоять на месте, а всегда должен двигаться вперед.

Таким образом, внедрение инновационных технологий любого содержания и направления в учебно-воспитательный процесс общеобразовательного учебного заведения требует от руководителя наличия глубоких знаний, умений и навыков. Преподаватели высших педагогических учебных заведений при подготовке будущих директоров должны научить слушателей магистратуры не только свободно ориентироваться в образовательной и воспитательной среде, но и научить анализировать законодательные акты образовательного, управленческого, инновационного характера.

В связи с этим каждый цикл подготовки будущего руководителя общеобразовательного учебного заведения (социально-экономический, профессиональный и специализированный), а также все предметы, предусмотренные учебным планом подготовки магистра по специальности «Управление учебным заведением», должны предусматривать инновационные нововведения.

«Инновационная деятельность является процессом внесения новых элементов в традиционную систему, создания и использования интеллектуального продукта, реализации новых оригинальных идей в форме готового товара (услуги) на рынке; инновационная образовательная деятельность в соответствии с этим является процессом внесения качественно новых элементов в образование»¹.

А. Мармаза предлагает структурирование инновационного процесса по следующим элементам: инициация (деятельность, которая заключается в выборе цели инновации, постановке задач, поиске идей, ее обосновании и материализации) – маркетинг (изучение спроса на инновации) – выпуск инноваций (ее подготовка к внедрению, ее экспертиза, разработка плана внедрения) – реализация инноваций (внедрение инновации в систему работы, ее адаптация) – мониторинг (отслеживание инноваций, анализ информации о ней, реклама) – оценка эффективности (изучение результатов внедрения инноваций) – диффузия (распространение инноваций)².

«Таким образом, инновационная образовательная деятельность общеобразовательных учебных заведений – это:

---

¹ Освітній менеджмент: *Навчальний посібник*, за ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки, Шкільний світ, Київ 2003, с. 95.

² О.І. Мармаза, *Менеджмент в освіті: дорожня карта керівника*, Видав. Група «Основа», Харків 2007, с. 298.

– Деятельность по усовершенствованию или обновлению образовательной теории и практики путем разработки, экспериментальной проверки, апробации и сохранения образовательных инноваций;

– Вид инвестиционной деятельности учебных заведений, что характеризуется их участием в систематическом проведении психолого-педагогических экспериментальных исследований содержания учебно-воспитательного процесса, технологий обучения и воспитания учащихся, управления, следствием которых является существенное повышение их результативности;

– Процесс существенного изменения результатов образовательной деятельности учебных заведений;

– Механизм привлечения и использования инноваций»³.

Итак, в реализации инновационных проектов в системе функционирования общеобразовательного учебного заведения важную роль играет руководитель, который выступает стратегом планирования образовательно-воспитательных, технических и технологических процессов. В данном случае стратегическое планирование мы рассматриваем как процесс становления, разработки направлений совершенствования работы учебного заведения путем выработки целей, задач, анализа ситуации, возможных проблемных ситуаций, подбор стратегических планов, а также прогнозирования конечного результата.

Л. Даниленко и Л. Карамушка считают, что образовательные инновации проходят «жизненный цикл» и предусматривают наличие последовательных действий, таких как: рождение (генерирование) инновационной образовательной идеи – разработка инновации – экспертиза инновационного образовательного проекта – получение разрешения на проведение эксперимента и его проведение – экспертиза результатов эксперимента – апробация результатов эксперимента – экспертиза апробированных результатов эксперимента – овладение инновации – распространение инновации – сохранение инновации, которое определяется стандартом⁴.

«К основным характеристикам инновационного управления относятся: изменение цели, объекта, предмета, стиля управления инновационным учреждением в соответствии с новыми ориентирами; оптимальное функционирование и развитие общеобразовательного учебного заведения в изменяющихся условиях; создание соответствующих инновационных социально-педагогических, организационно-педагогических и психолого-педагогических условий; исследовательская и поисковая деятельность всех субъектов инновационного процесса; гибкий стиль управления; мони-

³ *Освітній менеджмент...*, ук. соч., с. 95-96.

⁴ Там же, с. 100-102.

торинг на всех уровнях инновационной деятельности субъектов инновационного управления; атмосфера сотрудничества и психологического комфорта на основе субъект-субъектного взаимодействия; формирование единой «команды» управления учебным заведением; создание служб поддержки инновационного управления школой; прогнозирования и определения перспективы развития ООЗ; гуманистическая направленность инновационных процессов при инновационной деятельности; высокая осведомленность о потенциально возможных инновациях; создание условий для самосовершенствования и творческой активности субъектов управления; реализации поставленной общей цели через реализацию целей субъектов инновационного управления»⁵.

«Стратегия инновационной деятельности педагогического коллектива, отдельных педагогов в каждой конкретной ситуации имеет свои временные ограничения, зависит от масштабности инновации, от того, сколько времени и каких человеческих, организационных, материально-финансовых ресурсов она нуждается»⁶.

«Финансирование учебных заведений может осуществляться в виде: прямого финансирования (из одного или нескольких уровней государственного и местных бюджетов), дополнительных ассигнований по отдельным программам (поддержка лучших студентов, питание малообеспеченных детей и т.п.), дотаций или субвенций (выравнивание диспропорций между регионами, выделение материальных ресурсов, предоставления льгот и т.п.). При этом учитываются определенные количественные и качественные показатели деятельности учебного заведения.

Основные источники финансирования развития образования могут дополняться источниками, отнесенными к категории дополнительных. Среди них следует назвать следующие:

- Средства, полученные за обучение, подготовку, повышение квалификации и переподготовку кадров согласно заключенным договорам;
- Плата за предоставление дополнительных образовательных услуг;
- Средства, полученные за научно-исследовательские работы и услуги, выполненные учебным заведением по заказу предприятий, учреждений, организаций и граждан;
- Доходы от реализации продукции учебно-производственных мастерских, предприятий, цехов и хозяйств, от предоставления в аренду помещений, сооружений, оборудования;

⁵ Я. Заворотна, *Сутність інноваційного управління загальноосвітнім навчальним закладом*, «Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка» 2012, № 22(257), Ч. IV, с. 136.

⁶ О. Голік, *Управління інноваційною педагогічною діяльністю в умовах загальноосвітнього навчального закладу*, «Молодь і ринок» 2014, № 5(112), с. 59-60.

- Дотации местных бюджетов;
- Кредиты банков;
- Добровольные денежные взносы, материальные ценности, полученные от предприятий, учреждений, организаций, отдельных граждан;
- Другие средства»⁷.

Вместе с этим источниками финансирования системы общего среднего образования в Украине всегда были средства местных бюджетов, добровольные денежные взносы и гуманитарная помощь. По состоянию на 2015 год в Украине был изменен принцип финансирования общеобразовательных учебных заведений, который предусматривает финансовое обеспечение школ по принципу предоставления образовательной субвенции. Средства на школы будут направляться из Министерства образования и науки Украины в области и районы, и там будут распределяться по соответствующей формуле. Правительством принято решение о порядке распределения указанной субвенции⁸. Любые реформирования, которые происходят в любой сфере человеческой жизнедеятельности, должны пройти этапы адаптации и становления. Это также касается сферы образования.

Исходя из утвержденного бюджета образования и науки на 2015 год, народные депутаты приняли ряд поправок, которые изменят финансирование сферы образования. Так, например, Закон Украины 76-VIII отменяет поэтапность введения надбавок и доплат за ученую степень и ученое звание, размер пенсии научных и научно-педагогических работников снижается с 80% до 60% соответствующего заработка, который рассчитывается согласно пенсионному законодательству, родители будут доплачивать больше за питание детей в дошкольных и общеобразовательных учебных заведениях, гарантия бесплатного проезда для воспитанников и учащихся в сельской местности исчезает, бесплатное обеспечение учебниками в школе гарантируется только для отдельных категорий (сирот, детей-инвалидов, детей, лишенных родительской опеки, детей из малообеспеченных семей)⁹.

Учитывая указанные выше тенденции реформирования и принципы финансирования образовательной среды на текущий год, можно констатировать наличие экономии средств, которые выделялись на сферу образования. Поэтому введение инновационной деятельности в общеобразовательном учебном заведении сегодня не будет сопровождаться финансовыми поступлениями, что требует от директора школы поиска путей выхода из конкретной ситуации.

⁷ З.П. Урусова, *Роль держави у фінансуванні освіти в Україні*, «Інноваційна економіка» 2013, № 6, с. 49-50.

⁸ *В Україні змінено принцип фінансування шкіл*, osvita.ua [1.02.2016].

⁹ Є. Стадний, *Бюджет освіти та науки 2015: що прийняли депутати*, www.cedos.org.ua [12.01.2016].

5. Выводы

Сложная политическая и экономическая ситуация в государстве требует усложнения требований в контексте подготовки будущих руководителей общеобразовательных учебных заведений. Поэтому научные и научно-педагогические работники при подготовке магистров по специальности «Управление учебным заведением» должны более ответственно подходить к реализации учебно-воспитательного процесса и должны направить будущих руководителей на пути выхода из кризисных ситуаций, в том числе экономических. Указанные действия должны усилить инновационную модель мышления будущих руководителей общеобразовательных учебных заведений.

Литература

- В Україні змінено принцип фінансування шкіл*, osvita.ua [1.02.2016].
- Голік О., *Управління інноваційною педагогічною діяльністю в умовах загальноосвітнього навчального закладу*, «Молодь і ринок» 2014, № 5(112), с. 58-61.
- Заворотна Я., *Сутність інноваційного управління загальноосвітнім навчальним закладом*, «Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка» 2012, № 22(257), Ч. IV, с. 132-137.
- Мармаза О.І., *Менеджмент в освіті: дорожня карта керівника*, Видав. Група «Основа», Харків 2007.
- Освітній менеджмент: Навчальний посібник*, За ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки, Шкільний світ, Київ 2003.
- Стадний Є., *Бюджет освіти та науки 2015: що прийняли депутати*, www.cedos.org.ua [12.01.2016].
- Урусова З.П., *Роль держави у фінансуванні освіти в Україні*, «Інноваційна економіка» 2013, № 6, с. 49-52.

Preparing future leaders for management of innovative processes in general educational institutions during the economic crisis

Abstract. The author of the article has analyzed the content of innovational activity in the sphere of general secondary education. The basic principles of future leader preparation for management of innovative processes in general educational institutions during conditions of economic crisis have also been determined. In addition, the problems of the realization of innovational projects in general educational institutions have been discussed and the ways of overcoming problem situations have been determined.

Keywords: future leaders, innovational processes, economic crisis

Лариса Володимирівна Зданевич

Хмельницька гуманитарно-педагогічна академія
Кафедра дошкільної педагогіки, психології та фахових методик
e-mail: larisazdan@ukr.net
tel. 096 513 05 05

Управлінська компетентність керівника щодо успішного розвитку освітньої галузі регіону

Анотація: На основі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано актуальність розгляду проблеми розвитку управлінської компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу. У статті йдеться мова про модернізацію освітнього процесу у навчальному закладі й вимоги до професійної компетенції керівника.

Ключові слова: керівник, загальноосвітній навчальний заклад, розвиток управлінської компетентності, професійна компетенція керівника, управлінська технологія

1. Постановка проблеми в загальному вигляді

В останнє десятиріччя система управління освітніми закладами зазнає певних труднощів, оскільки в нових соціально-економічних і соціокультурних умовах виникає проблема як діяти в цих умовах. Вирішення стратегічних освітніх завдань, визначених у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» та інших нормативно-правових документах, залежить, у першу чергу, від якісного управління, що здійснюється у навчально-виховних закладах, компетентності їх керівників, а також від оволодіння ними змістом, методами і формами ефективного управління навчальним процесом. Керівник будь-якого рангу, і зокрема, освітнього навчального закладу має постійно працювати над розвитком своєї управлінської компетентності.

Л. Ващенко, В. Маслов, О. Овчарук, І. Пархоменко вважають, що професійна управлінська компетентність у сучасній науці розглядається як сукупність особистісних можливостей посадової особи, її кваліфікаційні знан-

ня, досвід, що дають змогу брати участь у виробленні певного кола рішень або самостійно вирішувати певні питання завдяки наявності відповідних знань і навичок¹. До психологічних особливостей особистості й професійної діяльності, які визначають рівень його управлінської компетентності, зараховують уміння створити ефективну управлінську команду; здатність бачити перспективи розвитку своєї діяльності й самому їх визначати; швидке реагування на зміну ситуації; самостійність і винахідливість у прийнятті управлінських рішень; установку на розвиток організації; творчу активність і здатність до нововведень; рішучість і динамічність у своїх вчинках і думках (О. Галус, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Пікельна та ін.)².

С. Лісова, О. Дубасенюк, О. Мармаза та ін. включають в структуру управлінської компетентності знання іноземних мов, володіння комп'ютером, екологічні та економічні знання, маркетинг, захист інтелектуальної власності. Вони також визначають такі якості особистості, як самостійність дій, творчий підхід до будь-якої справи, готовність постійно оновлювати знання, гнучкість розуму, уміння вести діалог, співпрацювати в колективі³.

Узагальнюючи існуючі точки зору щодо управлінської компетентності можна стверджувати, що це вміння використовувати на практиці сучасні організаційно-управлінських принципи і методи; застосування власних повноважень у вирішенні питань, відповідальність за виконання рішень; уміння чітко поставити ціль і завдання; здібність об'єктивно аналізувати і оцінювати результати; вміння здійснювати контроль; вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, критично осмислювати й використовувати різноманітну інформацію; творчий підхід до справи, наявність певних лідерських якостей, таких як: відповідальність, обов'язковість, цілеспрямованість, ініціативність, самостійність, дисциплінованість, здібність приймати правильні рішення в умовах невизначеності, вміння підтримувати свій авторитет.

¹ Л. Ващенко, В. Маслов, *Методологічні засади розробки стандартів для формування посадово-функціональної (професійної) компетентності керівних кадрів освіти*, Післядипломна освіта в Україні, Київ 2011, №1; *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики*, під заг. ред. О.В. Овчарук, «К.І.С.», Київ 2004; І.М. Пархоменко, *Оцінювання управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів під час їхньої атестації [науково-методичний посібник для працівників місцевих органів управління освітою]*, Аксіома, Кам'янець-Подільський 2008.

² Л.І. Даниленко, *Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи*, 2-е вид., Логос, Київ 2002; Г.В. Єльнікова, *Атестація керівників: проблеми і шляхи їх розв'язання*, «Управління освітою» 2003, № 21, с. 12-13.

³ Л. Ващенко, В. Маслов, ук. соч.; С.В. Лісова, *Компетентнісний підхід у вищій освіті: зарубіжний досвід*, в: *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід*, за ред. О.А. Дубасенюк, Вид-во ЖДУ ім. І Франка, Житомир 2011, с. 34-54; О.І. Мармаза, *Інноваційні підходи до управління навчальним закладом*, Видавнича Група «Основа», Харків 2004.

М. Дарманський зауважував: «Управління є елементарною функцією організованих систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечує збереження їх певної структури, підтримання режиму діяльності, реалізацію їх програм. Управління освітою є видом соціального управління, що має основну функцію – вплив на суспільство з метою його впорядкування, збереження якісної специфіки, вдосконалення та розвитку»⁴. У даному контексті важливу роль відіграє управлінська компетентність керівника навчального закладу, під якою ми розуміємо сукупність загальнокультурних, загальнонаукових, соціальних, професійно-педагогічних і інформаційно-комунікаційних компетентностей, які у свою чергу складаються із компетенцій, що характеризують менеджера як висококваліфікованого фахівця.

О. Овчарук підкреслював, що під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містить знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості⁵.

За даними В. Бусела, компетентнісний підхід у сфері підготовки управлінця розглядається як систематизований і цілеспрямований процес, що направлений на формування у індивіда компетентностей та компетенцій, які вдосконалюються шляхом саморозвитку та передбачає створення менеджера нового типу з метою ефективного його функціонування в освітньому просторі. Будь-який фахівець є компетентним за умови сформованості у нього компетентностей та компетенцій. Таким чином, «компетентний – який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий»⁶.

2. Аналіз досліджень і публікацій із зазначеної проблеми

Питання управління навчальними закладами на різних етапах розвитку країни та освіти висвітлено у працях Є. Березняка, Ю. Васильєва, М. Дарманського, Г. Єльнікової, М. Захарова, Ю. Конаржевського, В. Олійника, С. Хозе, П. Худомінського та ін. Аналіз останніх досліджень з проблеми

⁴ М.М. Дарманський, *Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні*, Поділля, Хмельницький 1997.

⁵ *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*: Бібліотека з освітньої політики, під заг. ред. О.В. Овчарук., «К.І.С.», Київ 2004.

⁶ *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)*, уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел, Ірпінь: ВТФ «Перун», Київ 2005.

професійної компетентності свідчить, що даному питанню присвячені праці О. Атласова, Л. Берестова, В. Бондаря, Т. Браже, Ю. Варданяна, В. Воронцова, Л. Даниленко, І. Зимньої, І. Ісаєва, І. Колесникова, Є. Климова, А. Маркової, В. Маслова, Л. Мітіна, А. Міщенко, Є. Павлютенкова, Н. Переломова, В. Сластьоніна, Т. Шадріна, Т. Шамова, А. Щербакова та ін.

Вимоги до управлінської компетентності керівників постійно зростають, про що свідчать провідні дослідження В. Андрущенко, С. Батишева, Л. Ващенко, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, О. Дубасенюк, Г. Єльнікової, І. Зязюна, А. Калініної, В. Кременя, В. Олійника, В. Пікельної, М. Поташника та ін. Досліджені структура, функції й етапи управління. Разом із тим потребує вирішення визначення управлінської компетентності як необхідної складової професійної компетентності сучасного керівника, а також проблема формування управлінської компетентності майбутніх керівників освітньої галузі для ефективного й продуктивного здійснення своєї подальшої професійної діяльності.

3. Формулювання цілей статті

Метою статті є виявлення сутності та шляхів формування управлінської компетентності керівника щодо успішного розвитку освітньої галузі регіону (на прикладі управлінської діяльності М. Дарманського).

4. Виклад основного матеріалу

Насправді, дуже рідко можна зустріти людину, з якою добре завжди, за будь-яких ситуацій... Слухати, дивитися, навіть просто мовчати. До якої не страшно повернутися спиною і розуміти – удару не буде. З якою легко і просто, і не потрібно зображати з себе незрозуміло що й кого. Коли можна бути самим собою і розуміти, що це почуття взаємне. Такі люди приходять в наше життя украй рідко і від того вони цінніші, і тому так боляче і страшно втрачати таких людей... Доля іноді грає з нами в жорстокі ігри, посилаючи нам таких людей, а потім віднімаючи. Даючи тим самим зрозуміти, що ніщо не вічне у цьому світі...

Серед видатних постатей, які своєю невтомною працею, світлим розумом, управлінським талантом зробили неоціненний внесок у розвиток освіти на Поділлі, чільне місце належить заслуженому працівнику освіти України, кандидату педагогічних наук, доценту М. Дарманському.

Управлінський досвід М. Дарманського важливу роль відіграв у процесі збереження і розвитку дошкільної освіти та підготовки фахівців для неї у Подільському регіоні. Основний постулат його педагогічної думки –

освіта починається з дошкільної – передував виходу і затвердженню Закону України «Про дошкільну освіту», у якому визнається дошкільна освіта як обов'язкова. Предметом справжньої батьківської турботи М. Дарманського були в усі часи його діяльності дошкільні заклади. Завдяки підтримці влади, в тісній співпраці з керівниками промислових підприємств за короткий час йому вдалося вирішити питання матеріальної бази дошкільних закладів й охоплення всіх дітей дошкільною освітою. Незабаром прийшло і визнання на міністерському і загальнодержавному рівнях: у 1984 році М. Дарманського нагороджено медаллю А. Макаренка, а в 1986 – орденом «Знак Пошани».

Упродовж п'ятирічки було споруджено 60 нових дошкільних закладів майже на п'ять тисяч місць. Також було зведено 86 нових шкіл на 18 тисяч учнівських місць. У багатьох населених пунктах області розпочалося будівництво освітніх установ. У центральній частині міста відкрито навчально-виробничий комбінат.

У 1987-1988 роках була упорядкована мережа шкіл-інтернатів, поліпшена їхня навчально-матеріальна база. В області практикувалося відкриття установ нового типу «школа-дитячий садок». Адже ці установи, на думку М. Дарманського, виконують не тільки освітньо-виховну, але й функцію формування еліти майбутнього українського села.

У кінці 80-х років в регіоні було розпочато перехід до профільного навчання у старшому концентрі середньої школи, що лягло в основу сучасної бази і мережі установ середньої освіти нового типу в області. У 1991 році Хмельницька область вийшла на 5 місце за результатами участі у всеукраїнських олімпіадах, пропустивши попереду тільки місто Київ, Донецьку, Дніпропетровську та Львівську області. Було запроваджено оригінальну, дієву систему інформаційно-аналітичної оцінки результатів діяльності регіональних органів управління освітою в області, яка функціонує до цього часу.

Микола Дарманський стверджував, що діяльність керівника сучасного закладу освіти все більше набуває професійного характеру, тобто потребує використання фахових знань і вмінь не тільки з педагогіки, а й з економіки, менеджменту, соціології тощо. Від професіоналізму керівника багато в чому залежить успішний розвиток навчального закладу, його конкурентоспроможність і авторитет. Професіоналізм керівника є запорукою працездатності педагогічного колективу, добробуту студентів, спокою батьків, задоволеності соціальних замовників.

Серед провідних науковців Миколу Дарманського заслужено називають генератором багатьох передових ідей, зокрема і ступеневої підготовки педагогів початкової ланки освіти, адже завдяки потужній науково-педагогічній діяльності М. Дарманського в Україні з'явився ступеневий навчальний заклад, ім'я якому сьогодні – Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія.

У своїх працях Микола Миколайович всебічно і глибоко акцентував на педагогічних проблемах, котрі у своїй сукупності становлять струнку, науково обґрунтовану теорію, складовою якої є ступенева підготовка педагогічних кадрів.

Плідно займаючись практичною діяльністю і науково-педагогічною роботою, він уміло використав величезний досвід управлінської діяльності, оскільки певний час працював і завідувачем Кам'янець-Подільським міським відділом освіти, і начальником управління освіти і науки Хмельницької облдержадміністрації, а з 1992 року – заступником голови Хмельницької обласної державної адміністрації з гуманітарних проблем. М. Дарманський стверджував, що це були найважчі у його трудовій діяльності роки. Роки початку становлення української державності, постійного спаду промислового та сільськогосподарського виробництва, роки інфляції, погіршення бюджетного стану в державі тощо. Але вже тоді в області була підібрана справді професійна команда управлінців на рівні облдержадміністрації. Високопрофесійні та самодостатні особистості, про що свідчать не лише тогочасні, а й теперішні результати їх діяльності на благо Хмельниччини та України загалом. Всі вони разом допомагали М. Дарманському не допустити розвалу системи дошкільної освіти, зберегти мережу шкіл, мінімізувати процеси скорочення мережі медичних установ та закладів культури у сільській місцевості.

Сьогодні дещо неймовірними виглядають успіхи, які мала у своєму розвитку система вищої освіти області, незважаючи на складну соціально-економічну ситуацію 1992-1997 років. І у цьому беззаперечна заслуга М. Дарманського:

– після ліквідації Міністерства побутового обслуговування були наміри ліквідувати його галузевий інститут у Хмельницькому. М. Дарманський всіляко обстоював позицію необхідності збереження і розвитку в обласному центрі солідного вищого навчального закладу. Факт функціонування теперішнього Хмельницького національного університету – результат далекоглядної тогочасної політики облдержадміністрації;

– українська держава створювала свою прикордонну службу, яка, у свою чергу повинна була мати базовий вищий заклад освіти. М. Дарманський безпосередньо причетний до процесів відкриття на базі військового училища у Хмельницькому Інституту Прикордонних військ, який сьогодні функціонує у статусі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького;

– на початку 90-х розпочався рух за негайне відновлення у Кам'янці-Подільському університету, навіть шляхом злиття двох вузів – педагогічного та сільськогосподарського інститутів. М. Дарманський обстоював позицію автономного розвитку цих навчальних закладів. Позицію поступового,

узгодженого наближення до теперішнього стану, коли у місті над Смотричем є Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Подільська державна аграрно-технічна академія та Військово-інженерний інститут при Подільській державній аграрно-технічній академії;

– безпосередніми зусиллями М. Дарманського, В. Андрушка та Л. Чорного в обласному центрі було відкрито перший в Україні вищий навчальний заклад власності обласної територіальної громади – інститут регіонального управління та права, який сьогодні вже має статус університету;

– саме Микола Миколайович, займаючи посаду заступника голови ОДА у 1995-1996 роках, сприяв передачі Церкві корпусів Свято-Преображенського жіночого монастиря в селі Головчинці, дбаючи про духовне відродження та встановлення історичної справедливості, за що 1 квітня 2002 року був нагороджений високою Церковною нагородою – Орденом «Різдво Христове – 2000» I ступеня.

Важко й поррахувати кількість поїздок М. Дарманського до Кабінету Міністрів, Міністерства освіти України, зустрічей з провідними науковцями України, кількості документів та проектів відповідних постанов, які були необхідні для розв'язання важливих для Хмельниччини проблем.

5. Висновки

Проаналізувавши та узагальнивши освітню діяльність М. Дарманського, можна з упевненістю сказати, що він був одним з великих творців незалежної України, патріотом своєї країни та людиною, відданою своїй справі. Саме завдяки його далекоглядності, наполегливості, вмінню прогнозувати майбутнє та обстоювати свої ідеї, наша область зберегла мережу і наповнила сучасними освітніми закладами освітній простір регіону. Для вищої освіти М. Дарманський зробив надзвичайно багато: Хмельниччина, завдячуючи йому, забезпечена сьогодні потужним науковим потенціалом, сучасною мережею вищих навчальних закладів. Він був автором створення конкурентоздатної мережі державних, комунальних, приватних закладів освіти. Весь цей науковий потенціал створює умови для високого рівня розвитку молодого покоління, майбутнього розвою держави загалом.

М. Дарманський був яскравою особистістю. Він завжди був бажаним гостем будь-якої аудиторії. Планетарне мислення, титанічна працездатність, прометеївський стоїцизм, уміння бачити перспективу і працювати на неї – це наш Микола Миколайович. Він втілював у собі і мудрість Батька, і талант справжнього Педагога, і силу духу незламної Людини. Микола Дарманський умів любити людей. Його щира посмішка, відвертість, уміння заглянути в душу, тонкий гумор, якась особлива харизматичність вабили до себе...

А як глибоко Микола Миколайович знав літературу, як проникливо читав поезію! То були не просто вірші у його виконанні, то були барви його душі і серця, барви доброти і щедрості людської. Назавжди запам'яталися слова, які він сказав на одній із зустрічей: «У кожній людині є сонце, тільки не треба його гасити» (Сократ). Це прозвучало як заповіт майбутнім педагогам. Микола Миколайович збагачував нас своїми знаннями, своєю людяністю, своїм талантом, красою свого слова. Душа М. Дарманського була зіткана із сонячних променів. Тому і горів він яскраво, як смолоскип, запалюючи своїм вогнем усіх, хто крокував поруч. Таким він і залишиться в нашій пам'яті.

Література

- Вашенко Л., Маслов В., *Методологічні засади розробки стандартів для формування посадово-функціональної (професійної) компетентності керівних кадрів освіти*, Післядипломна освіта в Україні, Київ 2011, №1.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)*, уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел, Ірпінь: ВТФ «Перун», Київ 2005.
- Даниленко Л.І., *Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи*, 2-е вид., Логос, Київ 2002.
- Дарманський М.М., *Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні*, Поділля, Хмельницький 1997.
- Сльникова Г.В., *Атестація керівників: проблеми і шляхи їх розв'язання*, «Управління освітою» 2003, № 21, с. 12-13.
- Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*: Бібліотека з освітньої політики, під заг. ред. О.В. Овчарук, «К.І.С.», Київ 2004.
- Лісова С.В., *Компетентнісний підхід у вищій освіті: зарубіжний досвід*, в: *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід*, за ред. О.А. Дубасенюк, Вид-во ЖДУ ім. І Франка, Житомир 2011, с. 34-54.
- Мармаза О.І., *Інноваційні підходи до управління навчальним закладом*, Видавнича Група «Основа», Харків 2004.
- Пархоменко І.М., *Оцінювання управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів під час їхньої атестації [науково-методичний посібник для працівників місцевих органів управління освітою]*, Аксіома, Кам'янець-Подільський 2008.

Managerial competence of a manager for the successful development of the educational sector of a region

Abstract. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the author found an urgency to address the question of management responsibility development in the leader of a general education establishment, like a high school. This article is about the modernization of the educational process, especially in school, and the requirements for the professional competence of the leader.

Keywords: leader, comprehensive educational establishment, development of management, reflexive management, professional competence of a leader, management technology.

Леоніда Станіславівна Пісоцька

Хмельницька гуманитарно-педагогічна академія
Факультет дошкільної освіти
e-mail: Leonida_dekan@ukr.net
tel. 050 436 14 27

Управління соціальним розвитком в умовах дошкільного навчального закладу як один із напрямів діяльності керівника

Анотація. У статті розкрито основні завдання функціонального напрямку управління соціальним розвитком дошкільної освіти у контексті діяльності керівника дошкільного навчального закладу. Всі завдання базуються на виконанні основних законодавчо-нормативних документів освіти України, які мають певне відношення і до дошкільної освіти.

Ключові слова: управління, соціальний розвиток, дошкільний навчальний заклад

1. Постановка проблеми

Вивчення наукових праць філософів, педагогів, психологів та соціологів з проблем розвитку дошкільної освіти та управління нею доводить, що ці проблеми вирішувались відповідно до об'єктивних закономірностей соціально-економічного розвитку, розвитку загальної теорії управління та розвитку теорії управління педагогічними системами.

Закон України «Про дошкільну освіту» визначає дошкільну освіту як цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних і фізичних особливостей, культурних потреб та на формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду¹. У сучасних соціокультурних умовах модернізації і ро-

---

¹ Закон України «Про дошкільну освіту», Закон України «Про охорону дитинства», Редакція ж-лу «Дошкільне виховання», Київ 2001.

звитку освіти дошкільна освіта значною мірою визначається тим, наскільки ефективно здійснюється управління всією її системою. Успішний розвиток системи дошкільної освіти можливий лише за умови грамотного і науково обгрунтованого управління нею, відпрацювання інноваційних моделей управління, забезпечення соціального захисту педагогів як на загальнодержавному рівні, так і на рівні конкретного дошкільного навчального закладу.

2. Аналіз досліджень

Проблема управління загалом знайшла своє відображення у наукових дослідженнях В. Бондаря, О. Галуса, С. Гончаренка, Л. Даниленко, М. Дарманського, І. Зязюна, Г. Сльникової, Н. Ничкало, Ю. Телячого, В. Олійника, Т. Сущенко, К. Юшака та інші. Соціальні підходи до управління розкрито у дослідженнях В. Камінської, А. Омарова, П. Третьякова тощо. Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості керівника освітньої установи у професійній діяльності, соціальні підходи до організації управління освітніми системами і закладами знайшли своє відображення в дослідженнях Л. Карамушки, Н. Коломінського, В. Семиченко, С. Сисоевої, І. Шоробури, І. Ящук. Ці ж підходи до забезпечення дошкільної освіти акцентуються у працях А. Богуш, Л. Зданевич, Н. Лисенко, Л. Пісоцької, Л. Покроєвої тощо. Проте проблема соціального розвитку дошкільної освіти та управління ним у сучасних умовах крізь призму законодавчо-нормативної бази України розкрита недостатньо.

3. Мета статті

Розкрити основні завдання управління соціальним розвитком дошкільної освіти в умовах дошкільного навчального закладу.

4. Основний виклад

У ХХ ст. введено науковий термін «управління освітою», під яким розуміють: реалізацію цілеспрямованості у взаємодії учасників освітнього процесу при вирішенні проблем, що виникають, і котра спирається на певні концептуальні положення; цілеспрямовану діяльність людей, за допомогою якої забезпечується оптимальні умови функціонування освіти, створюється системний механізм її регулювання на загальнодержавному, місцевому рівнях та в навчальних закладах і наукових установах освіти². На думку

² *Професійна освіта: Словник*, укл. С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало та ін., за ред. Н.Г. Ничкало, Вища школа, Київ 2000.

С. Гончаренка, І. Зязюна, Н. Ничкало, управління освітою має забезпечити дотримання законодавства в галузі освіти, створення рівних умов громадянам для здобуття освіти, стимулювання творчого пошуку педагогічної науки і практики, автономність у діяльності навчальних закладів та наукових установ, можливість індивідуального, загальнокультурного і професійного становлення суб'єктів навчання, ефективну діяльність системи освіти в умовах державотворення; формування ринкових відносин, ринку інтелектуальних ресурсів освітніх послуг³. За змістом цей термін узгоджується з поняттям «управління» у загальній теорії управління як елемент, функція організованих систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечує збереження їх певної структури, підтримку діяльності, реалізацію їх програм і мети⁴ і є більш широким, ніж внутрішнє управління у навчальному закладі, що також входить у це поняття. На думку В.Лазарева, тривалий час управління освітою розглядалося як частина школознавства і зводилось лише до управління педагогічним процесом і педагогічним колективом⁵.

Ми розуміємо управління дошкільною освітою як цілеспрямовану діяльність всіх ієрархічних ланок управління, котра забезпечує становлення, збереження, стабілізацію функціонування та розвиток дошкільної освіти у різноманітних формах охоплення нею потреб суспільства у вихованні дітей дошкільного віку. До управління дошкільною освітою ми відносимо управління різними типами дошкільних навчальних закладів та різними формами охоплення дітей дошкільною освітою на рівні компетенції кожного суб'єкта управління, внутрішнє управління у дошкільному навчальному закладі, всі види самоврядування з цього питання⁶.

Управління розвитком дошкільної освіти в Україні здійснюється на підставі виконання основних законодавчо-нормативних актів, а саме: Законів України «Про освіту»⁷, «Про дошкільну освіту», «Про місцеві державні адміністрації»⁸, «Про місцеве самоврядування»⁹, Положення про дошкіль-

³ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», за станом на 5 березня 2001 р., Офіц. видання, Парлам. вид-во, Київ 2001.

⁴ Д.О. Ямпольская, М.М. Зонис, *Менеджмент*, СПб.: Изд. дом «Нева», «ОЛМА-ПРЕСС», Москва 2003.

⁵ В.С. Лазарев, *Управление образованием на пороге новой эпохи*, «Педагог» 1995, № 5, с. 12-18.

⁶ Л.С. Пісоцька, *Актуальні проблеми управління розвитком дошкільної освіти в Україні*, ХГПА, Хмельницький 2009.

⁷ Закон України «Про освіту», Підписаний Президентом України 23 березня 1996 р., Генеза, Київ 1996.

⁸ Закон України «Про місцеві державні адміністрації», Верховна Рада України, Парлам. вид-во, Київ 1999.

⁹ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», за станом на 5 березня 2001 р., Офіц. видання, Парлам. вид-во, Київ 2001.

ний навчальний заклад. Проаналізувавши вищезазначені документи, нами визначено і конкретизовано функціональні напрями процесу управління розвитком дошкільної освіти, а саме: 01 – управління стратегією розвитку, 02 – організація системи управління, 03 – управління персоналом, 04 – управління підготовкою до навчально-виховного процесу та власне навчально-виховним процесом, 05 – організація охорони праці персоналу та збереження здоров'я дітей, 06 – управління організацією методичної роботи, 07 – забезпечення взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю та школою, 08 – управління процесом професійного росту співробітників, 09 – управління якістю навчально-виховного процесу, 10 – організація системи маркетингу навчально-виховних послуг дошкільного навчального закладу в регіоні обслуговування, 11 – управління маркетингом навчально-виховних послуг, 12 – управління фінансами, бухгалтерським обліком та економічним розвитком, 13 – управління працею і заробітною платою, 14 – управління комерційною діяльністю, 15 – управління матеріально-технічним забезпеченням, 16 – управління обслуговуючим господарством і транспортом, 17 – управління соціальним розвитком, 18 – управління зовнішніми зв'язками, 19 – статистична та аналітична робота. Під функціональним напрямом ми розуміємо вид управлінської діяльності в річному управлінському циклі. Виділені нами функціональні напрями розглядаються як цілісний процес управління розвитком дошкільної освіти в регіоні на всіх ієрархічних рівнях. Під завданнями функціональних напрямів нами розуміються ті види робіт, котрі забезпечують реалізацію відповідних видів управлінської діяльності. Кожне із 130 завдань функціональних напрямів розглядається як відносно самостійний вид діяльності, котрі у її цілісному процесі взаємопов'язані та послідовно і поетапно змінюють одне одного, утворюючи управлінський цикл¹⁰.

Критеріями для визначення функціональних напрямів управління розвитком дошкільної освіти є забезпечення тих видів діяльності ДНЗ та системи дошкільної освіти в цілому, які визначені як обов'язкові у вищезазначених документах.

Одним із важливих функціональних напрямів управління розвитком дошкільної освіти є управління соціальним розвитком, який – включає у себе 5 основних завдань: колективний договір між адміністрацією та трудовим колективом ДНЗ, соціальний захист, соціальні гарантії, соціальне забезпечення, умови праці, і тісно пов'язаний з комплексом складових соціальної інфраструктури. Для характеристики змісту основних завдань ми використали положення зазначених нами законодавчо-нормативних актів. Розкриємо кожне із визначених завдань.

¹⁰ Л.С. Пісоцька, ук. соч.

Колективний договір між адміністрацією та трудовим колективом ДНЗ – це нормативно-правовий договір, що укладається на виробничому рівні з метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин та узгодження інтересів суб'єктів соціального партнерства і діє на основі Закону України «Про колективні договори і угоди». Колективний договір визначає взаємовідносини адміністрації ДНЗ і трудового колективу в розв'язанні питань щодо поліпшення умов праці та побуту, використання засобів, які виділяються для розвитку закладу, а також на соціально-культурні потреби та матеріальне заохочення працівників і є результатом соціального партнерства на локальному рівні. Однією стороною цього договору виступає керівник ДНЗ (це має знайти місце у Статуті ДНЗ), а іншою – первинна профспілкова організація, яка діє від імені трудового колективу відповідно Статуту. Розробці колективного договору в конкретному ДНЗ передують збір пропозицій до його змісту від працівників, які можуть передбачати додаткові, порівняно з чинним законодавством, угоди, гарантії, соціально-побутові пільги, а також його обговорення. Колективний договір схвалюється на загальних зборах колективу до кінця календарного року, реєструється органами державно-виконавчої влади і набирає чинності від дня підписання та діє до укладення нового чи перегляду чинного.

Працівники кожного ДНЗ мають право на соціальний захист: пенсійне та медичне страхування, виплату малозабезпеченим сім'ям, страхування майна та від нещасних випадків, виплату по вагітності та родах, одноразову допомогу при народженні дитини. Кожен ДНЗ вивчає законодавчо – нормативні документи щодо соціального захисту працівників, розробляє і планує заходи, впроваджує їх у роботу.

Соціальні гарантії для працівників ДНЗ полягають у тому, що держава забезпечує належні умови праці, побуту і відпочинку; правовий, соціальний і професійний захист; підвищення кваліфікації; компенсації, встановлені законодавством у разі втрати роботи; призначення і виплату пенсії відповідно до чинного законодавства; виплати надбавок за вислугу років щомісячно; надання щорічної грошової винагороди за сумлінну працю; виплату на оздоровлення; перегляд заробітної плати з індексацією тощо. Статтею 7 Закону України «Про Державний бюджет на 2015 рік» встановлено, що у 2015 році прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 1 січня – 1176 гривень, з 1 грудня – 1330 гривень та для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення: працездатних осіб: з 1 січня – 1218 гривень, з 1 грудня – 1378 гривня; осіб, які втратили працездатність: з 1 січня – 949 гривень, з 1 грудня – 1074 гривень.

Кожен ДНЗ щорічно має вираховувати і закладати у бюджетну заявку необхідну суму коштів для забезпечення реалізації соціальних гарантій педагогічних працівників через взаємодію з відповідними фінансовими регіональними органами і використовувати отримані кошти за призначенням.

Соціальне забезпечення працівників ДНЗ здійснюється з метою охорони здоров'я та його зміцнення і створення відповідних умов. Сюди відносимо амбулаторне лікування працівників, санаторно-курортне лікування. Відповідно до Конституції України кожен має право – на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, існуюча мережа таких закладів не повинна скорочуватись. Держава сприяє розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності.

Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідеміологічне благополуччя. Окрім того, до соціального забезпечення ми відносимо соціальні відпустки, відпустки без збереження заробітної плати¹¹, забезпечення житлом у першочерговому порядку, пільгові кредити для індивідуального, кооперативного будівництва, одержання службового житла.

Кожне робоче місце у ДНЗ має гарантувати успішне виконання працівниками посадових обов'язків. Умови праці повинні відповідати нормам та правилам безпеки життєдіяльності. До них відносимо санітарно-гігієнічні умови, забезпечення необхідним матеріалом для здійснення навчально-виховного процесу та діяльності ДНЗ, справність технологічно-інженерного обладнання та інвентарю, забезпечення спецодягом тощо.

ДНЗ має сприяти обладнанню кожного робочого місця відповідно до нормативних вимог, здійснювати атестацію робочих місць, на основі якої надати додаткові оплачувані відпустки за несприятливі, шкідливі та важкі умови праці та здійснювати доплати до посадового окладу відповідно до встановлених норм.

Важливим моментом у забезпеченні соціальних гарантій і надання соціальної допомоги є мотивація та потреби, відзначення та нагороди. Мотивація – процес спонукання себе та інших осіб для досягнення особистих цілей і цілей певної системи, це сукупність рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, що має певну цільову спрямованість. Вихідним пунктом управління за допомогою мотивації є мотиви поведінки і потреби кожної особистості. Мотивація як система являє собою сукупність методів, які у теорії розрізняються так: винагорода, примус, солідарність, пристосування¹².

¹¹ Закон України про відпустки: За станом на 10 лютого 2001 р., Офіц. видання, Верх. Рада України, Парлам. вид-во, Київ 2001.

¹² Л.С. Пісоцька, ук. соч.

5. Висновки

Акцентуємо, що керівник ДНЗ, який включає соціальні фактори в систему управління, заслуговує повагу і довіру колективу, який у подальшому підтримує свого лідера у досягненні поставлених цілей. Вважаємо, що саме соціальні фактори демонструють демократичний і гуманний стиль керівництва, спрямований на підтримку колективу, що створює нормальний психологічний клімат у професійному колективі. стверджуємо, що за лаштунками нашого дослідження залишилася проблема соціального управління в умовах дошкільної освіти, як одного із видів управління, і його основних ознак і факторів.

Література

- Закон України «Про дошкільну освіту», Закон України «Про охорону дитинства», Редакція ж-лу «Дошкільне виховання», Київ 2001.
- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», за станом на 5 березня 2001 р., Офіц. видання, Парлам. вид-во, Київ 2001.
- Закон України «Про місцеві державні адміністрації», Верховна Рада України, Парлам. вид-во, Київ 1999.
- Закон України «Про освіту», Підписаний Президентом України 23 березня 1996 р., Генеза, Київ 1996.
- Закон України про відпустки: За станом на 10 лютого 2001 р., Офіц. видання, Верх. Рада України, Парлам. вид-во, Київ 2001.
- Лазарев В.С., *Управление образованием на пороге новой эпохи*, «Педагог» 1995, № 5, с. 12-18.
- Пісоцька Л.С., *Актуальні проблеми управління розвитком дошкільної освіти в Україні*, ХГПА, Хмельницький 2009.
- Професійна освіта: Словник*, укл. С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало та ін., за ред. Н.Г. Ничкало, Вища школа, Київ 2000.
- Ямпольская Д.О., Зонис М.М., *Менеджмент*, СПб.: Изд. дом «Нева», «ОЛМА-ПРЕСС», Москва 2003.

Social development management under conditions of pre-school educational development as an area of a manager's activity

Abstract. The main tasks of the functional direction of social development of pre-school education management in the context of the manager of a pre-school educational establishment have been revealed in the article. All the tasks are based on the fulfillment of the main law-normative documents of education in Ukraine, which pertain to pre-school education.

Keywords: management, social development, pre-school educational establishment

Олег Богданович Коцюбинський

Мукачівське міське
управління освіти Закарпатської області
e-mail: okozubynskyj@gmail.com
tel. 098 250 46 89

Економічний розвиток Німеччини кінця XIX – початку XX ст. в контексті освітніх реформаційних процесів

Анотація. В статті проаналізовані історичні, економічні, педагогічні та політичні передумови виникнення на початку XX століття в Німеччині нової педагогічної течії – реформаторської педагогіки в контексті економічних перетворень в Німеччині наприкінці XIX – на початку XX століття.

Ключові слова: економічний розвиток, навчання, реформа освіти, політичні передумови

1. Постановка проблеми

У другій половині XIX століття в Західній Європі відбулися значні політико-економічні та соціокультурні перетворення, які вплинули на становлення національних систем освіти та інтенсивний розвиток педагогічної думки. У багатьох країнах були проведені прогресивні реформи школи. На початку XX століття Німеччина також пережила докорінне реформування шкільної системи освіти, що було зумовлено цілою низкою економічних, політичних, історичних та освітніх чинників. Держава перебувала на зламі епох як в суспільно-економічному, так і в інтелектуально-культурному розвитку. Тому важливим є аналіз всього спектру факторів, які призвели до утворення в Німеччині нової педагогічної течії – реформаторської педагогіки.

2. Аналіз останніх досліджень

Тема реформаторської педагогіки Німеччини не є новою – вона активно вивчається українськими, російськими, німецькими дослідниками з різних точок зорук. Однак, зважаючи на її педагогічну сутність, дослідження мають власне освітній характер і спрямовані на аналіз навчально-виховних процесів цієї течії. А що стосується історичних та економічних передумов виникнення реформаторської педагогіки, то цією стороною теми дослідження переважно займались власне історики (К. Кнабе, Ф. Паульсен).

3. Формулювання цілей статті

Завданням статті є аналіз історичних, економічних, політичних та суспільних подій, які призвели до утворення в Німеччині на початку ХХ століття нової педагогічної течії – реформаторської педагогіки.

Становлення і зміцнення національного суверенітету, економіки та промисловості нейтральних Бельгії, Нідерландів, Швейцарії також супроводжувалося реформами в галузі освіти і виховання. Ці країни орієнтувалися на більш розвинені індустріальні держави. Аналізуючи школу та педагогічну думку в них наприкінці ХІХ – початку ХХ століття, відомий швейцарський педагог Ф.П. Хагер підкреслював їх залежність від політико-економічних та соціокультурних факторів у Європі і країні та вплив на гуманістичну спрямованість педагогіки даного історичного періоду відкриттів і експериментів в області психології і досвіду гуманного виховання епохи Ренесансу і Просвітництва.

Рух гуманістичної педагогіки в Німеччині досліджуваного періоду був обумовлений економічними, політичними та соціокультурними особливостями розвитку країни. Громадсько-педагогічна і наукова діяльність німецьких педагогів-гуманістів, які активно виступали за реформу школи, відбувалась в основному в останній чверті ХІХ – першій третині ХХ століття. У цей період Німеччина вступила в епоху імперіалізму, хоча капіталістичні відносини, породили широкий рух Просвітництва ХVІІІ століття, виникли тут пізніше і розвивались повільнішими темпами, ніж в Англії та Франції. У середині 60-х років ХІХ століття в німецьких державах почався різкий переворот промисловості. За півтора десятка років після революції Німеччина перетворилася із сільськогосподарської країни в аграрно-індустріальну. Всюди будувалися промислові підприємства, збільшувалася чисельність пролетаріату. Найбільш промисловими центрами стали Рейнська область, Саксонія, Сілезія, Пруссія. Розширювалася внутрішня і зовнішня торгівля.

Великий вплив на економічний розвиток Німеччини зробило з'ясування земельних відносин. Ще до революції 1848 року розпочався перехід від феодално-кріпосницького господарства до юнкерсько-капіталістичного¹. Баринська форма праці стала нерентабельною і вичерпала себе. Частина повинностей селян на користь поміщиків була відмінена, інші підлягали викупу. До останньої чверті XIX століття було викуплено більше мільйона селянських господарств, які отримали повну самостійність, що принесло скарбниці більше одного мільярда марок. Дворянські господарства активно пристосовувалися до капіталізму. За «визволення» селян від повинностей пруське дворянство відібрало у них третину земельних наділів. Пограбування селян прискорило процес розшарування села і перетворення колишніх землевласників на капіталістичних підприємців. У поєднанні з інтенсивним розвитком сільської домашньої промисловості така форма капіталістичних відносин в сільському господарстві отримала назву «пруського» шляху².

Швидкому зростанню економіки і промисловості заважала політична роздробленість країни. На роль лідерів в об'єднанні німецьких держав претендували Австрія і Пруссія. Для зміцнення своїх позицій прусський король Вільгельм I запросив на посаду міністра-президента поміщика Отто фон Бісмарка, який мав репутацію «сильного чоловіка». Ще під час навчання на юридичному факультеті Гетінгенського і Берлінського університетів за постійні бійки та дуелі, що коштували йому 27 шрамів, він отримав прізвиська «дикий» і «скажений юнкер». Але звертаючи увагу на політичні вимоги буржуазії, на відмову ландтагу збільшити асигнування на військові потреби, Бісмарк явочним шляхом провів військову реформу, почав створення сильної армії, придушував право силою. Фрідріх-Вільгельм IV з повною підставою говорив про нього: «Від цього юнкера пахне кров'ю». Сам же Бісмарк стверджував: «Я завжди радів, якщо мені вдавалося хоча б на три кроки наблизитися до єдності Німеччини», навіть незважаючи на те, що об'єднання треба було домагатися «залізом і кров'ю»³. У 1866 році Бісмарк спровокував конфлікт з Австрією і при потужності армії за умовами Празького миру домігся виходу Австрії з Німецького союзу і здійснення своїх претензій на гегемонію в об'єднаних німецьких державах. Новий Північнонімецький союз очолила Пруссія, з чим погодилися вісім найбільших німецьких держав і три головних ганзейських вільних міста – Гамбург, Бремен і Любек (Баварія, Баден-Вюртемберг і частина Гессен-Дармштадта, які раніше перебували у військовому союзі з Пруссією). Свою територію Пруссія збільшила на 1500 кв. миль, а населення – на 4,5 млн. чоловік.

¹ R. Lehmann, *Die pädagogische Bewegung der Gegenwart. Ihre Ursprünge und ihr Charakter* [Text], München 1922.

² G. Budde, *Alte und neue Bahnen für Pädagogik* [Text], Leipzig 1912.

³ *Енциклопедия, Аванта +, Москва 1995.*

У 1867 році Північнонімецький рейхстаг прийняв союзну конституцію, яка гарантувала всю повноту влади наслідному президенту Пруссії. Швидкість і успіх об'єднання Північної Німеччини «зверху» забезпечили заступнику президента – канцлеру Бісмарку підтримку буржуазних лібералів. Розвиток промисловості, передусім військової, вимагав сировинних ринків, які Бісмарк розраховував отримати, розв'язавши війну з Францією, в Ельзасі та Лотарингії. Прагнучи перешкодити зміцненню Пруссії, Наполеон III сам оголосив війну Пруссії, але зазнав у ній поразки. У 1871 році підписанням Версальського договору завершився тривалий процес об'єднання 22 німецьких монархій в єдину державу – Німецьку імперію. Для цього, як зазначав Бісмарк, знадобилося три війни і вісімдесят тисяч життів, що закріпили гегемонію Пруссії в новій імперії. Її король Вільгельм став імператором Німеччини⁴.

Об'єднання країни було необхідною передумовою поступового руху капіталізму. Створення єдиного внутрішнього ринку зумовило завершення промислового перевороту, чому сприяло отримання за мирним договором з Францією в 1871 році частини Лотарингії і Ельзасу і п'ятимільярдної контрибуції золотом. Створення великої машинної індустрії здійснювалося в Німеччині на основі досвіду найрозвиненіших в економічному відношенні країн світу – США та Англії. Процес індустріалізації полегшувався також за рахунок новітніх технологій розробки великих покладів залізної руди в Ельзасі і Лотарингії. Потужним ривком вперед Німеччина вийшла на світову арену.

Конституція 1871 року сприяла становленню держави єдиної не тільки формально, але і по суті. Німеччина стала невдовзі цілісною і сильною в економічному і політичному відношенні. У країні було проведено низку реформ загальноімперського характеру: введена єдина грошова одиниця – золота марка, встановлено єдине судочинство, загальні міри ваги, мита, закони торгівлі і так далі.

Становлення Німецької імперії змінило розстановку сил в Європі. Австрія, найвпливовіша держава Німецького союзу, створеного ще після розгрому Наполеона, історично завжди тяжіла до Німеччини і орієнтувалася на неї в розвитку мови, культури та освіти, виявилася поза межами нової імперії, що викликало відокремлення австрійців в окрему націю. На відміну від Австрії, Німеччина швидко перетворювалася на одну з великих держав.

Законодавчі функції в країні формально належали парламенту. Він складався з двох палат: верхньої – Ради Союзу і нижньої – рейхстагу. Імператор призначав депутатів у верхню палату. Депутати рейхстагу оби-

⁴ О.С. Сороко-Цюпа, В.П. Смирнов, А.И. Строганов, *Мир в XX веке*, Дрофа, Москва 2000.

ралися на три роки по одній людині від ста тисяч населення. Рейхстаг займався розглядом і затвердженням бюджету, його права були незначні. Парламент в цілому був безсилий, влада імператора – не обмежена. Він вирішував питання війни і миру, призначав головнокомандувача збройними силами, вищий офіцерський склад, чи посадовців. Такий стан закріплював політичне домінування інтересів юнкерства над буржуазією. Основною партією пруського юнкерства була консервативна партія. Вона об'єднувала великих землевласників, дворян, боролася за збереження їхніх привілеїв та зміцнення монархічного ладу. У 1893 році ця партія очолила «Союз сільських господарів» і зміцнила свій вплив за рахунок залучення в нього селянських мас.

Імперська партія, або вільні консерватори, висловлювала інтереси юнкерів-промисловців і частини великої буржуазії. Одним з найвпливовіших її членів був Альфред Крупп. Швидко набирала сили національно-ліберальна партія буржуазії, очолювана адвокатом Мігелем. Вона прагнула до реформ, що давало буржуазії не тільки економічну, а й політичну владу. Її позиції підтримувала велика буржуазія Рейнської провінції, Саксонії і Сілезії. У південних районах країни, де відчутним був сильний вплив католицької церкви, виникла партія католицького центру, до якої примкнули великі промисловці і землевласники, що переслідували мету збереження самостійності окремих німецьких держав, ослаблення гегемонії Пруссії. Соціал-демократична робоча партія Німеччини, спадкоємиця Всенімецького робочого союзу до моменту своєї організації в 1869 році налічувала 10 тисяч членів. На виборах в 1877 році її депутати отримали 12 мандатів, що стривожило уряд, хоча націонал-ліберальна партія мала в той час більше 150 місць у рейхстазі.

Для зміцнення влади в 1872-1875 роках Бісмарк провів ряд нових реформ в країні: грошову, військову, правову, адміністративну⁵. Вони були спрямовані на створення міцної основи буржуазно-юнкерського монархічного держави. Цій же меті був підпорядкований закон Бісмарка, який він провів через рейхстаг 19 жовтня 1878 року. За цим законом були заборонені всі робочі організації⁶. Оцінюючи цей бік діяльності Бісмарка, сучасний німецький історик А. Капплер писав, що він «правив кілька років, не рахуючись з бюджетними правами парламенту, закріпленими в конституції... Він не розумів демократичних віянь свого часу. Політичну опозицію вважав «ворожою для імперії». Вони вели запеклу, але, в кінцевому рахунку, безуспішну боротьбу з лівим крилом ліберальної буржуазії, політичним католицизмом і, особливо, з організованим робочим рухом, який «винятковим законом проти со-

⁵ *Германия. Факты*, под ред. А. Капплера, Социетэс-ферлаг, Франкфурт-на-Майне 1996.

⁶ *История. Большой справочник*, Т. 1, Дрофа, Москва 2000.

ціалістів» було заборонено протягом 12 років. Незважаючи на прогресивні соціальні закони, потужно наростаючий робочий клас, таким чином, був відчужений від держави».

Опозиційно налаштований по відношенню до уряду католицький «центр», широко представлений в рейхстазі всі ці роки, не скупився на обіцянки «справедливого» робочого законодавства, захисту інтересів національних меншин (поляків, датчан, італійців, ельзасців та інших народностей). Партія «центру» взяла під своє покровительство численні християнські професійні спілки, різноманітні селянські та молодіжні організації та об'єднання. Депутати цієї партії часто критикували непопулярні урядові законопроекти, але, коли справа доходила до голосування, вони задовольнялися внесенням незначних поправок, не хотіли загострення відносин з канцлером, виступали ланкою «примирення» між масами своїх виборців і урядом. Наступ Бісмарка на католицизм отримав назву «культуркампф» або «боротьби за культуру», хоча до культури він не мав жодного стосунку. Уряд прийняв ряд законодавчих актів, спрямованих на обмеження сфери впливу католицької церкви: взяв на себе право призначення на церковні посади, нагляду за початковою школою, прогнав орден єзуїтів з країни, ввів цивільний шлюб та реєстрацію актів цивільного стану через державні органи, заборонив церкві всі види політичної агітації.

На початок ХХ століття істотно ослабила свої позиції і націонал-ліберальна партія. Промислова і торгова буржуазія, піклуючись про укріплені промислової бази країни і свої доходи, прагнула до союзу з юнкерством і консерваторами. У 1904 році її велика частина примкнула до «Імперському союзу боротьби із соціал-демократією»⁷.

Гамбурзькі фірми скуповували землі в Того і Камеруні, завдяки чому в 1884 році тут було встановлено німецький протекторат. Засновник «Товариства німецької колонізації» Карл Петерс захопив частину Східної Африки – 995 тис. кв. км, що майже втричі перевищувало територію Німецької імперії. У тому ж році Німеччина опанувала частинами Нової Гвінеї, Соломонових, Маршальських, Каролінських, Самоаських островів в Тихому і частиною Занзібару – в Індійському океані. Колоніальні володіння в 2 млн. 665 тис. кв. км, у 5 разів перевищували площу метрополії. Німеччина стала великою колоніальною державою. Скориставшись вбивством двох місіонерів в китайській провінції Шаньдунь, Німеччина висадила там в 1897 році морський десант і змусила

Китай віддати їй в оренду Цзяо-Чжоу. У 1899 році вона придбала у Іспанії Маріандські острови і Палау, зміцнившись в Океанії, стала проявляти підвищений інтерес до Близького Сходу, насамперед до Туреччини.

⁷ *Новая история. Второй период*, Высшая школа, Москва 1984.

Будівництво Багдадської залізниці, розпочате фон Сіменсом в кінці XIX – початку XX століття, зв'язало Берлін через Босфор, Малу Азію і Месопотам з Перською затокою. Промисловці Німеччини вважали, що ця дорога вирішить завдання економічного «освоєння» Малої Азії. Незважаючи на всі зусилля глави німецької військової місії в Стамбулі фон дер Гольца, здобуття монополії на всі військові поставки в Туреччині фірми Круппа, встановлення контролю німецького капіталу над вирішальними галузям турецької економіки, політичного впливу Німеччини в Османській імперії, їй так і не вдалося перетворити Туреччину в колонію до початку Першої світової війни. До цього часу колоніальні володіння Німеччини становили 2,9 млн. кв. км з населенням 12,3 млн. чоловік⁸.

На початок XX століття Німеччина стала єдиною, економічно розвинутою державою з великими геополітичними амбіціями щодо інших країн як на Сході, так і у самій Західній Європі. Держава готувалась до війни, захоплення нових земель і територій, освоювала нові технології як у цивільній, так і у воєнній сферах. Всі ці фактори зумовили велику невідповідність між змістом освіти у середній німецькій школі та вимогами економіки того часу. Поява реформаторської педагогіки не була просто новим віянням моди чи спробою модернізувати ту освітню систему, яка працювала в країні давно, надійно, і якою всі були задоволені. Реформаторська педагогіка стала потребою часу, вона спромоглась вчасно запропонувати Німеччині саме таку модель освіти, яка у своєму укінцевому результаті давала суспільству освідчену, думаючу особистість, яка була здатна самостійно здобувати нові знання, пристосовуватись до мінливих вимог сучасності та приймати зважені і компетентні рішення.

Література

- Budde G., *Alte und neue Bahnen für Pädagogik* [Text], Leipzig 1912.
 Lehmann R., *Die pädagogische Bewegung der Gegenwart. Ihre Ursprünge und ihr Charakter* [Text], München 1922.
 Германия. *Факты*, под ред. А. Каплера, Социетэс-ферлаг, Франкфурт-на-Майне 1996.
История мировых войн, Издательство «Арт-Родник», Москва 2000.
История. Большой справочник, Т. 1, Дрофа, Москва 2000.
Новая история. Второй период, Высшая школа, Москва 1984.
 Сороко-Цюпа О.С., Смирнов В.П., Строганов А.И., *Мир в XX веке*, Дрофа, Москва 2000.
Энциклопедия, Аванта+, Москва 1995.

⁸ *История мировых войн*, Москва 2000.

Economic development of Germany in the late XIX to early XX century in the context of educational reform processes

Abstract. The paper analyzed the historical, economic, and political predicting factors of the early twentieth century in Germany looking at the new educational trends – Education reform in the context of economic reforms in Germany in the late XIX to early XX century.

Keywords: economic development, learning, educational reform, political preconditions

**Lista recenzentów współpracujących z czasopismem
„Studia Zarządzania i Finansów
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu”**

**List of reviewers collaborating with
“Studies in Management and Finance
by the Poznan School of Banking”**

dr hab. Agnieszka Alińska	– <i>Szkoła Główna Handlowa w Warszawie</i>
prof. dr Artem Bardas PhD	– <i>National Mining University, Dnipropetrovsk, Ukraina</i>
prof. dr hab. Ewa Maria Bogacka-Kisiel	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
prof. dr hab. Jan Borowiec	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
prof. dr hab. Grażyna Borys	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
prof. dr hab. Stanisław Czaja	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
dr hab. inż. Anna Beata Cwiąkała-Małys	– <i>Uniwersytet Wrocławski</i>
dr hab. Waldemar Dotkuś	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
dr hab. Józef Dziechciarz	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
prof. dr hab. Teresa Famulska	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach</i>
prof. dr hab. Stanisław Flejterski	– <i>Uniwersytet Szczeciński</i>
dr hab. Renata Knap	– <i>Uniwersytet Szczeciński</i>
prof. Ing Eva Horvátová PhD	– <i>Ekonomická univerzita v Bratislave, Słowacja</i>
prof. dr Arvind K. Jain	– <i>Concordia University, Canada</i>
dr hab. Maria Jastrzębska	– <i>Uniwersytet Gdański</i>
dr hab. Bożena Kołosowska	– <i>Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu</i>
prof. dr hab. Adam Kopiński	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
prof. dr hab. inż. Dorota Elżbieta Korenik	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
prof. dr hab. Stanisław Korenik	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
dr hab. Maria Kosek-Wojnar	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie</i>
prof. dr hab. Teresa Krystyna Lubińska	– <i>Uniwersytet Szczeciński</i>
dr hab. inż. Marian Malicki	– <i>Uniwersytet Szczeciński</i>
dr Tony Muff	– <i>University of Northampton, United Kingdom</i>
dr hab. Bartłomiej Nita	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
prof. dr hab. Edward Nowak	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
prof. dr hab. Adam Nowicki	– <i>Politechnika Częstochowska</i>
prof. dr hab. Walenty Ostasiewicz	– <i>Wyższa Szkoła Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu</i>
dr hab. Zbigniew Pastuszek	– <i>Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie</i>
prof. dr hab. Kazimierz Perechuda	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
prof. dr hab. Bogusław Pietrzak	– <i>Szkoła Główna Handlowa w Warszawie</i>
dr hab. Marzanna Poniatowicz	– <i>Uniwersytet w Białymstoku</i>
dr hab. Anna Rakowska	– <i>Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie</i>
prof. dr hab. Wanda Ronka-Chmielowiec	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
dr hab. Henryk Salmonowicz	– <i>Akademia Morska w Szczecinie</i>
dr hab. Jadwiga Sobieska-Karpińska	– <i>Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy</i>
prof. dr hab. Janusz Soboń	– <i>Akademia Morska w Szczecinie</i>

prof. dr hab. Jerzy Sokołowski	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu</i>
prof. dr Mykhailo Voinarenko	– <i>Khmelnytsky National University, Ukraine</i>
dr hab. dr h.c. inż. Tadeusz Zaborowski	– <i>Politechnika Poznańska</i>
dr hab. Ewa Ziemba	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach</i>
doc. Ing. Emília Zimková PhD.	– <i>Matej Bel University, Banská Bystrica, Slovakia</i>
prof. dr hab. Dariusz Zarzecki	– <i>Uniwersytet Szczeciński</i>
prof. dr hab. Marian Żukowski	– <i>Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II</i>

Recenzenci
„Studiów Zarządzania i Finansów
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu”
nr: 6/2014, 7/2014, 8/2015, 9/2015

Reviewers of
“Studies in Management and Finance
by the Poznan School of Banking”
issues: 6/2014, 7/2014, 8/2015, 9/2015

prof. dr Inna Jaszczuk	– <i>Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy</i>
dr hab. Renata Knap	– <i>Uniwersytet Szczeciński</i>
dr hab. inż. Marian Malicki	– <i>Uniwersytet Szczeciński</i>
prof. dr hab. Janusz Soboń	– <i>Akademia Morska w Szczecinie</i>
prof. dr Mykhailo Voinarenko	– <i>Khmelnysky National University, Ukraine</i>
dr hab. Ewa Mazur-Wierzbicka	– <i>Uniwersytet Szczeciński</i>

Wymogi edytorskie Wydawnictwa WSB w Poznaniu dla autorów

Tekst

- kompletny, 1 wydruk oraz plik (*.doc lub *.rtf)
- pozbawiony fragmentów pozwalających zidentyfikować autora, np. *Jak wskazałem w pracy...* należy zastąpić formą bezosobową: *Jak wskazano w pracy...*

Układ tekstu

- imię i nazwisko autora, stopień/tytuł naukowy
- afiliacja
- telefon, e-mail, adres
- tytuł artykułu po polsku i angielsku
- streszczenie po polsku i angielsku (do 1000 znaków ze spacjami)
- słowa kluczowe po polsku i angielsku (do 8 słów)
- wstęp
- tekst główny podzielony na rozdziały opatrzone tytułami
- zakończenie (wnioski)
- bibliografia

Objętość – do 1 arkusza wydawniczego wraz z rysunkami i tabelami (ok. 22 stron)

Marginesy – 2,5 cm z każdej strony

Numeracja stron – ciągła, u dołu strony

Tekst główny

- czcionka Times New Roman z polskimi znakami, 12 pkt
- odstęp między wierszami – 1,5 pkt
- wyróżnienia – pismem półgrubym
- słowa obcojęzyczne – kursywą
- nazwiska użyte po raz pierwszy – pełne imię i nazwisko, kolejne przywołanie – samo nazwisko
- skróty – za pierwszym razem pełny termin, a skrót w nawiasie; dalej – tylko skrót, np. *jednostki samorządu terytorialnego (JST)*
- liczby do 4 cyfr – bez spacji i kropek (5000, a nie: 5.000 czy 5 000), liczby powyżej 5 cyfr – ze spacjami co 3 cyfry, licząc od prawej (5 000 000, a nie: 5.000.000)
- w liczbach dziesiętnych – przecinek, nie kropka (z wyjątkiem tekstów angielskich)

Przypisy bibliograficzne

• umieszczone w nawiasach kwadratowych: nazwisko autora/redaktora, rok, strony:

[Meyer 2010: 31-40] lub [Dubisz (red.) 2003: t. 3, 104]

• jeśli autorów jest więcej niż trzech, należy podać tylko nazwisko pierwszego z nich, a po nim: i in.:

[Kaczmarek i in. 2005: 56-67]

• jeśli brak nazwiska autora/redaktora, należy podać kilka pierwszych słów tytułu książki/dokumentu:

[Zmiana studium uwarunkowań 2008]

• jeśli przywoływane są raporty, analizy itp., to należy podać nazwę instytucji i rok:

[Eurostat 2014] lub: [GUS 2015]

• w przypisie można zawrzeć dodatkowe informacje, np.:

[por. Hadzik 2009: 38] lub: [cyt. za Szromek 2010: 52]

• jeśli odwołanie dotyczy więcej niż jednej publikacji, należy je wymienić w kolejności chronologicznej:

[Mansfeld 1987: 101-123; Jagusiewicz 2001: 40-73; Meyer 2010: 89-101]

• jeśli autor wydał w danym roku więcej niż jedną publikację, to po dacie należy dodać kolejne litery alfabetu, np.

[Nowak 2014a, 2014b]

Przypisy objaśniające, polemiczne, uzupełniające tekst główny oraz **przywołujące akty prawne, wyroki i orzeczenia sądów i adresy stron WWW** – numerowane kolejno i **umieszczone u dołu strony**, czcionka 10 pkt, interlinia pojedyncza.

Bibliografia

- pozbawiona numeracji
- uporządkowana alfabetycznie według nazwisk autorów/redaktorów i tytułów prac niemających autora/redaktora, a jeśli jest więcej prac jednego autora, to należy je zestawić chronologicznie wg dat wydania

• **artykuł w czasopiśmie** – nazwisko autora, inicjał imienia, rok, tytuł artykułu (prosto), *tytuł czasopisma* (kursywą), nr czasopisma, zakres stron:

Borek M., 2000, Rola technik sekurytyzacyjnych, *Bank*, nr 12: 53-55.

• **pozycja książkowa** – nazwisko autora/redaktora, inicjał imienia, tytuł książki (*kursywą*), miejsce wydania: wydawnictwo:

Janowska Z., 2002, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa: PWE.

• **rozdział pracy zbiorowej** – nazwisko autora rozdziału, inicjał imienia, rok, tytuł rozdziału (prosto), w:, inicjał imienia, nazwisko redaktora + (red.), *tytuł pracy zbiorowej* (kursywą), miejsce wydania: wydawnictwo, zakres stron:

Michalewicz A., 2001, Systemy informacyjne wspomagające logistykę dystrybucji, w: K. Rutkowski (red.), *Logistyka dystrybucji*, Warszawa: Difin, 102-123.

• akt prawny

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, t.j. Dz.U. 2001, nr 142, poz. 1591.

Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej, Dz.U. nr 101, poz. 1178 z późn. zm.

Dyrektywa Rady 2004/67/WE z dnia 26 kwietnia 2004 r. dotycząca środków zapewnających bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego, Dz. Urz. UE L 127 z 29.04.2004.

• raporty, analizy

GUS, 2015, *Pomorskie w liczbach 2014*, Gdańsk.

• **źródło z Internetu** (w nawiasie pełna data korzystania ze strony WWW):

www.manpowergroup.com [dostęp: 28.05.2015].

Ilustracje

- edytowalne, wyłącznie czarno-białe,
- rysunki, wykresy i schematy – w plikach źródłowych (*.xls lub *.cdr)
- zdjęcia – w plikach źródłowych (najlepiej *.tif), rozdzielczość min. 300 dpi
- opatrzone numerem oraz źródłem (np. *opracowanie własne*)
- pozbawione napisów: półgrubych, wersalikami, białych na czarnym tle, czarnych wypełnień, dodatkowych ramek
- z odwołaniem w tekście (np. *zob. rys. 1*, a nie: *zob. rysunek poniżej/powyżej*)
- z objaśnieniem użytych skrótów

Tabele

- ponumerowane, opatrzone tytułem oraz źródłem (np. *opracowanie własne*)
- z odwołaniem w tekście (np. *zob. tab. 1*, a nie: *zob. tabela poniżej/powyżej*)
- każda rubryka wypełniona treścią
- skróty użyte w tabeli – objaśnione pod nią

Wzory matematyczne

- przygotowane w programie Microsoft Equation 3.0
- poprawnie zapisane potęgi i indeksy
- zmienne – kursywą, liczby i cyfry – pismem prostym
- znak mnożenia to: · lub × (nie gwiazdka czy „iks”)
- pisownia jednostek – według układu SI
- symbole objaśnione pod wzorem

The WSB Press Instructions for Authors Submitting Contributions in English

General requirements

- only complete submissions are accepted – single printed copy and electronic source file (*.doc or *.rtf format)
- ensure your text contains no phrases by which your authorship could be identified, e.g. *In my 2008 book I pointed out...* is not allowed and should be replaced with e.g. *In his 2008 book John Smith pointed out...*

Text layout

- author's first and last name, academic degree/title
- organization/institution (if applicable)
- phone number, e-mail address, mailing address
- title of book/paper in English and Polish
- summary in English and Polish (up to 1000 words including spaces)
- keywords in English and Polish (up to 8 words)
- introduction
- body text – organized into chapters, each with unique title
- conclusion (findings, recommendations)
- bibliography – complete list of sources referenced

Size limit – up to 40 000 characters (roughly 22 pages, 1800 characters per page) including tables and figures

Margins – 2.5 cm each

Page numbering – continuous throughout the text, using Arabic numerals, placed at the bottom of page (footer)

Body text

- typeface: Times New Roman, 12 pts
- line spacing: 1.5 line
- highlights or emphasis: apply **bold** print
- foreign (non-vernacular) words and expressions: *italicized*
- people's names: give full name (including all given names and last name) at first mention; for any further references – quote last name only
- abbreviations and acronyms: when first used, give complete phrase (name), including its abbreviation in brackets, e.g. *Information and Communication Technology (ICT)*; onwards – use abbreviation only
- numbers consisting of up to 4 digits: use no thousands separator (5000 rather than 5,000 or 5 000); numbers composed of 5 or more digits – insert space every three digits starting from right (5 000 000 rather than 5,000,000)
- decimal fractions should be separated by points (2.25)

In-text citations

- placed within the text and enclosed in square brackets: author's/ editor's last name, publication year [colon], page or page range, e.g. [Meyer 2010: 31-40] or [Dubisz (ed.) 2003: vol. 3, 104]
- when there are more than three authors, give name of first (primary) author only, followed by the phrase *et al.*:
[Kaczmarek et al. 2005: 56-67]
- in case no author/editor is indicated, three to five initial words from title (of published work) should be quoted instead:
[The Norton Anthology 2012]
- if reports or studies are referenced, name of sponsoring institution and year of publication should be given:
[Eurostat 2014] or [GUS 2015]
- additional information may be included if deemed necessary or appropriate, e.g.:
[cf. Hadzik 2009: 38] or [as cited in Szromek 2010: 52]
- when simultaneously referencing more than single source, quote these in chronological order, separating them with semicolons:
[Mansfeld 1987: 101-123; Jagusiewicz 2001: 40-73; Meyer 2010: 89-101]
- if citing multiple works published by same author in same year, subsequent letters of alphabet should be appended to publication year to disambiguate the references, e.g.:
[Nowak 2014a, 2014b]

Other references and footnotes

- any additional **comments or explanations**, references to **legislation, court rulings and decisions**, as well as links to **Websites** that are provided outside body text must be numbered consecutively and placed at the **bottom of page (footnote)**
- footnotes should be typeset in 10 pt font with single line spacing

Bibliography

- apply no numbering
- order all items alphabetically by last name of author/editor, or by title of cited work in case authorship is not indicated; if more than single work by same author is referenced, order these chronologically by publication date
- **journal articles** – author's last name and first name initial, publication year, title of article [no italics], *name of periodical [italicized]*, volume/ issue [colon], page range:
Spenner P., Freeman K., 2012, To keep your customers, keep it simple, *Harvard Business Review*, 90(5): 108-114.
- **books** – last name and first name initial of author/editor, publication year, *title of book [italicized]*, place of publication [colon], publisher:
Lane W.R., King K.W., Reichert T., 2011, *Kleppner's Advertising Procedure*, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- **chapters in edited books** – last name and first name initial of chapter author, publication year, title of chapter [not italicized], in: first name initial(s) and last name(s) of editor(s) (ed. or eds.), *title of edited book [italicized]*, place of publication [colon], publisher, page range:
Cornwall W., 1991, The Rise and Fall of Productivity Growth, in: J. Cornwall (ed.), *The Capitalist Economies: Prospects for the 1990s*, Cheltenham, UK: Edward Elgar, 40-62.
- **legislation**
Council Directive 90/365/EEC of 28 June 1990 on the right of residence for employees and self-employed persons who have ceased their occupational activity.
Act of 4 February 1994 on Copyright and Related Rights, Journal of Laws No. 24, item 83, as later amended.
- **studies and reports**
World Energy Council, 2013, *World Energy Resources: 2013 Survey*, London.
- **online sources** [in square brackets, indicate when website was last accessed]
www.manpowergroup.com [accessed May 28, 2015]

Artwork and graphics

- editable, in black and white only, with no shading
- drawings, graphs and diagrams must be supplied in their native electronic formats (*.xls or *.cdr)
- photographs – supply source files (preferably *.tif); minimum resolution: 300 dpi
- number all graphical components consecutively using Arabic numerals
- for any artwork that has already been published elsewhere, indicate original source (or otherwise state *Source: own*)
- apply no lettering in white against black background, whether in bold or italics, and no black fills or excess frames
- if figure is referenced in the text, use its number rather than expressions such as "above" or "below" (e.g. cf. *Fig. 1*, not: *see figure above/below*)
- provide explanation of any abbreviations used

Tables

- numbered consecutively and consistently using Arabic numerals
- including caption and reference to data source (e.g. *Author's own research*)
- use its number to refer to table in the text rather than expressions such as "above" or "below" (e.g. cf. *Table 1*, not: *see table above/below*)
- with no blank cells
- any abbreviations used must be expanded below table

Mathematical formulas

- processed using Microsoft Equation 3.0
- special attention should be given to correct placement of any sub- or super-scripts
- variables – in *italics*; numbers and digits – in normal font style
- use "•" or "x" only as the multiplication sign (rather than e.g. asterisk or letter X)
- quantities should be represented in SI units only
- any symbols must explained below formula